

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૮૦૬ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ મહિંડાન્ત ડાવ્યમાન

વિષય ૨-૧૧

સચિત્ર—

મણિકાન્ત- કાવ્યમાળા.

લેખક, “ મણિકાન્ત ”

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હળધરવાસવાળા.

“ પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા ” ના લેખક.

કે. ગાયવાડી માધવજી ઠાકરમીનો નવો માળો—મુંબઈ, નં. ૨.

પ્રકાશક.

મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સોજીતરીયા.
તથા

મંગળદાસ નથુભાઈ ખરીદીયા.

કે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી—મુંબઈ, નં. ૨.

સોલ-એજન્ટ.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ—બુકસેલર્સ.

કે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો—ગણેશવાડી—મુંબઈ, નં. ૨.

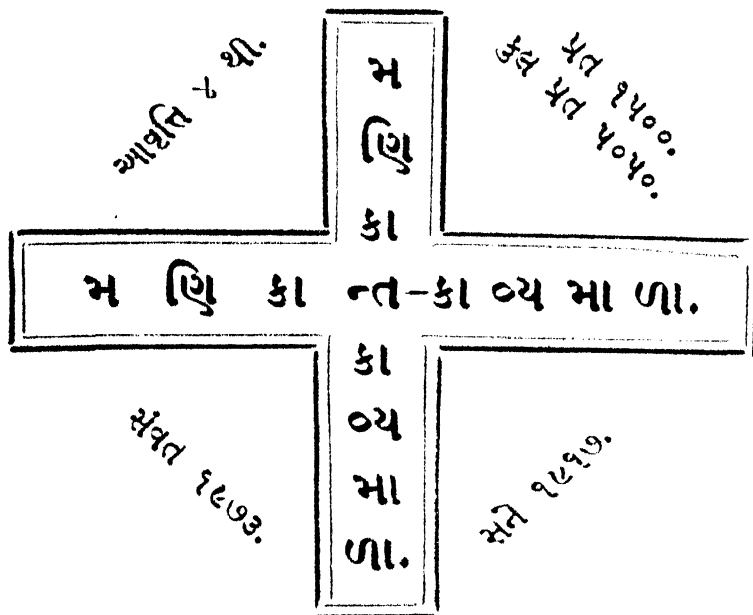
કીંમત રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ મંડળ

ક્રમિક

ગુજરાતી કૌપીરાઈ સંમદ

આ પુસ્તક ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ કૌપીરાઈને માટે
રજીસ્ટર કરાવેલું છે, તથા સર્વ હક લેખકને સ્વાધીન છે.

અમદાવાદ-ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

અમારા અમદાવાદના મુખ્ય એજન્ટ:—

રા. જીસોંગલાઈ નથુલાઈ ખરીદીયા.

કે. રાયપુર આકાશેઠ કુવાની પોળમાં.

અમદાવાદ.

સ્વર્ગસ્થ મગનલાલ ભવાનીશંકર પડયા.

ૐ

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વ૦ પુજ્ય પિતાશ્રી !

—ગઝલ—

નોંતિ ને ન્યાય છે જેમાં વળી વ્યવહાર દર્પણ છે;
વિભૂષિત પ્રેમ, વૈરાગ્યે પિતા ! આ ગ્રંથ અર્પણ છે !
હૃદય નિર્મળ અને ભોળું હતા વેદાન્તના વાદી;
છતાં રણછોડ પર શ્રદ્ધા પ્રાંતે પુસ્તક સમર્પણ છે !
મ્હને બાળાપણે બાપુ ! જીવનનો મર્મ સમજાવ્યો;
કહ્યું “ નિષ્કામ સેવામાં સમાયું ગુપ્ત ગણપણ છે ! ”
પ્રથમ વાંચી મનન કરવા મ્હને પંચીકરણ આપ્યું;
સદા સમજાવતાં કહેતા “ જગતનું જૂઠું સગપણ છે ! ”
“ સર્વધી સ્વાર્થનાં સર્વે મળ્યાં છે પૂર્વના યોગે;
સકળ પર રાખ સમદ્રષ્ટિ ! ખરું તો એજ વડપણ છે ! ”
અવર ઉત્તમ વિચારોની હૃદય મમ છાપ પાડી છે;
અખુટ એ વારસો લેખું ! પુરાણોનું નિરૂપણ છે !
અહા ! એ વારસા પાખે જગતની તુચ્છ દૌલત છે;
ગણાયે જ્ઞાન તો ભાનુ અને ધનમાલ દર્પણ છે !
અમર આત્મા તમારાને સદા શાન્તિ પ્રભુ આપો !
રૂણી બાળક તણું બાપુ ! નિરંતર એજ તર્પણ છે !

લી. આપનો રૂણી
શંકર.

લેખક તરફથી બે બોલ.

આ પુસ્તકનો ઉપોદ્ધાત શ્રીયુત્ કવિ “ નરમણિ ” એ તથા શ્રીયુત્ કવિ ભાઈશંકરજીએ લખેલો છે એટલે તે સંબંધી વધુ લખવું હું ઉપયોગી ધારતો નથી.

હું લેખક યા કવિ હોવાનો દાવો કરતો નથી પણ મહારી હૃદય વાટિકામાં પ્રસંગાનુસાર પ્રકૃષ્ટિત થયેલાં કાવ્ય કુસુમોની આ નાજુક કાવ્યમાળા મહારા સાહિત્ય પ્રત્યેના પ્રેમનું પરિણામ છે.

જેમ અને તેમ સાદી અને સરળ ભાષા વાપરવામાં મહને મજા પડે છે અને તે મહારા પ્રિય વાંચકોને રૂચિકર છે તેથી સંસ્કૃતમય ઉંચી ભાષા વાપરવાની મહારા કેટલાક વિદ્વાન મિત્રોની સલાહ તરફ રહેજ દુર્લભ રહે છે.

ગઝલમાં મુખ્યત્વે કરીને પ્રેમ અને વિરહનું વર્ણન હોવું જોઈએ; એવો ફારસી કાવ્ય રચનાનો કાયદો છે પણ ગઝલ જેવી સરળ, રસમય અને હૃદયની લાગણી જન્યત કરનારી રાગણીમાં જે નૈતિક, વ્યવહારિક વીગેરે વિષયોની ગુંથણી કરી હોય તો જનસમાજ અને તેમાંએ વળી જનસંઘ તેનો વધારે લાભ લેઈ શકશે એવા હેતુથીજ તે કાયદો તોડવાની મહને ફરજ પડી છે અને તેનું પરિણામ પણ સંતોષકારક આવ્યું છે તે આ પુસ્તકની પ્રગટ થએલી ચોથી આવૃત્તિ ઉપરથી સહજમાં સમજાશે.

અંતમાં ઉપોદ્ધાત લખનાર જન્ને મહાશયનો આભાર માની તથા પુસ્તકમાં રહેલા દોષ માટે વાંચકોની ક્ષમા ચાહી વિરમુ છું.

ચૈત્ર શુદ્ધ ખીજ ૧૯૭૩.

ગાયવાડી-મુખ્યમં.

શુભેચ્છક.

“ મણિકાન્ત. ”

“मजिदुल्लाह.”

इसकी स्मृति, मीर मिया मजिद

ઉપોદ્ધાત.

લેખક નરોત્તમ જેઠા “નરમણિ.”

(૩૭૧ હાર્નબીરોડ, કોટ, મુંબઈ.)

આઠ મહિનાના ટુંકા અરસામાં “ મણિકાન્ત કાવ્યમાલા ” ની ત્રીજી આવૃત્તિની બધી પ્રતો ખપી જવાથી ચોથી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો વખત આવી લાગ્યો, એટલી એજ હકીકત એ ગ્રંથના લોકપ્રિયતાના પુરાવા માટે બસ છે. ગુજરાતીમાં કોઇપણ કાવ્ય ગ્રંથની ત્રણ વરસના ટુંકા અરસામાં ચાર આવૃત્તિઓ આજસુધી નીકળેલી અમારા જાણવામાં નથી, સાદી સરળ ભાષામાં લખાયેલાં મણિકાન્તનાં કાવ્યોએ વાંચક વર્ગને છક્ક કરી નાંખ્યા છે એટલુંજ નહિ, પણ “ સાક્ષરોએ લખેલાં તેટલાંજ કાવ્ય ને બાકીનો તે કચરો ” એવી જે બમણા ચાલુ હતી તે મણિકાન્તે દૂર કરી છે.

મણિકાન્તનાં કાવ્યોની કસોટી કરવા માટે કાવ્ય તે શું અને તેની કસોટી કેમ કરવી તે સંબંધમાં અમોએ ત્રીજી આવૃત્તિમાં સવિસ્તર લખેલું છે અને આ ઉપોદ્ધાતમાં પણ મણિકાન્તનાં કેટલાંક કાવ્યોને છૂટક છૂટક લઇને કસોટીએ ચડાવી જોઇશું. પરંતુ મણિકાન્તની કૃતેહની મોટામાં મોટી કુંચી શી છે ? તે જાણવાની ખાચશ ધરાવનારાને મારે જણાવવું જોઇએ કે “ સાદી ને સચોટ ભાષા ” એજ મણિકાન્તની લોકપ્રિયતાનું એકજ જંગી સાધન છે. હમણાં હમણાં ઘણાએક હિતૈષીઓએ મણિકાન્તને બલામણુ કરી છે કે તમારી વાણીને સંસ્કૃતમયી ને ફારસીમયી તથા ઠીક ઠીક અધરી બનાવી નાંખો તો તમો સાક્ષરમાં ખપી શકશો. પરંતુ સુભાએ મણિકાન્તને એવું કાંઇ અષ્ટમ પષ્ટમ આવડ્યું નહિ ને રચ્યું પણ નહિ. બાકી જે એમ થાય તો અમો નથી ધારતા કે મણિકાન્ત પોતાની લોકપ્રિયતા ટકાવી શકે

ગુજરાતીમાં પ્રાચીન કવિયોમાં પ્રેમાનંદ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે ને અર્વાચીનમાં દલપતરામ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. વારુ, કહો હવે, એ બેક-માંથી કોની વાણી સંસ્કૃતમય ને કર્કશ છે ? વાર્તાના અંથોમાં “ કરણુ-બેલો ” શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ તેની શૈલી કેવી સાદી ને સુગમ્ય છે ?

સરસ્વતિચંદ્રનો ચોથો ભાગ સંસ્કૃતમય શબ્દોથી ભરપૂર છે પરંતુ તેનું કારણ એકે તે વિષય એવોજ છે કે જેમાં વાપરવા યોગ્ય શબ્દો ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં મળી શકતા નથી. પરંતુ મણિકાન્ત-નાં કાવ્યોના વિષયો બધા સામાન્ય છે અને તેને માટે સચોટ સાદા શબ્દો ભાષામાં પુષ્કળ છે તો તેવા શબ્દો મૂકીને મણિકાન્ત પરભા-ષામાં ચોરી કરવા નીકળે તો અમે નથી ધારતા કે એમનાં એ કાવ્યો પ્રજાવર્ગમાં વખણાય.

આપણા મનના વિચાર ખીજના હૃદયમાં આબેહૂબ ઉતારવાનું સાધન તે ભાષા. જે ભાષા સર્વે સમજી શકે એવી સરળ હોય તોજ તેમાંના વિચારોની લેહેજત સર્વ કોઈ આખી શકે. કદી કોઈ ઠેકાણે વાપરવા યોગ્ય સાદા શબ્દો પોતાની ભાષામાં મળી ન શકે તો તેવે ઠેકાણેજ માત્ર સંસ્કૃત કે અન્ય ભાષાના શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો તે વાજબી દેખાય. પરંતુ તેથીએ સારો લેખક રાજી થતો નથી. પારકી ચીજો પર આધાર રાખવાનું સારા લેખકને પસંદ હોયજ નહિ. પોતાની વિદ્વતાને છલકાવવાને ખાતર અથવા સાદા શબ્દો ઉપર પોતાનો કાબુ ન હોવાને ખાતર જે લેખક ભારે ભારે શબ્દોથી માતૃભાષાને શણગારવા ચાહે છે તે ખરૂં જોતાં માતૃભાષાને અણછાજતો પોષાક પેહેરાવીને તેની રેવડી કરે છે. “ ટેબલ ઉપર ખડિયો ગોઠવો ” એમ કહેવાને બદલે જે લેખક “ પીઠીકાને વિષે-લેખિની નૃત્યાલયનું અધિષ્ઠાપન કરો ” એમ લખે તે લેખક માતૃભાષાની રેવડી નહિ તો ખીજું શું કરે છે વાર ?

ભાષા એવી સરળ જોઈએ કે તેનો લાભ વધારેમાં વધારે વા-ચકો લઈ શકે. જરાક જેટલા વાંચનારાને પોતાના લખાણનો લાભ

ઇજ્જરે આપી દેવો એ સારા લેખકનું કામ નથી. સાહિત્યનું દિવાન-ખાતું સર્વને માટે ખૂલ્લું મૂકવું જોઇએ. સાહિત્યનાં દિવાનખાનાને અંદરથી ખંધ કરીને સાડાત્રણ સાક્ષરો માંડે એકલા એસીને થોડા એક કહણ શબ્દોની જાળ રચીને આપસ આપસમાં તેની “ નવ કાંકરી ” ખેલે એ તે કાંઈ કવિતા કહેવાય ? કહણ શબ્દાર્થને સમજવા એસતાં ભાવાર્થ ઉડી જાય છે જેથી કવિએ પાડવા ધારેલા ચિત્રનો છાપ વાચકના અંતઃકરણ ઉપર પડી શકતો નથી. હજારો ને લાખો ગુજરાતી કવિ-તાઓ આજે કચરાની ટોપલીને સ્વાધિન થઇ ગઇ છે તેનું કારણ એજ છે; ને વગર ડીઝી પામેલા અને સાક્ષરોની મંડળીમાં લાગવગ નહિ ધરાવતા છતાં મણિકાન્ત લોકપ્રિય થયા તેનું કારણ પણ એજ.

ઉપર કહેલો સર્વથી મોટો ગુણ મણિકાન્તમાં હોવા ઉપરાંત ખીજી શું શું ખૂબીઓ મણિકાન્તમાં છે ? તે હવે આપણે તપાસીએ:

“મણિકાન્ત”માં હૃદય છે—ઓરીજીનેલીટિ છે—હુન્નર થોડો છે પણ જે કંઈ હુન્નર છે તે ધારેલી કામને સચોટ બજારી શકે છે. કુદરતમાં varieties શા માટે છે તે જાણવાને “મણિકાન્ત” કેવા તલખે છે તે નીચેની લીટીઓથી સમજાશે:—(કુદરતને—એ નામનાં કાવ્યમાં જુવો.)

“ સુગંધીયુક્ત કર્તુરી, અહા ! કાળી કરી કુદરત !

સફેદી છે છતાં કાંદે, અરે ! બદખો ભરી કુદરત !

મધ્વરના ઇન્સાફીપણા માટે મણિકાન્તને કેટલો ભરોસો છે તે માટે જુવો “અદલ ઇન્સાફ તહારો છે” એ કાવ્યમાં:—

“ કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે,

અહા એ ગુમ મારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! ”

પરોપકારની ખરી વ્યાખ્યા જાણવા માટે પરોપકારનું આખું કાવ્ય ફરી ફરીને વાંચવા જોગ છે. “ એકગણું દાન ને સહસ્રગણું પુન્ય ” એવા લાલચુ વેપારીઓને એમાંથી ઘણું સમજવાનું મળશે.

જીંદગીનો જીવવા જેવો ભાગ પૂછો તો જીવવાનીજ છે. મુંઝમું ૧૧ થી ૫ વાગ્યા સુધીના છ કલાક એટલાએજ ધંધા રોજગારને

માટે સાચો દિવસ ગણાય છે તેજ પ્રમાણે જીંદગીનું કર્તવ્ય બજાવવાને જીવાનીને જાણવી. છતાં મોતીની કીંમત ન સમજતાં વાંદસંજો તેને ચાવી જાય છે તેમ જીવાનીની કીંમત ન સમજનારા તેનો ગેરક્રિયોગ કરી નાંખે છે તેટલા સારૂ મણિકાન્તને લખવું પડે છે કે:—

“અભિમાને કરે અંધા, કરાવે નીચના ધંધા;

વિચારે ફેરવે સંધા, યુવાની તો દિવાની છે ! ”

નિષ્કામ કર્મયોગ સમજાવવા માટે મણિકાન્ત થોડા શબ્દોમાં કેટલું બધું રહસ્ય વર્ણવી શકે છે તે માટે જીવો “પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારું” એ કાવ્યમાં:—

“ભલે રોગી અભોગી હો! અગર ધન હીણ યોગી હો !

પતિ ભગવંત સમ ધારું પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારું !”

અપંગોના કાવ્યમાં “મણિકાન્ત” એક દમડીનો સારામાં સારો ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તેને માટે કહે છે કે,

“અમારું ટંકનું ભોજન, તમારી પાન સોપારી;

દયા દિલમાં વસે જો તો, વિનાંતિ ધ્યાન ધરતો જા, ”

“તો શું” ના કાવ્યમાં મણિકાન્તનો ઝપાટો અજબ છે:—

“કદર વણ નોકરી કો'ની, કરી યા ના કરી તો શું ?

ચકિન વણ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી તો શું ?

*

*

*

*

ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;

કદિ એ રનેહ વણ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી તો શું ?

*

*

*

*

મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુખી જઈ મધ્ય દરિયામાં;

પડી ઉંધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી તો શું ?”

Sugar coated pills ખવરાવવી એ કવિઓનું કામ છે. દલપતરામ એમજ કરતા. “ધનવાન સગા” ના કાવ્યમાં પણ મણિકાન્તે એવીજ ગોળીઓ ખવરાવી છે:—

“આવ્યા તમારે આંગણે, આવો બલે કહેતા નથી;
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ, કંઈ લક્ષમાં લેતા નથી.
નવ ખેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો,
અવલોકતાં અવળા કરો, સ્હામું જરા જોતા નથી !”

મુંબઈવાસીઓને આવે કાવ્ય થાળમાં મૂકીને અર્પણ કરવાનું જ
છે. એ થાળ ઉપર ઢાંકવાના રમાલમાં નીચેનો શ્લોક ગુંથવો જોઈએ.

તૃણાનિ ભૂમિ રુદ્રકં ઘાક્ચતુર્થી ચ સુનૃતા ।

एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥

ઋતુ વર્ણનો ઘણાં લખાયાં છે. એ જાતનાં કાવ્યમાં થોડા
શબ્દોમાં આખી ઋતુનો મુખ્ય હેવાલ જે કાવ્ય ખતાવી આપે
તે શ્રેષ્ઠ ગણાય. “મણિકાન્ત” પણ ઠીક કામ બજાવે છે:—

“ગ્રીષ્મે ઘણી ગરમી પડે, બળતું હૃદય ઝાઝું બળે;

પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી. પાનાર કાં આવ્યા નહિ ?”

ઉપરનાં વિવેચનોથી “મણિકાન્ત”નું હૃદય સમજી શકાશે. હવે
મણિકાન્તના હૃન્નર વિષે થોડાક શબ્દો બોલી હું બંધ કરીશ,
વાંચો “વફા પર જફા.”

“સફા થૈ ઇશ્ક વ્યાપારે, નફાનું નામ ના જોયું;

વફા પર ના જફા કર તું, બફા થાતાં બધું ખોયું.”

ઝડઝમકના ઝપાટામાં પણ “મણિકાન્ત”ની તીવ્ર લાગણી
પોતાની તીવ્રતા મૂકતી નથી એજ પ્રશંસાપાત્ર છે. જીવો:—

“પ્રથમ જો પ્રેમ આપો તો દધને લૂટશો ના-ના;

મગર મરજી તમારી તો, અવલથી આપશો ના-ના.”

વંક-વોળામણે વેહેનારી, પણ કુદરતી જળના નિર્ભળ વેગવાળી
નદીઓ જેમ સુખકર અને આનંદમય ગણાય છે તેજ મિસાલે કુદ-
રતી બળવાન ઉર્મિઓથી ભરેલી કવિતાઓનું સમજવું. નદીને કિનારે

સગવડ માટે બાંધેલા સુશોભિત ઘાટ અને પગથીયાં પ્રમાણેજ છંદ તથા વૃત્તોને જાણવાં. મહા નદીમાં પ્રવેશ કરવાનું જેમ ઘાટદ્વારા સુગમ પડે છે તેજ પ્રમાણે રસમય કાવ્ય પ્રત્યે ચિત્તને ખેંચવાનું કાર્ય એ છંદ અને વૃત્તો બન્નેવે છે. ઘાટ જેમ નદી નથી તેમ છંદ-વૃત્ત એ કવિતા તો નથીજ. ઘાટથી માત્ર કુદરતી પ્રવાહનું ઉપયોગીપણું વધે છે તેજ પ્રમાણે કુદરતી કવિતાનું ઉપયોગીપણું છંદદ્વારા વધવુંજ જોઈએ. “મણિકાન્તે” પસંદ કરેલા છંદોમાં ગજલો વિશેષ કરીને છે ને તે ગજલો ઉપર તેમનો કાચુ પણ અનુપમ છે. સ્વર્ગસ્થ ગોવર્ધન-રામભાઈએ અને સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ નભુભાઈએ ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ અને ‘આત્મનિમજ્જન’ દ્વારા ગજલને પેહેલી વાર ગુજરાતી ભાષામાં જાહેર કીધી. પરંતુ દહેજતમય પકવાનના આકારમાં ગજલોને પીરસવાનું પ્રથમ માન કલાપિને ઘટે છે. ત્યારબાદ ગુર્જર પ્રજા ગજલોને એટલે બધે દરજ્જે ભોગવતી થઈ છે કે ગજલ એ પરદેશી પકવાન છે તેનો ખ્યાલ વટીક થોડે કાળે ભૂલી જવાશે. ગાનપ્રિય ઇટાલી દેશમાં પણ ગજલો એવીજ લોકપ્રિયતા ભોગવે મણિકાન્તની બધી કવિતાઓમાં સૌથી વધારે અસર કરનાર ગજલોજ છે—સૌથી વધારે લોકપ્રિયતા મેળવનાર તે ગજલોજ છે એ જોઈને ગજલો ગમ્મવવાનો “મણિકાન્ત”નો હુન્નર કાંઈ કમી વખાણુને પાત્ર નથી !

છેવટમાં અમારી એજ ઉમેદ છે કે ગુર્જર પ્રજા જેમ મણિકાન્તની કદર બૂજી શકે છે તેજ પ્રમાણે ગુર્જર પ્રજાની વધારે મોટે પાયે સેવા કરવામાં “મણિકાન્ત” હમેશાં તત્પર રહો અને કૃતેહ પામો ! અસ્તુ.

“નરમણિ.”

સૂચના.

રા. નરમણિના કાવ્યોના નમુના આ ગ્રંથને છેડે આપેલા છે જે ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની સર્વેને અમારી ભલામણ છે. લી. “પ્રકાશક”

ચોથી આવૃત્તિના વિસ્તરણ વિકાસ પ્રસંગનો અદ્ય ઉમેરો.

પરંપરાના કાવ્ય આતિથ્યકો કહે છે કે, ગુજરાતના કાવ્ય સાહિત્યની અપૂર્વ સમૃદ્ધિની ભૂતવિધાતાએ આધુનિક અનેક પ્રત્યાઘાતો વચ્ચે પોતા પ્રત્યેની હયાત અનન્ય જન લાગણીઓથી બતાવી આપ્યું છે કે, તેણે સ્નેહ અને માનની વગર અભિલાષાએ વાંચકોના હૃદયમાંથી દુર્જનતા શુષ્કતા અને ભાવપ્રવણતાની ઉંઘ ઉરાડી છે, કર્મશીળને યશોશીળ ભાવવિભુતીઓ પ્રગટાવી છે, વિરોધને શત્રુતાના કર્કશ દુંદુભિ નાદો બંધ કીધા છે, અછેદ્ય પ્રીતિસુત્રથી ભવિષ્યની દિર્ઘલક્ષણાઓને ગુંથી છે, અને સભ્યતાનુમોદિત જાતિય સેવાથી પરિચિત પ્રદેશને ચક્રીત કરી દીધો છે. એ સઘળો પ્રતાપ તેનો પોતાનોજ નથી પણ સાથે, અમૃતભરી સુમિષ્ટ દેવભોગ્ય શાક્તનો આવિર્ભાવ લેઈ જન્મેલા જન્મસિદ્ધ કવિઓનો છે. આ વાત હાલના ઉચ્ચ-લઘુ સાહિત્ય ઉપાસકો ગિલકુલ કપ્પુલ રાખતા નથી. કારણકે તેઓ કવિતા જેવી એક સાર્વજનિક ભોગ્યવસ્તુને કેવળ પોતાના વર્ગનીજ માલીકીનું હોવાનું સમજે છે જેથી જાણુવા છતાં પણ આંખઆડા હાથ કરી, જન્મ સિદ્ધ કવિઓનો દાવો રદ કરવા ખાતર, ઉક્ત વિચારોને તેઓ મધુમય સંસ્કૃતયુગને માટે કદપી કાઢી, એકજ અવલંબન વસ્તુવિચારને નકશીથી ગૌરવ અઘાત જોવાતી મધ્યકાળની પ્રાદેશિક કાવ્યરચનાને માત્ર બિજરોપણ સરખી સ્વિકારી, તેમાં પાછળથી ઘટના છાયાને ફળલબ્ધિના ઉપજેલા સઘળા પ્રસંગોના પ્રાગટ્યનું પરિણામ તેઓ પોતાના વતી હોવાનું માની બેઠા છે. વારં-વાર તેઓ એજ વાતનું પિષ્ટપેષણ કરવા મથે છે કે પાશ્ચાત્ય શિક્ષણની નવીન દૃષ્ટિથી પ્રેરાયલી કવિતાનો આદર્શ સંસ્કૃત અનુકરણિયશૈલી કરતાં ઘણો ઉંચો છે. એમાં અવશતા સમાનતા ને બંધુતાના મોક્ષમત્રોનું સ્ફુરણ છે. એકયનું એજસ છે. જાતિયજીવનનો વિકાસ તથા પ્રકાશ છે. નિઃગર્વ છે. સર્વ છે. આપણે ઘડીભર માનની ખાતર એમ માની

લેઈએ કે એમાં સર્વ છે. છતાં પ્રશ્ન તો ઉભોજ રહેવાનો કે જ્યારે તેમાં સર્વ છે તો પછી તે પ્રત્યે વાંચક વર્ગનો મોટો ભાગ ઉત્સુક દષ્ટિએ આકર્ષાતો કેમ જણાતો નથી ? આ પ્રશ્ન જો તેઓ સામે લેઈ જવામાં આવે તો મારી ખાતરી છે કે તેઓ ધૃષ્ટતાપૂર્વક એવોજ જવાબ આપશે કે ત્રિપુલ હૃદયમિયોગ્યે સ્થિયંતિ કાવ્યે જડો ન મૌલ્યેસ્વે । એટલે કે અમારાં કાવ્યો વિસ્તરું હૃદયના પુરુષોને યોગ્ય છે તેથી હુદ્રાશયિ મનુષ્યોને તે ન સમજાય તો તેમણે આ કાવ્યો માટે અફસોસ નહીં કરતાં, પ્રથમ પોતાની મુર્ખતા માટે અફસોસ કરવો જોઈએ. આ શું તેમનો જવાબ વ્યાજબી છે ? કાવ્યમાંથી રોચકતત્વ નાશ પામ્યું કે વાંચકોના હૃદયમાં શુષ્કતા પ્રસરી, એ એક કાવ્ય પ્રદેશના એ મહાન પ્રતિરોધોનો સવાલ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની અભિલાષાઓ અને વિચારોની અસર આપણા ઉપર થઈ ત્યારથી શરૂ થએલો છે. છતાં તેમાં કયો પક્ષ સત્ય છે એ વાત આત્મપરિચય આપી સાબીત કરી બતાવવાના કામમાં અકુદરતી કવિઓએ યોડોજ શ્રમલીધો છે માત્ર કેટલા એક જન્મસિદ્ધ કવિઓએ પ્રશંસનિય આત્મભોગ આપ્યો છે, તેમાં આ મણિકાન્ત કાવ્યમાળાના કર્તા કવિ શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા. હળધરવાસવાળા પણ એક છે, એમ એમનાં અનેક નાના નાના આકારમાં પ્રગટ થયેલાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોએ, અને આ એવા સઘળા લેખોના સંગ્રહ સરખી મણિકાન્તકાવ્યમાળાની પ્રગટ થતી ચોથી આવૃત્તિએ દીનપ્રતિદીન પોતાના કદ-બળ અને કીંમતમાં વધારો થવા છતાં મેળવેલી લોકપ્રિયતા વડે વસર ઉચ્ચારે સિદ્ધકરી બતાવ્યું છે.

આ કાવ્યોમાં, મિ. મણિકાન્તે ભારોભારના શબ્દો લાધી દુનિયાને પોતાના તરફ દોરવાનો, કે આશક માશુકની બાળચેષ્ટાઓ આલેખી તે વડે ઉછરતી પ્રજાને ફેસલાવવાનો ઢોંગ કીધો નથી. પણ પોતાના સામે બનતા અનાચારો સંગ્રંધે, પોતામાંની જન્મસિદ્ધ જાત્રત થતી કાવ્યશક્તિના રણકારનો ઉપયોગ કરી તે વડે વાંચકોને

હૃદયનૃપિ અર્પણ કરી છે. આ સ્વરૂપોમાંનો મોટો ભાગ ગજલોથી ગુંથાયેલો છે તેની તન્મયતાના સુચનરૂપે તેમણે શરૂઆતમાંજ લખ્યું છે કે:-

“ ગજલમાં હું બન્યો ઘેલો, ગજલ દિલનન ગાવા દે;
હજરો કામને છોડી, અહા ! ગુલતાન થાવા દે.
ગજલના હોજમાં હર્ષે, અહાહા ! યાર નહાવા દે;
ગજલરસની ભરી પ્યાલી, પીને મસ્તાન થાવા દે. ”

આ તેમનું અક્ષરઃ કહેવું ખરૂં છે. અન્ય ભાષાના શબ્દ ઉમેરણના લાલિત્યથી ગજલ દ્વારા કંઈક વધારે ભાવ અને મધુમંત્રની રચના ઉભરે છે. આ કૃતિ ગુજરાતિ સાહિત્યમાં પાછળથી ઉમેરાયેલી છે. જમાનાઓની શરૂઆતપૂર્વે લખાયેલા ઋક્ સંહિતા મહેલા પ્રાતિ શાખ્યસુત્રનાં ત્રણકાન્ડ વેદિત અરાઢ પટલોમાં તો માત્ર આઘસમક પરસમકગને પરાસમક એવા ત્રણભાગે વિભક્ત ઋચા-યજુષ ને દંડક ના ત્રણ રૂપે સ્થિત થયેલા એકવીસ મુખ્ય વૈદિક છંદો વિષેજ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તે પછીના અનિશ્ચિતકાળમાં કૌણ્ડુકિ, તાંડિ, યાસ્ક, સૈતવ, રાત ને માંડવ્યે તેમાં સારો વધારો કર્યો છે પણ તેનાં પ્રત્યેક-રૂપમાંથી અસંખ્યાત મૂર્તિઓ ઉભી કરી છંદ શાસ્ત્રના ભવિષ્ય ઉપર મોટો ફેરફાર કરવાનું માન તો પિંગળનેજ ધટે છે. એ યુગની અમર સાહિત્યસંપત્તિની તુલના થઈ શકે તેમ નથી. તેમાં આશાને સાર્થકતાની હદ નહોતી. આજે જે તો કાલે ચાર એમ પાંખડીઓ ઉપર પાંખડીઓ ખીલવવા માટે કાવ્યપદ્ધતિ કલી હમેશાં અર્ધવિકસીત તૈયાર રહેતી. એ પછીના શમશેરશાહીના દુર્ભક્ષકાળમાં સાહિત્યનું રાષ્ટ્રિય જીવન અને તેની ઉન્નતિમૂલક સર્વ સાધનાઓ નષ્ટ થઈ જેથી સાહિત્યની ધારા રેલાઈ, કાદવકીચ્ચડમાં ભળી તેણે પોતાનો પ્રવાહ ગુમાવ્યો ને એક સ્થળમાં ભરાઈ બેસી પોતાને પેટે શેવાળ અને કીડાઓને જન્મ આપ્યો! આ તકે રાજશક્તિથી મગર ગજલે ખાલી સિંહાસનપર પોતાનો અંટો જમાવ્યો. ને ભવિષ્યની રેષાઓ અજવાળવા નર્મદ, કંથા-રીયા, દ્વિવેદી ને કલાપીઓ નિપજાવ્યા જેથી તેના માધુર્યની અસર

ચમત્કારિક થઈ. આ તારની ગુંથેલી સતારપર તર્જની લલકારતાં કઠીન કર્મજળની સાંકળથી મુક્ત થવા મિ. મણિકાન્તે નીતિને નીચેના શબ્દોમાં અચર્યાના આપ્યું છે.

“ પડી પર્વત પરેથી હા ! શરીરને તું છુંદાવા દે;
તથાપી ધૈર્ય ધારીને, નીતિને ના હુટાવા દે. ”

આ તેમના સર્વમાન્ય વિચારની આ જમાનામાં જરૂર છે. ધર્મમાત્રનું મુળ નીતિ છે એ વાત દરેક વાંચકે ભુલવી જોઈતી નથી. કારણકે તેમનાજ શબ્દોમાં બોલીએ તો

“ કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કદ પામે છે;
અહા ! એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ”

પ્રભુના અદલ ઇન્સાફ સામે કરણી તેવીજ પાર ઉતરણી છે. મોહાંધતાનાં આવરણો ઉચ્છેદવા તેમણે લખ્યું છે કે:—

“ વિકારોને વળગનારી, બતાવે પાપની ખારી;
સુઝાડે બુદ્ધિ ના સારી, પિડાકારક પિછાની છે. ”

આ વાત વારંવાર હિતચિંતકોએ ગાઈ છે પણ ‘યુવાની દીવાનીના’ પ્રસંગમાં તેણે પોતાનું ખેંચાણ મનોરંજક કીધું છે. આ પછીની કાર્યદક્ષતા સંબંધીની—

“ કીર્તિ કલંકિત જે કરે, એ કાર્ય તો કરવું નહીં;
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહીં !
બોલ્યું વચન તે પાળવા, ખોટા પણાને ખાળવા;
હા ! સત્યને સંભાળવા, દુઃખથી જરા ડરવું નહીં. ”

આ અને બીજી આત્મગર્જનાઓથી દરિદ્રના ઝુંપડે ઝુંપડે જઈ સદાચરણના ઉચ્ચ આદર્શ પુંકવાનો તેમણે સ્તુત્ય પ્રયાસ કર્યો છે. ચંદ્રાવળાના ચળકાટમાં મિ. મણિકાન્તે—

“ શાભે રણુસંઘ્રામે શરો, ધરી ઢાલ તરવાર,
દુસ્મનના દળમાં જઈ ઘૂમે, ડરે નહીં તલભાર;
ડરે નહીં તલભાર હૃદયમાં, હોય ભભે તે ભારી ભયમાં,
પ્રાણ અર્પવામાં પણ પૂરો, શાભે રણુસંઘ્રામે શરો. ”

એવા ભવિષ્યમાં નિપજનારા ભારતીયો માટે અભિલાષા બતાવી છે. તે હાલની વિશ્વવ્યાપક લઢાઇને મુખડે લઢતા હિંદીવીર સૈનિકોને જોઇને, તેમની નસેનસમાં પ્રેરાયેલી તે સજીવનપ્રેરણા હરકોઇ વાંચકથી સમજી શકાય તેમ છે. સિવાય—

“ ક્યજે કરી કીલ્લો કતલ શાહે ચલાવી શે’રમાં,
હો બાળ વૃદ્ધ યુવાન, પણ સહુકો કપાયા કેરમાં;
પોકાર મરતાનો સુણી દિલ શાહ દોષ થકી ડરે,
પાછળ પછાડે પૂછકું, એવી દયાને શું કરે? ”

એ “ એવી દયાને શું કરે ” ના શિર્ષકનું કાવ્ય, કોધાંધ અવિચારીઓને ખાસ વિચારણિય છે. ‘ઢોંગી ધર્મ યુરનું ધતીંગ’ પણ તેવુંજ અસરકારક છે.

“ વાણી ઉચારી શાંકરે, સર નાઇટ કે જે. પી. થયા;
જે દેશ સેવ કરી ન તો, જે. પી. થયા ઝખ મારવા.”

આ ‘ઝખ મારવાના’ કાવ્યમાં પણ તેમણે શાસનદંડના વગર ડરે, સત્યતાના વિચારનું સાનિધ્ય પ્રગટાવ્યું છે. મનુષ્યોચિત કર્મક્ષેત્રમાં પ્રવાસ કરનારાઓને આવા આત્મચરાષ્ટ વિપ્લવ સરખા વિચારો પ્રારંભમાં કડવા કે કષાય લાગે એમ ઉપજેલી શંકાનું મિ. મણિકાન્તે ‘પદ્મજી થયેલા પ્યાર’માં—

“ અમારા દીલને દરીએ, નહીં મળશે મીઠું પાણી;
ખરેખર છે બધું ખાફ, પીશે તે તૂર્ત પસ્તાશે;
અમારા દીલનો શીશો, નથી શરબત શરાબોનો;
ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણુ તો જશે. ”

એ આદિમાં બહુજ સ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટિકરણ કર્યું છે. નોકરીનો બળાપો. ‘ જમાનાનો સડેલો સુધારો ’ ‘ એકોની બદલાનત ’ અને એ ઉપરાંતનાં મિ. નરમણીએ વિવેચનની સરાણે ચઢાવી જોયેલાં કાવ્યોમાં મિ. મણિકાન્તના બુદ્ધિ કૌશલ્યે બહુ સારી રીતે પ્રતીભા પાડી છે.

જેના પ્રથકકરણ માટે બહોળા સ્થાનનો અત્રે અભાવ હોવાના સખએ
મારે ટુંકમાંજ પતાવવું પડે છે કે આ કાવ્યોની ભાષા સાદી અને
સરળ હોવા છતાં પણ તેમાંનાં સુંદરવર્ણનો, આનંદ જનક પદલાલિત્ય,
અનુપમરસમતા, હૃદય દ્રાવક ઉપમાઆતૂર્ય, ને સંગીન મર્મભેદક જ્ઞાનથી
બહુજ અચ્છ રીતે વિભૂષિત છે. વાણીતું રસસિંચન જડ પદાર્થોમાં
પણ કેવી રીતે ચેતના પ્રગટાવે છે તેના આ દષ્ટાન્તરૂપ છે. આજે
કેટલાક જન્મસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોમાં શોચનિય સ્થિતિ માત્ર એજ
છે કે તે શૃંખલાબદ્ધ સ્થિતિમાંજ પોતાનો શબ્દ પ્રવાહ 'પ્રસરાવી
કૃતકૃત્ય બની બેસે છે. એટલે તેમાંથી ઉર્મિ અને કલરવ ઉડી જતાં,
તે પોતાના સાહિત્યનું અક્ષય મધુચક્ર રચી શકતાં નથી. બાકી આવાં
કાવ્યો નિર્વિવાદ રીતે એટલું તો સિદ્ધ કરી શકે તેમ છે કે ગતકાળમાં
જે જળ અને માટિમાંથી ગુજરાતી કાવ્યનું અનંત દળપદ્મ ફુટતું
હતું તે જળ અને માટી ગુજરાતમાંથી ચાલી ગઈ નથી પણ હાલ
સામગ્રીઓની ઉણપે તેને પોતાની જાંઘળીનો વીમો મૃત્યુ પાસે ઉતરા-
વવાની ફરજ પડતી જાય છે. ને એ રીતે તે ક્રમશઃ વાચકોની દૃષ્ટિથી
લુપ્ત થાય છે. આ માટે સાહિત્યની સ્વતંત્રતાના દ્વાર હમેશાં ખુલ્લાં
રહેવાં જોઈએ તે સિવાય લીટન, રેનોહડ, ચેકરે, શેકસપિયર, બાયરન કે
મીલ્ટન, આ મર્યાદિત સાહિત્યને પેટે અવતરે એવા ઓરીયા રાખવા કેવળ
સ્વમાવસ્થાની વાત છે. હવે હું આટલેથીજ અટકીશ. ઉચ્ચ વિચારો અને
સારે રસ્તે લેવાયલા શુદ્ધ પ્રયાસો સદા અમર છે. આ જગતની
કાવ્ય સાહિત્યની સપાટી ઉપર જે અત્યુક પગલાં આ મિ. મણિકાન્તે
પાડ્યાં છે તે તરફ જોઈને કોઈને કોઈ તબક્કેથી પંથી દોરાતો દોરાતો
વાટયે પડશે એમ હું ધમધુ છું. હતિશમૂ

મુંબાઈ કાલ્યાણદેવી. } કવિ ભાઈશંકરજી વિ. વિદ્યારામ પંડિત
તા. ૧-૩-૧૭ } પ્રાણરક્ષક ઔપધાલય.

પ્રાર્થના !

—ગઝલ—

નમું કિરતાર કરુણાળું, કુબુદ્ધિ કાપળે ખ્યારા;
 અમારો ધર્મ સાચવવા, સુબુદ્ધિ આપળે ખ્યારા !
 ભૂખ્યાને અન્ન દેવાને, પ્રીતે પરમાર્થ કરવાને,
 દયાળુ દેવ અમ દિલમાં, દયાને સ્થાપળે ખ્યારા !
 હળાહળ ઝેરના જેવા, ભૂઠાથી જૂજવો રાખી;
 હૃદયમાં સત્યતાની છાપ સત્વર છાપળે ખ્યારા !
 તડમારા ગુણ ગાવાને, લજનમાં લીન્ન થાવાને;
 અમારા હેડમાં ભક્તિ રંગે રંગ વ્યાપળે ખ્યારા !
 કુડા છે કામ ને ક્રોધ, ખૂંરા છે મોહ ને લોભ;
 કહે “શંકર” અમોને દૂર એથી રાખળે ખ્યારા !
 “મહિકાન્ત”

મંગળ યાચના !

—ગઝલ—

અમારા હોંદમાં સર્વે
 સ્થળે ઇશ સ્થાપને—મંગળ !
 અહા ! સૌ આર્યના અંતર;
 વિષે બસ વ્યાપને—મંગળ !
 કરી મન માનતી વૃષ્ટિ;
 વધાઈ આપને—મંગળ !
 પ્રભૂ ભારત તનૂ દિલમાં;
 લલાઈ છાપને—મંગળ !
 વધો હુન્નર કળા હોંદે;
 સકળ કાર્યો થને—મંગળ !
 બળી બ્યાપાર પણ વધને;
 સુખુદ્ધિ વાધને—મંગળ !
 તમે પાસે સકળ પત્નિ;
 પતિનું માગને—મંગળ !
 ગવાને ગીત ને વાળં;
 વિભૂષણ વાગને—મંગળ !

“ મણિકાન્ત ”

ગઝલમાં ગુલતાન !

ગઝલમાં હું બન્યો ઘેલો !
ગઝલ દિલજનન ! ગાવા હે !
હજારો કામને છોડી !
અહા ! ગુલતાન થાવા હે !
ગઝલના હોજમાં હર્ષે !
અહાહા ! ચાર ! નહાવા હે !
ગઝલ રસથી ભરી ખ્યાલી !
પોં ને મસ્તાન ! થાવા હે !
નથી ખાવું નથી પીવું !
મઝા બસ ! એ ઉડાવા હે !
અયે ! નિદ્રા ! જળે નાસી !
નશો ! એનો ચહુડાવા હે !
નીતિ, શૃંગારનાં કાવ્યો !
ગઝલમાં હા ! બનાવા હે !
વિષય વૈરાગ્યનો વીરા !
ગઝલમાં રે ! બતાવા હે !
ભલે છે અન્ય રાગો પણ !
ગઝલમાં ગાન ! થાવા હે !
બળી વાજીંત્ર તે સાથે !
ગઝલમાં હા ! બળવા હે !
“મણિકાન્ત”

વિભૂ વાક્ય.

—ગઝલ—

જગતમાં ધર્મની પડતી અધર્મે થાય છે જ્યારે,
નિરાકારી છતાં ભારત ! લઉં અવતાર હું ત્યારે.

* * * *

ભજે જે ભાવથી મુજને ત્રિવિધિ તાપ-કાપુ છું !
કરે પરમાર્થ જે પ્રેમે પ્રથમનાં પાપ-કાપુ છું !
સદાચરણે સદા ચાલે દિધેલા શ્રાપ-કાપુ છું !
જીગરમાં તે જનો કેરી ભલી હું છાપ-છાપુ છું !

* * * *

કરે આરાધના મહારી પછી તપની-નથી પરવા !
રહ્યો જેના હૃદયમાં હું પછી જપની-નથી પરવા !
પિછાને જે મહને ત્હેને અવર લપની-નથી પરવા !
પુરાણો કે, પુરાણીની અગર ગપની-નથી પરવા !

“ મણિકાન્ત. ”

નીતિ-આધ્ય.

“કદી તલવારની ધારે ભલે ગરદન કપાયા હે!
તથાપિ ધીર ધારીને નીતિને ના હુંટાયા હે!”
“મણિકાન્ત.”

નૈતિક-કાવ્ય.

—ગઝલ—

લલે દુઃખમાં કુળી જૈને,
સકળ સુખને સમાવા દે !
હૃદયને ભય ભમાવે તો,
ભુલી તું ના ભમાવા દે !
અહા ! અગ્નિ વિષે હર્ષે,
અતી તનને તપાવા દે !
કદી તલવારની ધારે,
ભલે ગરદન કપાવા દે !
કુખાવે દેહને દરિયે,
ખુશીથી તો કુખાવા દે !
પિવાડે ઝેર તો પી—લે !
રખે । દિલને દુઃખાવા દે !
પડી પર્વત પરેથી હા !
શરીરને તો છુંદાવા દે !
તથાપિ ધીર ધારીને,
નીતિને ના ભુંટાવા દે !
“મશિકાન્ત.”

“અદલ ઇન્સાફ તહારો છે !”

—ગઝલ—

અહો ! કિરતાર ઇન્સાફી અદલ ઇન્સાફ તહારો છે;
 ખલકને ખૂબ ખ્યારો છે ! અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કુકર્મે કષ્ટ લોગવીએ, તમોને દોષ કાં દઇએ !
 ગુન્હો સઘળો અમારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 રમીને પાપના પાસા, સુખોની રાખીએ આશા !
 ખરે ! ખોટા વિચારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 સદાચરણે સદા ચાલે, સદા સુખ તેહને ચાલે !
 પુરાવા તો હજારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે !
 અહો ! એ ગુપ્તમારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કંઈ જન એમ ખોલે છે, પ્રભુ ઇન્સાફ ભૂલે છે !
 અરે ! ગાંડા ગમારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કરે તેવું જરૂર પામે, લાણે છે જેવું જે બાવે !
 જગતનો એજ ધારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 વસીલાને મુકે નહેતો, ન કો'ની લાંચ તું લેતો !
 વિભૂ તું ન્યાય વાળો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કથે 'શંકર' વકીલોની, ગરજ તુજ પાસ ના પડતી !
 અહો ! એ રાહ સારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !

ખુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક !

—ગઝલ—

મળે શરબત છતાં ખ્યાલી શરાબે રે ! ભરે છે કાં ?
 ખરે ! ખીસ્સે બની ખાલી નશો વ્યસની કરે છે કાં ? મળે.
 મનોહર મેનકા જેવી રૂપાળી ઘર વિષે રામા;
 છતાં છટકેલ રાંડોમાં રખડતા રે ! ફરે છે કાં ? મળે.
 કરે કિરતાર સર્વે પણ કર્યું મહેં એમ માનીને;
 અલિમાને બની અંધા હુંપદ ગંધા ધરે છે કાં ? મળે.
 દિપકની જ્યોતને ઝાંખી પતંગો ભાન ભૂલીને;
 જોડે છે ભેટલા તહેને બળે છે રે ! મરે છે કાં ? મળે.
 જળાશય છે ભર્યા જ્યાં ત્યાં તથાપી કાક પક્ષીઓ;
 પનીહારી શીરે મટકી તહાં ચંચૂ ભરે છે કાં ? મળે.
 ભરીને પય તાણું ખ્યાલું મણીધરને તમે પાશો;
 હળાહળ ઝેરની ધારા મુખેથી રે ! ઝરે છે કાં ? મળે.
 જુગારે સૌ ગુમાવ્યું છે બન્યો બેહાલ હા ! બંદો;
 છતાં અફસોસ ! મન તેનું જુગારે જૈ ઠરે છે કાં ? મળે.
 કરી છે કેદની યાત્રા અરે ! કેં વાર દંડાયો;
 તથાપી ચોર સૌ ચૂકી ફરી પરધન હરે છે કાં ? મળે.
 કર્યો ઉપકાર જન કો'એ ભુલી આભાર સૌ તહેનો;
 કૃતદ્દી નીચ અપકારી ખુરું તહેનું કરે છે કાં ? મળે.

+ + +

કથે “શંકર” સુણો શાણા પડી આદત ટળે-ના તે;
 ધુવે જો કોયલા તો પણ સફેદીમાં ભળે-ના તે.

પરોપકાર !

—ગઝલ—

પ્રભાકર તે પ્રકાશીને જગત સેવા કરે છે કાં ?

અહા ! રજનીપતિ નિત્યે નભે ફરતો ફરે છે કાં ? પ્રભાકર.
નવાણે નીરથી ભરવા પકવવા પાક હા ! ક્ષેત્રે;

નિયમસર મેઘ સૃષ્ટિમાં અહા ! વૃષ્ટિ કરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સકળના પ્રાણનો રક્ષક મધૂરો છે અહા ! વાયૂ;

વિના સ્વાર્થે વહે સંઘળે વકુફી વાપરે છે કાં ? પ્રભાકર.
ગ્રહી કરમાં કુહાડીને સુખડને છેદશો કોઈ;

લલે ને અગ્નિમાં નાંખે સુગંધી હા ! સ્ફુરે છે કાં ? પ્રભાકર.
ચરે જંગલ તણે ચારો મહીષી, ગાય ને બકરી;

મધૂરું દૂધ આંચળથી છતાં ત્હેને ઝરે છે કાં ? પ્રભાકર.
તપેલો તાપથી પંથી વિસામો વૃક્ષનો લે છે;

પછી પથ્થરથકી મારે છતાં ફળ હા ! ખરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સદાચરણી અને સંતો તણું ખૂરું કરે કોઈ;

છતાં પરમાર્થના પ્રેમી દયા હરદમ ધરે છે કાં ? પ્રભાકર.
કથે 'શંકર' લલા લોકો પરાયાં કષ્ટ કાપે છે;

અહા ! પરમાર્થના માટે ઘટે તો પ્રાણ આપે છે. પ્રભાકર.

—સોરઠો—

ઉપકારે ઉપકાર, કરનારા જન કેંક છે;
અપકારે ઉપકાર, કરનારા જન જૂજ છે!

પુશામતથી રાજ થનારને !

—❖—

—ગઝલ—

તમે ખોલી રહ્યા લાઈ ! અમોને ખોલવા દેશો !

અમારા દીલનું તાળું ખુશીથી ખોલવા દેશો ! તમે
તમે ખોલ્યા બધું સાચું ! કહીશું કેમ હા એ હા ?

ખરું મોટું હૃદય કાંટે તપાસી તોલવા દેશો ! તમે.
ગપાટાના સપાટા એ તમારા કામ ના આવે;

ભરેલી છે અગર ખાલી ? ફળીને ફેલવા દેશો ! તમે.
તમે ખોલ્યા પટારામાં ભર્યા મુક્તાફળો મોંઘાં;

અમારાથી મનાયે ના પટારો ખોલવા દેશો ! તમે.
અમે તો સત્યના સાથી પુશામત છે ખરે ખારી !

અમારી અલ્પ બુદ્ધિથી અરે ! અવલોકવા દેશો ! તમે.
તમે માઠું લગાડો તો તમારી મૂર્ખતા મ્હોટી !

તપ્પું જો હોય મસ્તિકે તો જરા ઠંડું થવા દેશો ! તમે.
કથન લાગે કદી કડવાં અમોને જો નહિ ચાહો !

રજા આપો અમે રાજ ! જીગરથી હા ! જવા દેશો ! તમે.
પુશામતના તમે માલિક ! પુશામતખોર છે આઝા;

ભલે ભેગા કરી બુદ્ધિ તમારી ખોળવા દેશો ! તમે.
છતાં પણ શેઠજી મ્હારા ! શિખામણ રંકની માની !

બસન ઝાઝું પુશામતનું ગળે ના ખાઝવા દેશો ! તમે.

“યુવાની તો દિવાની છે !”

—ગાઝલ—

જરા જન જાળવી લેજે અરે ! ઝેરી યુવાની છે;
 કલાંકિત કિર્તિને કરશે ખરે ! વૈરી યુવાની છે ! જરા.
 સદા મન મોહમાં રમતું, રહે પરનારમાં ભમતું;
 નીતિને લેશ ના નમતું યુવાની તો દિવાની છે ! જરા.
 લલે હો ! ભ્રાતની નારી અગર હો ! મિત્રની ખ્યારી;
 નજર ત્યાં થાય બદકારી ખરાબીની નિશાની છે ! જરા.
 સગું રનેહી નહિ જોશે લલે વિધવા કદી હોશે;
 અરે ! અક્ષલ બધી ખહોશે લલે ગુણવાન જ્ઞાની છે ! જરા.
 અભીમાને ફરે અંધા કરાવે નીચના ધંધા;
 વિચારો ફેરવે સંધા યુવાની તો ગુમાની છે ! જરા.
 બનાવ્યા કૈંકને કેદી નખાવ્યાં શીષ કૈં છેદી;
 યુવાની શત્રુ છે લેદી ન માનો કે, મઝાની છે ! જરા.
 હૃદય કિરતાર ના રટતું નથી પરમાર્થમાં પળતું;
 રહે રસભોગમાં ભળતું જીવનની જાણ હાની છે ! જરા.
 વિકારોને વળગનારી બતાવે પાપની ખારી;
 સુઝાડે બુદ્ધિ ના સારી પિડાકારક પિછાની છે ! જરા.
 સમજ સંસારના પ્રાણી ! યુવાની માન મસ્તાની;
 અરે ! પણ ચાર દા'ડાની ! યુવાની જાણ જ્ઞાની છે ! જરા.
 કથે “શંકર” જુઠી કાયા જુઠી સંસારની માયા;
 યુવાનીની જુઠી છાયા જુઠી આ જીવગાની છે ! જરા.

“ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! ”

—ગઝલ—

કરો જે કામ હે ખ્યારા ! ખરૂં ખોટું જાણે જોઈ;
 વિચારીને ભરો પગલું નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 બનીને કોઈમાં અંધા કરે સાહસ અરે ? સંધા;
 ખુરૂં થાતાં રહે રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 ભમાબ્યા ના ભમો કો'ના કરો ના કાનને કાચા;
 સુખો સૌ ખેસશે ખોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 નિહાળો નેત્રથી તો પણ તપાસો પૂર્ણ હે ખ્યારા !
 ભલે હો કામ હરકોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 પડ્યા છે કેં જનો એવા ચઢાવે ચિત્ત ચગડોળે;
 ભરૂં ના રહો ભાઈ ! નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 *હતી હા ! વિપ્રની નારી ખિચારા નોળને મારી;
 કરી સહસાજ પરતાર્થ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 *કર્યો સંહાર પોપટનો બચાવ્યો ઝેરથી જેણે;
 પછી રાજ રહ્યો રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 હજારો દાખલા એવા બન્યા કેં ને નવા બનતા;
 ગણો સહસા ઉંડી ખાઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.

* ગુજરાતી ટેક્ષ્યુકની કવિતા ‘સિદ્ધપુર નામે સુંદર ગામ’ વાંચો !

* “ ” ” ” ‘ધોધા પાટણ ગામ ગંભીર’ વાંચો !

સોનેરી શીખામણ !

ગજલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે)
 કિર્તિ કલંકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ;
 અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !
 અનીતિ તણા આગારમાં !
 બખ્ખો ઉડે જ્યાં ખહારમાં !
 બ્યસની તણા બ્યવહારમાં !
 પળવાર પણ ઠરવું નહિ !
 ખોલ્યું વચન તે પાળવા !
 ખોટાપણાને ખાળવા !
 હા ! સત્યને સંભાળવા !
 દુઃખ જે પડે ડરવું નહિ !
 બ્યભીચારને બેરી ગણો !
 રે ! મોહ મમતાને હણો !
 રસ્તો તજો લાલચ તણો !
 પર દ્રવ્યને હરવું નહિ !
 પરમાર્થને ખ્યારો કરો !
 ખસ ધ્યાન ઈશ્વરનું ધરો !
 ભક્તિ તણું ભાથું ભરો !
 ફટકેલ થઈ ફરવું નહિ !
 કિર્તિ કલંકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ;
 અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !

“જનુની જણુ તો જણુ જન એવા !”

—ચંદ્રાવળા છંદ—

(૧)

જનુની જણુતો જણુ જન એવા, દાતા ભક્તા, શૂર,
સ્વદેશની સેવામાં દાના, પર ઉપકારી પૂર;
પર ઉપકારી પૂર કહાવે, જે જોલે તે તુરત બળવે,
નવ પથ્થર તે ઝવેર જેવા, “જનુની જણુ તો જણુ જન એવા.”

“દાતા” :—

(૨)

દયા તણો દરિયો છે ‘દાતા’, દિનપર જેનો ખ્યાર,
ભૂખ્યાને લોજન તે આપે, અપંગનો આધાર;
અપંગનો આધાર ન ડરતા, પરમારથમાં ધન વાપરતા,
કૃપણ કદી ના મનથી થાતા, દયા તણો દરિયો છે ‘દાતા’ !

“ભક્ત” :—

(૩)

ભૂધરની ભક્તિ મન લાવે, ગાતા તેનું ગાન,
કામ, ક્રોધ મદ માયા ત્યાગે, જ્ઞાન વિષે ગુલતાન;
જ્ઞાન વિષે ગુલતાન રહેતા, હરદમ હરિનું નામજ લેતા,
સૌપર સરખો ખ્યાર બતાવે, ભૂધરની ભક્તિ મન લાવે !

“શૂરો” :—

(૪)

શોભે રણસંગ્રામે ‘શૂરો,’ ધરી દાલ તલવાર,
દુશ્મનના દળમાં જૈ ધૂમે, ડરે નહિ તલભાર;

(૨૬)

ડરે નહિ તલભાર હૃદયમાં, હોય લલે તે ભારી લયમાં,
પ્રાણ અર્પવામાં પણ પૂરો, શોભે રણસંગ્રામે 'શૂરો' !

(૫)

‘જનુની જણુ તો જણુ જન એવા,’ કવિ, લેખક, ગુણવાન,
લેખ લખી સંસાર સુધારે, જેને અંતર જ્ઞાન;
જેને અંતર જ્ઞાન રહે છે, જળ સમ જગમાં જ્ઞાન વહે છે,
સ્વદેશની કરતા તે સેવા, ‘જનુની જણુ તો જણુ જન એવા’ !

“જનુની ના જણુજે જન એવા !”

—ચંદ્રાવળા છંદ—

(૧)

જનુની ના જણુજે જન એવા, દુરગા ચોર લખાડ,
અભિમાની અવગુણના પોષક, કરે ન કો’ પર પા’ડ;
કરે ન કો’પર પા’ડ કદાપિ, અપંગને કૈં શકે ન આપી;
જાણો તે જન છે જડ જેવા, ‘જનુની ના જણુજે જન એવા’ !

(૨)

જનુની ના જણુજે જન એવા, બ્યલિચારી ચંડાળ,
આપ મતલખી અને અદેખા, ખોટું આપે આળ;
ખોટું આપે આળ ખરાને, ભાર રૂપ તે છેજ ધરાને,
જાણુ જનાવર ઝેરી જેવા, ‘જનુની ના જણુજે જન એવા’ !

(૨૭)

(૩)

જનુની ના જણજે જન એવા, જે ચુગલી કરનાર,
ભોળા જનનાં દિલ ભભાવે, દૂર્ગુણના ભંડાર;
દૂર્ગુણના ભંડાર કહાવે, માત પિતાનું નામ લખાવે,
જનમે તુજને દોષજ દેવા, ‘જનુની ના જણજે જન એવા’ !

(૪)

જનુની ના જણજે જન એવા, લોભી ને કંજૂસ,
‘પૈ’ ના પરમારથમાં આપે, મૂર્ખા મજખીચૂસ;
મૂર્ખા મજખીચૂસ કહાવે, ખાય ન પોતે ના ખવરાવે,
સ્વદેશની કરતા ના સેવા, ‘જનુની ના જણજે જન એવા’ !

(૫)

જનુની ના જણજે જન એવા, નિમક હરામી હોય,
ખાતા જેનું ખોદે તેનું, નહિ વિચારિ જોય;
નહિં વિચારી જોય કદાપી, ભલે ભરૂંસે રહો તથાપી,
છે જીવતા પણ શબના જેવા, ‘જનુની ના જણજે જન એવા’ !

“ અમારા કંથના માટે ! ”

—ગઝલ—

અમે આ દેહ ધારી છે, અમારા કંથના માટે
વળી માયા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પિયર પળમાં તજ દઈને, સુભાગી સાસરે આવ્યાં;
રમત સરવે વિસારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

- પિતાથી લાડ કરતાં'તાં, પજવતાં માતને ભારે;
હવે બુદ્ધિ સુધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- કહ્યું ના કોઈનું કરતાં અતી બિન્મત્ત થઈ કરતાં;
હવે તો લાજ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- બુનાંની પ્રીત તોડીને, નવાંથી સ્નેહ જોડીને;
ગરવની ગાંઠ ગાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- ટુંકારા સાસુના ખાધા, નણુંદના ખોલ સાંખ્યા છે;
ક્ષમાની ઢાલ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પરાધિન પિંજરે રહીને, હશે કદી કષ્ટ કેં વેઠ્યું;
ઉદાસી ટેવ ટાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિની સેવ છે સાચી, રહી નિજ નાથમાં રાજ;
અનીતિ તો અકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- ધરી શણગાર શુભ અંગે, ઠમકતી ચાલ ચાલીને;
શરીર શોભા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- કહે તે કંથ કરવાનાં, પતિને દેવ ગણવાનાં;
અડગ એ ટેક ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિના સુખમાં સુખીયાં, પિયૂના દુઃખમાં દુઃખિયાં;
સરસ રીત એ સ્વિકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિનું આંસુ પડશે ત્યાં, અમારૂં લોહી આપીશું;
પતિવૃત્ત માળ ખેરી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

“અમારા કંથના માટે !”

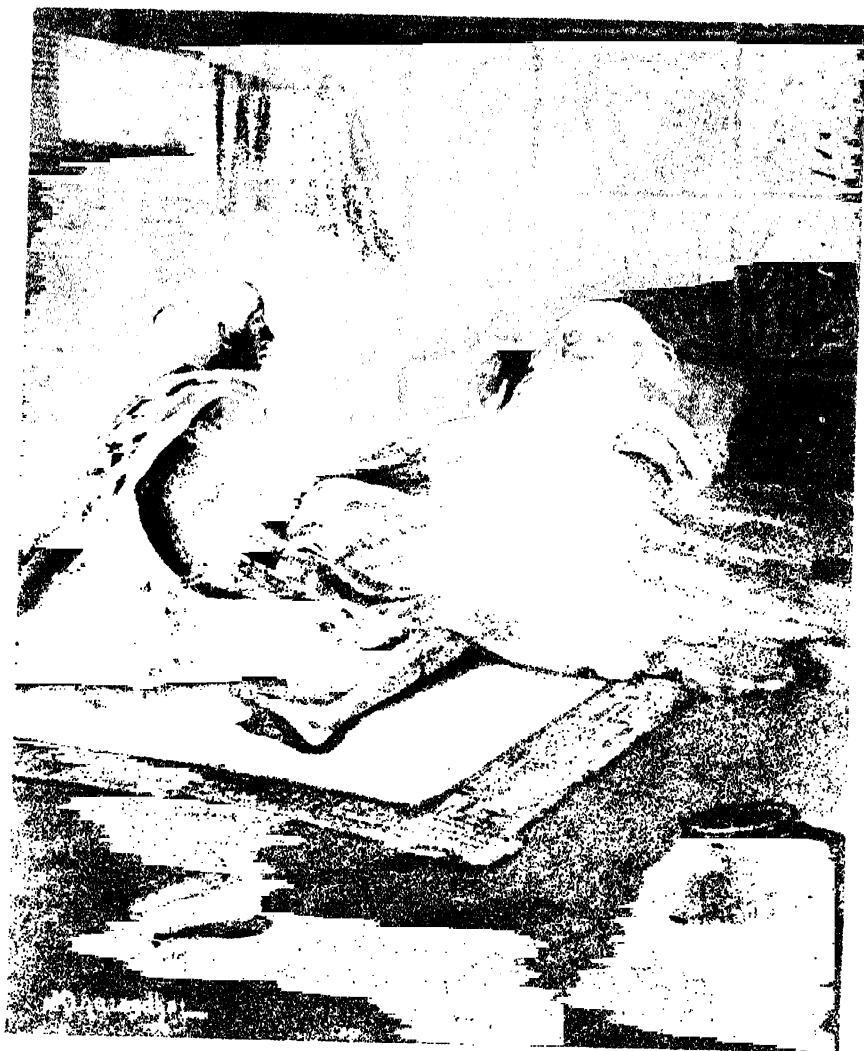
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા -

“પતિની સેવ છે સાચી રહી નિજ નાથમાં રાજ;
અનાતિ તો અકારી છે અમારા કંથના માટે !”

“મણિકાન્ત.”

લક્ષ્મી આટે, ભાયબળા, મુંબઈ.

“પતિવૃત પ્રાણથી યાદું !”

“ભલે રોગી અભોગી હો ! અગર ધનદીણ યોગી હો !
પતિ ભગવંત સમ ધાડું-પતિવૃત-પ્રાણથી યાદું !”

“ મણિકાન્ત.”

“ પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું ”

—ગઝલ—

અમારું રવર્ગનું બા'રું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું;
 અમોને મોક્ષ દેનારું પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 સુખુદ્ધિ સાથ વસનારું, કુખુદ્ધિ દૂર કરનારું;
 પિયૂનો પ્રેમ પાનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલે ભૂખે મરી જઈએ, કદી કંગાલ ને થઈએ;
 દુઃખો દેખી ન ડરનારું, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 અમોને કેદમાં રાખો, કદાપી બેડીઓ નાંખો;
 છતાં ના ટેક તજનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલેને ભય ઘણો આપો, કદી તલવારથી કાપો;
 નહિં તલભાર ડગનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ઘણું દુઃખ સાસરે સહિશું, કદી ના કોઈને કહિશું;
 અમારા શ્રેયને સારું, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 પતિ ને હોય પતવાળો, કુટિલ યા અંધ હો કાણો;
 તથાપી ચિત્ત મ્હાનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલે રોગી અભોગી હો, અગર ધનહીન યોગી હો;
 ઘણી ભગવંત સમ ધારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 અભણ કે હોય અજ્ઞાની, શકે ના પ્રેમને જાણી;
 છતાં શિરછત્ર છે મ્હારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !

અમારો દેવ છે સ્વામી, અમારી ભક્તિ ત્યાં જામી;
 હૃદય ભરથાર રટનાઈ, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 નહિ લલચાઈયે લોભે, નહિ મન માનશે મોહે;
 ખરેખર ! એ બધું ખાઈ ! પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 ભર્યા ભંડાર નાણાંથી, સુવસ્ત્રો કે ઘરેણાંથી;
 કદી ના ચિત્ત ચળનાઈ, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 રવિ પશ્ચિમ ઉદય થાયે, સિંહણ સુત તૃણ જો ખાયે;
 તથાપિ હામ ના હાઈ, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 દ્રુપદ તનયા અને તારા, સુકન્યા ને સતી સીતા;
 પતિવૃત તેહ સમ પાળું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 * * * * *
 કહે “શંકર” સફળ જીવ્યું મળે જેને સતી નારી;
 તરે પોતે અને નિજ નાથને, સંસાર દે તારી.

ઈશકનો અન્નમ !

—ગઝલ—

અરે ના ઈશકમાં પડશો, પૂરા પસ્તાઈને રડશો;
 બની કેં ઈશકના બંદા, મરાયા —ઈશકના માટે.
 ઘણા જન ઈશકમાં ઘેલા, બની ઘરખાર મેલીને;
 જગાવી જોગ જંગલમાં, ભરાયા —ઈશકના માટે.
 ભલે હો શાહ કે સેવક, ભલે રાણી અગર દાસી;
 સકળનું સુખ ને વૈભવ, હરાયા —ઈશકના માટે.

અરેઅર ખૂન કેં કીધાં, જૂલમનાં જામ પી લીધાં;
 પડીને પાપના ફંદે ફસાયા — ઇશ્કના માટે.
 ભલાં લેલી અને મજનું, પડ્યા'તાં ઇશ્કની આગે;
 અરે ! અન્નમ એ આળ્યો, હણાયાં — ઇશ્કના માટે.
 વળી ફરહાદ ને શીરી, વિના મ્હોતે મુલાં બન્ને;
 કસોટી પ્યારની પર જૈ, કસાયાં — ઇશ્કના માટે.
 અહા ! કેં રાજ્ય પલટાયાં, કુટુંબો નાશ કેં પામ્યાં;
 વહેતા ખૂનથી ખાડા, ભરાયા — ઇશ્કના માટે.
 કથે 'શંકર' નથી રહેલો, કઠણ છે ઇશ્કનો રસ્તો;
 અરેરે ! ઇશ્કના ચેલા, ઘવાયા — ઇશ્કના માટે.

“ શયતાન કે સદ્દો ? ”

—ગઝલ—

લગાડી લેશ લાલચને, ફસાવે હાય ! ફાંસામાં;
 કલેબુ કતલ કરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 અરે ! સદ્દા તણા સાથી, સુવે ના શાન્તતા ધારી,
 ઠરી ના ઠામ ઠરનારો, અરે શયતાન કે સદ્દો ?
 બતાવી ગોળનું ગાડું, જમાડે ઝેરના લાડુ;
 સખંધીનેજ છળનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 તબવે લાજ ને લક્ષ્મી, કરાવે કર્મ કેં ફૂડાં;
 ખૂનો કરતાં ન ડરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?

કરાવી ને કરજ કેં ને, કઢાવ્યાં કેંક દેવાળાં;
 કપટ ભંડાર ભરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 પડી કેં પાસમાં તેના, મુઘા પીસ્તોલ મારીને;
 પલકમાં પ્રાણુ લેનારો અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 અરે કેં ઝેર-પી-સૂતા, ડુખ્યા કેં હાય જે દરિયે;
 ખરેખર ! ખૂન પીનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 કહે 'શંકર' સુણો ખ્યારા, ખુરો છે છંદ સદ્દાનો;
 સકળ સુખનેજ હરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?

સદ્દા વિષે !

—છપ્પા—

સદ્દો કરે ખૂવાર, માર સદ્દો ખહુ મારે;
 સદ્દો દે પરિતાપ, કરજ કંકાસ વધારે.
 સદ્દાથી જશ જાય, નિંદ પણુ નામ ન આવે;
 અણુ ચિંત્યું દુઃખ થાય, વળી ઘરખાર લૂંટાયે.
 દૌન 'શંકર' દે શિખ સર્વને, વિનતી જો ધ્યાને ધરે;
 લાખ મળે કદી લાલમાં, તોપણ સદ્દો નવ કરો. ૧

કવિત.

કળયુગ કે રાજનમે, ધંધેપે ઘાડ પડી,
 સદ્દાકું ખેલ ખૂખ, ખવાર લોક હોતે હય;

ધનકો વિનાશ હોય, કીર્તિકો બીજ બોય;
 સદાકું ખેલ કુન, સુખનસે સોતે હય;
 સદાસે સાત અખત, ભીખનકા કાજ લલા,
 સદા કે લીયે કૈંક, પોક પોક રોતે હય;
 'શંકર'કી ખાત સુન, સદેકું ત્યાગ કરો;
 સદેસે કૈંક લોક, જીવનકું ખોતે હય. ૧

નિંદાખોરને અર્પણ !

—ગઝલ—

કરે નિંદા અમારી કે,	અમોને છે નહિં પરવા !
કરે મહેનત બિચારા તે,	અમારાં પાપને હરવા !
લઈ પૈસા અને ઘોળી,	અમારાં વચ્ચને ઘોતા;
વિના પૈસે જનો એવા,	અમારાં પાપને ઘોતા !
હશે જે ખાયલા ખોતે,	અગર ધંધા વિના ફરતા;
અદેખા એકઠા થૈને,	અવર નિંદા અરે ! કરતા !
ઘણીની ધાક ના હોયે,	અગર વિધવા કદી હોશે;
મળી કમજાત કુલટાઓ,	અવરની કૂચલી કરશે !
હશે ઉસ્તાદ જે એમાં,	કચેરી ચોકમાં ભરશે;
મળી બે ચાર રંડાઓ,	સુખે નિંદા પછી કરશે !
ભટકતી કેસ લાવે છે,	વિવેચન વંતરી કરશે;
ચઢી અન્યાયની ગાદી,	ચળેલી ન્યાય ચૂકવશે !

ફલાણી આમ ચાલે છે, ફલાણો રાંધે મારે છે;
 ફલાણી રાંકડી કેવી ? ઘણીની ધાક ધારે છે !
 ફલાણી ફાંકડી એવી, જીઓ ઘરમાં ચલણુ એ'નું;
 પિવાડે પાંદડે પાણી, નશીબ ચઢતું અહા ! તેનું !
 ફલાણીને ઘણું દુઃખ છે, ફલાણીને અતી સુખ છે;
 ફલાણી ખાય છે થોડું, ફલાણીને ઘણી ભૂખ છે !
 કરીને કૂથલી એવી, અવરનાં ઘર ભગાવે છે;
 નથી કંકાસ જે ઘરમાં, તહાં ટંટો જગાવે છે !

કુટિલ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન કરવા વિષે.

—તોટક—છંદ—

કહો નાથ કહી શૌર હાથ ધરે,
 સ્મિત હાસ્ય થકી ખુશ નાથ કરે;
 કહો રાત પડે અતિ રીસ કરી,
 નિજ નાથ પરે તલવાર ધરે. ૧
 કહો નાથ પળે પરગામ વિષે,
 નવ નાથ જશે કહી આંખ ભરે;
 પણ નાથ ગયા પછો નીચ ત્રિયા,
 નિજ ચાર થકી વ્યભિચાર કરે. ૨
 પળમાં હસતી પળમાં રડતી,
 પળમાં નિજ નાથ દુઃખે બળતી;

પળમાં ધનમાલ લૂંટાવો દઈ,
 નિજ ચાર લઈ રસ્તે પડતી. ૩
 જન જે નિજ નારતણે વશ થૈ,
 તનને ધન સ્નેહ ધરી અરપે;
 પણ નાર નહિં દરકાર કરે,
 ઉપકાર નહિં હૃદયે કલપે. ૪
 કુર વાઘ તણે વિસવાસ કરો,
 વળો સાપ મુખે જઈ હાથ ધરો;
 સુણજો વિનતી દોન 'શંકર'ની,
 નહિ નાર તણે વિસવાસ કરો. ૫

વ્યભિચારી વિષે !

—તોટક—છંદ—

ધીક તે નરને ખર તુલ્ય ગણો,
 પકડે રસ્તો વ્યભિચાર તણો;
 દુઃખ ભોગવશે સુખ શું મળશે ?
 રખડી અન્ન પાણી વિના મરશે. ૧
 વળો લાજ જશે દુઃખ દેહ થશે,
 નિજ નૂર ગુમાવિ બધે ફરશે;
 પણ કોઈ નહિં વિસવાસ કરે,
 છટકેલ તણી ક્યમ દાઝ ધરે ? ૨

વ્યભિચારથી નિંદ સદા અળગી,
 દિલમાં નિત્ય આગ રહે સળગી;
 સળગી લડકે બર્જો ખાખ થશે,
 મુકી પોક પછી મુરખો રડશે. ૩
 પરનાર પતિવૃત્ત લંગ કરો,
 કિરતાર તણો ડર દિલ ધરો;
 તજ 'શંકર' એ લખ છેજ ખુરો,
 વ્યભિચાર શીરે ઝટ મૂક પુજો. ૪

વ્યભિચારી સ્ત્રી પ્રત્યે.

—હરિગીત—છંદ—

જા, જા, અરે ! વ્યભિચારણી, નહિ લાજ કેં દિલ લાવતી;
 નખરાં કરી એ નીચ શું ? મમ હૃદયને લલચાવતી.
 મીઠું વદી કપટે કરી, કેંને ક્ષમાવ્યા જાળમાં;
 હા ! હા ! ભૂલી હું કેમ પડું ? એ દોજખી અંગારમાં.
 તુજ તુંજ સમ અધરોષ્ટનું, પય કેં જને પીધું હશે;
 વળી નીચ સુખ તુજ સંગમાં, લાખ્યો જને લીધું હશે.
 તુજ કુંગરાસમ કુચને, સહસ્રો જને સાહ્યા હશે;
 મીઠી પ્રપંચી વાણીથી, કેં કેં જનો વાહ્યા હશે.
 વળી શ્વાનને ખાવા તણી, જે ચાટ સમ તુજ કાય છે;
 વિષયી હજારો કુતરા, તુજ અંગ ઉપર ધાય છે.

આવું છતાં નહિ તૃપ્ત થાતી, એ અજબની વાત છે; આવી મહને લલચાવવા, ધિક્કાર તારી જાત છે. જગમાં જીવી સુત સુર પામો, શૌચળવંતી નારીઓ; તારા સમી વ્યભિચારણીની, બંધ થાજે ખારીઓ. વાણી વદે 'શંકર' વિમળ, આ પાપ લઈ તું ક્યાં જશે ? ન્યાયી હરિ દરબારમાં, માઠી દશા તારી થશે.

વ્યભિચાર વિષે.

લાવણી—(મુજ ઉપર ગુજરી પતા પાદશાહ) એ રાહ.

- હે આર્ય બંધુઓ સૂણો વિનંતી મહારી;
વ્યભિચાર મહા અપરાધ બહુ દુઃખકારી. ૧
- વ્યભિચારી જનની નથી આબરૂ જગમાં;
લૈ હસ્ત કુહાડો મારે છે નિજ પગમાં. ૨
- પૈસાની હાની થાય આળ ઝટ આવે;
છટકેલો કહે છે લોક લાજ ના લાવે. ૩
- વળી સુવે નહિ કે દિન શાન્તતા ધારી;
વ્યભિચારી જનની નિંદ ગઈ પરવારી. ૪
- વ્યભિચાર કપાવે શીર અરેરે ! પળમાં;
વ્યભિચારી જનનો જીવ સદા જોખમમાં. ૫
- ચોરી જૂઠું ને કેં પાપ કરાવે જનને;
રે કરે અતિ બેહાલ હરે તન ધનને. ૬

પરનાર પતિવૃત્ત લાંગ કરો ન ભાઈ;	
પરનાર નર્કનું દ્વાર તજો દુઃખદાઈ.	૭
જેવી પોતાની નાર અન્યની એવી;	
કાં હરો પરાયો માલ ? દુષ્ટતા કેવી.	૮
પર નાર તણા થૈ ચાર ખુબાર થવા કૈં;	
કૈંએ છોડ્યા નિજ પ્રાણ કાળ મુખમાં જૈ.	૯
નિજ નાર મીષ્ટ પય પાન તજીને ભટકો;	
વ્યભિચાર હળાહળ ઝેર પોતાં ના અટકો.	૧૦
નિજ નાર સરસ પકવાન નજરમાં ના'વે;	
વ્યભિચાર વાલુકા અતિ અરેરે ! ભાવે.	૧૧
વાણી ' શંકર 'ની સૂણી રીસ નવ કરજો;	
વ્યભિચાર રૂપો મહા પાપ સદા પરહરજો.	૧૨

“ યુવાની ” વિકાર !

—હારગીત—છંદ—

ચંચળ થઈ ચિત્ત ભટકતું, ઘડીએ કંઈ ના ગોઠતું,
હરિભજન કે પરમાર્થમાં, પણ વાર પણ ના ચોટતું;
નિર્ભય અને નિશ્ચય થઈ, પરનારમાં ભમતું ફરે,
ફટ ફટ ‘ યુવાની ’ આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૧
નિજ લાજ બહાલી ના ગણે, નિજ કાજને પણ નવ ગણે,
નિજ જ્ઞાતને પણ નવ ગણે, નિજ નાતને પણ નવ ગણે;

- નિજ પાપથી પણ નવ ડરે, જગનાથથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૨
- નિજ કુટુંબની કે નિજ સગાની નારને પણ નવ જીવે,
પત્નિ લલે હો પુત્રની, ગુરૂપત્નિને પણ નવ જીવે;
નિજ મિત્રની પત્નિ થકી, હેતે અનીતિ આદરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી તું વિષયને બહાલો કરે. ૩
- વિધવા લલે પણ રૂપવંતી, હોય તો તું ચ્હાય છે,
ક્યારે મળે ? ક્યારે મળે ? મળવા અતી અકળાય છે;
વિધવા ગમનથી પાપ છે, તે પાપથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૪
- હિંચ નીચ કંઈ પરખાય ના, ભુંડું લ જોવાય ના,
ગદ્દાપચ્ચીશીમાં પડી, કંઈ લેદ અવલોકાય ના;
મન માંકડું થૈ શ્વાનની માફક બધે ફરતું ફરે;
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૫
- બાળાપણે ભગવંતને નર હેતથી ભજતો હતો,
વ્યભિચારમાં સમજે નહિ, સૌ પાપને તજતો હતો;
તહારી અસર જ્યાં થાય કે, તે સૌ પરે પાણી ફરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૬
- આત્મા અતી અકળાઈને, આપે શિખામણ ચિત્તને,
પણ તું નહિ ટકવા દોંઅ, ઇચ્છેજ તહારી જીતને;
ડર કોઈનો રાખે નહિ, મૃત્યુ લલે માથે ફરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે.

અલમસ્ત મલ્લ 'યુવાની' થી સૌ ભાઈ ચેતી ચાલજે,
એ સર્પણી ડંખે નહિ, માટે જરા સંભાળજે;
દિવાની એ 'યુવાની' ને, દુશ્મન ગણી 'શંકર' ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૮

અદેખા વિષે.

મનહર--છંદ.

ભાવે ભૂપ ભોજ રાજ,	દાન દેવા બેસે ત્યારે,	
માગણો ને કવિઓનાં,	ટોળે ટોળાં ટુટે છે;	
ભાળીને ભંડારી તણું,	ચિત્ત બળે ચરચર,	
ભીખારીનાં ટોળાં આવી,	ભંડારને લુટે છે;	
સદાવ્રત આપે કોઈ,	શેઠ કે શ્રીમંત ત્યારે,	
કોઠારી કકળી કહે,	દાણો હવે ખુટે છે;	
શંકર કહે છે તેમ,	બરો કોઈ કરે ત્યારે,	
નિહાળી નિહાળી 'નાંનો',	નાવી પેટ કુટે છે. ૧	
વર્ષાની રૂતુમાં જ્યારે,	વનસ્પતિ ખુબ ખીલે,	
જંગલી જવાસો શોક,	કરીને સુકાય છે;	
ચામાસામાં ચારો ચરી,	પ્રાણી સહુ પુષ્ટ બને,	
ગમાર ગધેડા ઘણો,	શરીરે સોસાય છે;	
ધાનને ખાવાનું આપ્યું,	હોય પણ ખાતાં ખાતાં,	
અન્યને અપાતું દેખી,	ઘણો ધૂરકાય છે;	
શંકર કહે છે તેમ,	ભલું કો'નું થતું ભાળી,	
આદમી અદેખો કોઈ,	ઊરે અકળાય છે. ૨	

અપંગોની યાચના.

—ગઝલ—

પ્રભુએ જો તને આપ્યું અમોને દાન દેતો જા;
 અપંગો આશરો માગે અરે ! આશીષ લેતો જા ! પ્રભુ
 વિકારોથી ભરી દુનિયાં રૂપી સહરા તણા રણમાં;
 વહે પરમાર્થનું વારી ભરી ખ્યાલીજ પીતો જા ! પ્રભુ
 અરે ! સંસાર અરણ્ય આ અતી મસ્તાન તોફાને;
 સખાવતની તરે હોડી ધરી ધનવાન તરતો જા ! પ્રભુ
 હજારો રૂપિયા લાઈ ! મઝામાં તું ઉડાવે છે;
 લખ્યું જો કિસ્મતે ત્હારા અરે ! કેં ધર્મ કરતો જા ! પ્રભુ
 હરિ દરબારમાં જાવા મુસાફિર છે મજલ મહોટી;
 ભલા સત્કર્મનું લાથું અરે ! આ લાઈ ! ભરતો જા ! પ્રભુ
 અમારું ટંકનું ભોજન તમારી પાન સોપારી;
 દયા દિલમાં વસે જો તો બિનંતી ધ્યાન ધરતો જા ! પ્રભુ
 અમોને અન્ન ના મળતું અપંગો શું કરી શકીએ ?
 બને તુંથી બિરાદર તો અમારું કષ્ટ હરતો જા ! પ્રભુ
 અમોને જે અપાશે તે વવાશે ધર્મના ક્ષેત્રે;
 મળે આ પુણ્યનું ટાણું અહા ! રનેહે ઉજવતો જા ! પ્રભુ
 અમારા કર્મના યોગે અમે આ કષ્ટ ભોગવીયે;
 હૃદયમાં રે'મ લાવીને ફરજ ત્હારી બજવતો જા ! પ્રભુ
 અમોને અન્ન જો મળશે તમારી વાંચના ફળશે;
 પ્રભુ ત્હારું ભલું કરશે જરા અમને રિખવતો જા ! પ્રભુ

ઐક્યતા !

—ગઝલ—

અમારું તે તમારું છે, તમારું તે અમારું છે;
 અમારા ને તમારામાં, પ્રભુનું નામ ખ્યાર છે.
 અમે જગદીશને ભજીએ, તમે અદલાહ ઉચારો છો;
 અમે શ્રી રામને રટીએ, તમે રહેમાન ધારો છો.
 અમે ગીતા તણા રાગી, તમે કુરાન માનો છો;
 સકળનું તત્ત્વ છે એક, છતાં કાં ભેદ જાણો છો ?
 તમે છો હીંદના ખેટા, અમે પણ હીંદના જાયા;
 બિરાદર આપણે બન્ને, સકળને હીંદની છાયા.
 અરેરે ! ધર્મના લીધે, ગણો જૂદાઈ કાં ખ્યારા ?
 કુસંપે કલેશ કાં માંડો ? અરે ઓ બંધુઓ મહારા.
 ભલો સુલતાન અકબરશાહ, પ્રજામાં ભેદ ના રાખ્યો;
 ગાણી સૌ કોમને સરખી, અમરરસ યશ તણો ચાખો.
 કુસંપે નાશ થૈ લક્ષ્મી, કુસંપે દેશ છે દુઃખીયો.
 તજ તોફાન જાતીનું, બનાવો દેશને સુખીયો.
 અરે ! ઓ ! બંધુ હીંદુઓ ! બિરાદર હે ! મુસલમાનો !
 બનો એકત્ર નિજ માટે, સ્વમાતા હીંદને જાણો.

કઠણ હૃદયવાળા ધનવાન !

શિખરણી—છંદ.

ધની પાસે જૈને, નિરધન બિચારો કરગરે;
અહંકારી થૈને, અરજ નવ તેની ઉર ધરે.
નિસાસા નાખીને, નિરધન પછી પંથ પળતો;
ધનીના હૈયાને, કઠણ હરિ તું કેમ કરતો ?

ધનવાન અભિમાની સગાઓને ઠપકો !

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આબ્યા તમારે આંગણે આવો લલે કે'તા નથી;
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ કે' લક્ષમાં લેતા નથી !
કહો શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે ? તમ બાળ બચ્ચાં કેમ છે ?
આ રંકના પર રે'મ છે ? ઉત્તર અરે દેતા નથી !
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવલોકતાં અવળા કરો, સ્હામું જરા જોતા નથી !
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, ખેલો તમો સ્હામે ધરી;
વિવેકથી વૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી-તા નથી !
જળપાન વણ કહેવે કર્યું, અંતર અમારું હા ! બળ્યું;
ના ધ્યાનમાં આપે, નરમાશમાં નહાતા નથી !

કેં વાત કરિયે જો અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
 ના બોલવું તમને ગમે, કિરતારથી ખડીતા નથી !
 દુઃખ-વાત તમ પાસે કહે, ના રે'મ તમ હૃદયે રહે;
 અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં લહોતા નથી !
 ધનહીણ શું હલકા અમે ? ધનવાન તે ભારે તમે ?
 તમને સદા ચહિયે અમે, અમને તમે ચહાતા નથી !
 અંધા બનો અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કેં ધ્યાનમાં:
 છેવટ જવુંજ સ્મશાનમાં, પણ ગર્વને તજતા નથી !
 છે રંક રાજા હારમાં, કિરતારના દરબારમાં;
 કેા જીવ નીચો-ધાર માં, જૂઠું અમે ગાતા નથી !

જેવા દેવ તેવી પૂજા !

—ગઝલ—

અમે મુશ્કેલ તે માટે, નકામા કાં સતાવો છો ?
 દયા સાટે અયે આદમ ! તમે તો દમ-બતાવો છો ! અમેં
 અરે ! નિર્બળ અપંગોને, નથી ભોજન પુરૂં મળતું;
 રખડતા હાલને દેખી તમે ક્યાં ગમ-બતાવો છો ? અમેં
 લલે ના આપશો લાઈ ! મગર ધક્કા નહિં મારો;
 અરે ! એવું કરી અછલ તમારી કમ-બતાવો છો ! અમેં
 તમારા એક ધક્કાથી અમે નીચે પડી જઈએ;
 અતી બળવાન તે અમને, તમે તાલિમ-બતાવો છો ? અમેં

ગની હો યા ગદા હો પણ પ્રભુ દરબારમાં સરખાં;
 જીલમ જગદીશની દ્રષ્ટે, અયે અલિમ બતાવો છો ! અમે
 મુકી ધનમાલ ને માયા, ગયા ચાલી હજારો કેં;
 જીઓ છો તે છતાં હુંપદ, તમે હરદમ-બતાવો છો ! અમે
 ગરીબો છેક છે હલકા, ગણી અપમાન કાં આપો ?
 તમારી જાતની હાથે, કરી નહાનમ-બતાવો છો ! અમે
 અમે તો માગવા લાયક, તમે છો આપવા લાયક;
 કરીને કોપની દ્રષ્ટી, કટૂતા ક્યમ-બતાવો છો ? અમે
 તમારે આંગણે આવ્યા, અમે આશા અતી ધારી;
 “અયે ! જા !” કર કરી લાંબો, જવું જહાનમ બતાવો છો ! અમે
 ભરીને ફંડમાં નાણાં, સખાવત કાં બતાવો છો ?
 અપંગો આશરે આવે, અદાવત-કાં બતાવો છો ? અમે

“ એવી દયાને શું કરે ? ”

—હરિગીત છંદ—

નિર્દોષ પક્ષી પાડવા ગોળી છુટી બંદૂકથી,
 પોકાર પાડીને પડયું પક્ષી બિચારું વૃક્ષથી;
 નિરખી તરફડતું તેહને હણુનારનું અંતર બળે,
 પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૧
 અરજ સુણી પણ મેઘજી આવ્યા ન ચોમાસા વિષે,
 દુનિયાં દુઃખી દુષ્કાળથી જન ભૂખથી મરતાં દૈસે;

- પણ માથ માસે મેઘજી લાવે દયા અવની પરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૨
- પૈસો ઘણો ખ્યારો ગણી બાળા વળાવી વૃદ્ધને,
બાળાપણે વિધવા થતાં આવી દયા દુર્બુદ્ધને;
દુઃખ દેખતાં દિકરીતાણું રે ! આંખ આંસુથી ભરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૩
- રે ! નવિન વધુના બોધથી મૈયત પ્રીયાના પુત્રને;
બાળાપણે તરછોડીયો સમજ્યો નહિ ઘર સુત્રને;
પત્તો મળ્યો ના પુત્રનો મનમાં મુંઝાઈને મરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૪
- ધનવાન હુંપદમાં રહ્યો આખું નહિ કંગાલને,
દુર્બળ હતો રે ! ભૂખથી પૃથ્વિ પડ્યો તત્કાળ તે;
પડતાં મરણ પામ્યો દયા ધનવાનના દિલમાં ઠરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૫
- કબજે કરી કીલ્લો કતલ શાહે ચલાવી શહેરમાં,
હો બાળ વૃદ્ધ યુવાન પણ સૌ કો કપાયા કે'રમાં;
પોકાર મરતાંનો સુણી અફસોસ કરતો શાહરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૬
- શર સાંધીને મૃગ મારવા રે ! પારધી પુઠે પડ્યો,
શર વાગતાં ધરણી ઢળ્યો પોકાર મૃગલીને કર્યો;
મૃગલી મરો શિર પટકીને ઘાતક દયાથી થરથરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૭

બોટો ડુબાવા આગની દરિયે કર્યું તોફાનરે !
 જોડાં વિખુટાં બહુ કર્યાં બોયા કંઈના પ્રાણુરે !
 પસ્તાવો કરતો તે પુરો નિજ શાન્ત થાવા આદરે,
 પાછળ પછાડે પુંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૮
 ખેલાં હૃદય કંપે નહિ એવી દયા શું કામની ?
 મૃત્યુ થતાં આણે દયા રે ! એ દયા 'શું' કામની ?
 'શંકર' કહે છે શીર છેદી પાઘ બાંધે શું વળે ?
 પાછળ પછાડે પૂછડું એવી દયાને શું કરે ? ૯

હોંગી ધર્મગુરુનું ધત્તીંગ!!!

—ગઝલ—

ગુરુ જો થયા છે તો તમે બસ જ્ઞાન-આપોને,
 પ્રભુને ભેટવા ભક્તિ તણું રસ પાન-આપોને;
 અરે ! છે દેવ સૌ સરખા ગણીને માન-આપોને,
 ખુલાસો પૂછિયે તે પર ધિરજથી ધ્યાન-આપોને !
 ગુરુ સ્વર્ગમાં જાવા બતાવો જ્ઞાનની ઘોડી,
 અરે ! સંસારને તરવા બતાવો જ્ઞાનની હોડી;
 રહ્યું અજ્ઞાન અંતરમાં ઝપાટે નાંખજો તોડી,
 ગુરુ આપ છે મહારા કહું છું હાલ કર જોડી !
 લગાવી તેલ ને અત્તર ફરો છો ફાંકડા ફક્કડ,
 નથી કે' નમ્રતા તમમાં અભિમાને રહો અક્કડ;

જમો મિષ્ટાન્ન ને મેવા પિવાને દૂધ ને શક્કર,
 મઝા એ રાજ્ય વૈભવને ઘડીલર મારતી ટકકર !
 ચઢી ગાડી અને ઘોડે નથી ફરવા-તમે જનમ્યા,
 મઝા ને મોજ સંસારે નથી કરવા તમે જનમ્યા !
 કરી પધરામણી પૈસા નથી હરવા-તમે જનમ્યા,
 ગુરૂ પારકે તુંબે નથી તરવા-તમે જનમ્યા !
 અમોએ જ્ઞાન મેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા,
 અમારી બુદ્ધિ કેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા;
 હૃદયમાં ભક્તિ મેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા !
 અરે ના ભક્ત ભોળવવા-ગુરૂ આપને કીધા !
 ગુરૂ પારકા જર પર ગુન્નરો-આપ લે બેઠા,
 જગતને ધૂતવાનો શું ઇન્નરો-આપ લે બેઠા ?
 દગાથી દેવના નામે ધુન્નરો-આપ લે બેઠા.
 ઇલાજો દ્રવ્યને હરવા હુન્નરો-આપ લે બેઠા !
 અરે ! સમજુ જનો કેરી ક-રાજી-આપ લે બેઠા,
 હતા જે અંધ શ્રદ્ધાળુ હરાજી-આપ લે બેઠા;
 મુકીને નમ્રતા નેવે મિજાજી-આપ થૈ બેઠા,
 અરેરે ! ગર્વની ગાદી ગુરૂ-આપ લે બેઠા !
 ધ્વજ નિજ ધર્મની હસ્તે ધરીને-કલેશ કાં માંડો ?
 પરાયા ધર્મની નીંદા કરીને-કલેશ કાં માંડો ?
 અવરના ધર્મનું જોરબ હરિને-કલેશ કાં માંડો ?
 ગુરૂ પાપનો પ્યાલી ભરીને-કલેશ કાં માંડો ?

ગુરુ છો આપ ઘરખારી વિરાગી શિષ્યને કરતા,
 પછી ધનમાલ લે તેનો સુખે ભંડારમાં ભરતા;
 નથી લાયક તમોને એ અરે ! કાં લોભ ના તજતા ?
 ગુરુજી આપ જન્મણી જરા ભગવાન ના ભજતા !
 અહા ! ધનવાન જો આવે ખુશીથી માન—આપો છો,
 દઈ પરસાદના પડોયા ઉપરથી પાન—આપો છો;
 ધકેલા ખાય નિરધર્મોયા છતાં ક્યાં ધ્યાન—આપો છો ?
 સુખે ફટકા મરાવીને અરે ! અપમાન—આપો છો ?
 ભલું ના આપનું ઇચ્છો અવરનું શું કરી—શકશો ?
 રહ્યું અજ્ઞાન અંતરમાં અવરનું શું હરી—શકશો ?
 અરે ! કાગળ તણે નાવે ગુરુજી શું તરી—શકશો ?
 ડુબો છો આપ પોતે તો અમોને શું ધરી—શકશો ?
 ગુરુજી જો ચડે ગુરસો દયાથી માફ—હા ! કરજો,
 બિકારો વેગળા મુકી હવે દિલ સાફ—હા ! કરજો;
 ખરા ખોટા તણો અંતે અરે ! ઇન્સાફ—હા ! કરજો.
 વદે “શંકર” જગત કર્તા તણો બસ જાપ—હા ! કરજો !

ઢોંગી વૈરાગીને !

(—મુખડાની માયા લાગીરે—એ રાહને મળતો—)

ઓરા આવો વૈરાગીરે, વાત સુણાવું. (૨)
 સંસાર શાને છોડયો ? ગૃહસ્થાશ્રમને કાં તોડયો ?
 જીવ જોગવટામાં જોડયો રે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 શા કારણુ ઝાલી ઝોળી ? અંગે વિભૂતિ ચોળી;
 ભરમાવો દુનિયાં ભોળીરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 ગલીએ ગલી ફેરા ફરતા, ભટકીને પેટજ ભરતા;
 કલ્યાણુ ન કો'તું કરતારે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 વનમાં જૈને ના વસતા, ભાવે ના ભૂધર ભજતા;
 સંસાર હજી ના તજતારે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 છે કામ ક્રોધ તમ સાથે રે ! મોહ લોભ સંગાથે;
 માયા ફરતી તમ માથેરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 જો જોગવટાને જાણો, ગિરનારે તંજુ તાણો;
 ભક્તિમાં મોજજ માણોરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦

યોગીને આમંત્રણ !

(તોટકમાં લખતો રાહ.)

ઓ યોગીજી ! તમે આવોને,
તમ યોગની રીત બતાવોને;

કાં લક્ષિત સુધારસ પાવોને,
કાં પાપ જળે નહવરાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં સદ્ગુણ શીખ ચઢાવોને,
કાં દૂર્ગુણ માંહી ડુબાવોને;

કાં અલખની જ્યોત જગાવોને,
કાં સ્વાર્થની ધૂન લગાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં સ્વર્ગનું સુખ બતાવોને,
કાં નર્કનો સ્વાદ ચખાવોને;

કાં ભૂધર ભેટ કરાવોને,
કાં રામનું નામ ભુલાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં વિદ્યા વ્યસન લગાડોને,
કાં ચડસને ગાંજે ચઢાવોને;

કાં હરિકિર્તન ગવરાવોને,
કાં અવરની નિંદા સુણાવોને.

ઓ યોગીજી.

જો પહેલો ગુણ ધરો યોગી,
તો આવોજી લલે આવોને;

જો બીજો ગુણ ગ્રહો ખાવા,
તમ યોગમાં આગ લગાવોને.

ઓ યોગીજી.

(૫૨)

“ ઝખ મારવા ! ”

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

જો ઇશને સમરે નહિ, જનમ્યો વૃથા ‘ઝખ મારવા’;
પરમાર્થને પોષ્યો નહિ, જીવ્યો જગે ‘ઝખ મારવા’! જો.
ખાધું પીધું હા ! ખંતથી, જાડા થયા પાડા સમા;
પર પીડને પોષ્યો નહિ, જાડા થયા ‘ઝખ મારવા’! જો.
મોજો હજારો મારતા, ગાડી અને ઘોડે રહી;
સત્કર્મ કેં કીધું નહિ, મોજો કરે ‘ઝખ મારવા’! જો.
રાજા થયા કેં દેશના, પીડા પ્રજાને આપતા;
રૈયત સદા રડતી રહે, રાજા થયા ‘ઝખ મારવા’! જો.
સુખ મેળવે રૈયત સદા, ના રાજ્યને રહેતી વક્ષ;
ટંટો ખખેડો જો કરે, રહે રાજ્યમાં ‘ઝખ મારવા’! જો.
ખાવા અને ચોગી ખની, માયા મૂકી ના વેગળી;
ઢાંગી થઈ જગ ધૂતતા, ખાવા ખને ‘ઝખ મારવા’! જો.
વિદ્યા ભણી કેં કેં શીખ્યા, પંડિત ને જ્ઞાની બન્યા;
ના જ્ઞાન આપ્યું અવરને, જ્ઞાની થયા ‘ઝખ મારવા’! જો.
નખરાં કરે છે નવ નવાં, નિજ નાથને સંતાપતી;
સંતોષતી ના સ્વામીને, નખરાં કરે ‘ઝખ મારવા’! જો.
ખડુ કષ્ટથી ઉછેરીને, ડાહ્યા બનાવ્યા દિકરા;
માખાપને માને નહિ, પેટે પડ્યા ‘ઝખ મારવા’! જો.

જો પુરતું આપે નહિ, જલિમ જૂઠ્ઠમથી કામ લે;
 એ શેઠીયા કે શકુ છે, જૂઠ્ઠો કરે 'ઝખ મારવા' ! જો.
 ખાઈ નિમક નિજ શેઠનું, હલાલ ના હોતે કયું;
 એ આકરો કે ચોરટા, ખાતા નિમક 'ઝખ મારવા' ! જો.
 વાણી ઉચારી 'શંકરે' સર, નાઈટ, ને જે-પી થયા;
 જો દેશ સેવા નહિ કરી જે-પી થયા 'ઝખ મારવા' ! જો.

“ કન્યાવિક્રય વિષે ! ”

લાવણી. (મુજ ઉપર ગુજરી-એ રાહ.)

- હે આર્ય બંધુઓ સુણો, શિખ આ સારી;
 “ કન્યાવિક્રય ” કરો બંધ વિનંતી મહારી ! ૧
- જે જન લઈ પૈસા નિજ પુત્રીને દેશે;
 તે પાપ તણા લઈ પુંજ દુઃખ ભોગવશે. ૨
- પૈસાના લોભે જુએ નહિં વર સારો;
 પછી તે કન્યાનો બળી જાય જન્મારો. ૩
- સાસરીયે જાતાં સુખ વૃત્તિ નહિં આવે;
 જીવ રહે અતિ ઉદાસ દુઃખ બહુ લાવે. ૪
- હોય બુદ્ધો પણ ધનના લોભે પરણાવે;
 એ રંક સુતાને સુખ કદિ ના આવે. ૫

- એ બુઢા સાથે ઘર શી રીતે માંડે;
ખ્યારી પુત્રી તે ન્હાની વયમાં રાંડે; ૬
- પામે નહિ સુખ સંસાર તણું તે ખ્યારા;
કરો બંધ તમે “ કન્યાવિક્રય ” ના ધારા. ૭
- દે શ્રાપ પછી માખાપો મ્હારાં મરજો !
હે પ્રભુ ! તેમનો નરકે વાસો કરજો. ૮
- થાય પુખ્ત ઉમ્મરે તે તનયા તો જ્યારે;
કરે વ્યભિચાર ને અનાચાર તે ભારે. ૯
- શાસ્ત્રોની વાતો ધ્યાન મહીં તો ધારો;
પૈસાના લોભે કરો ન વિક્રય ચારો ! ૧૦
- તે પૈસા તમને પચન થશે નહિં ભાઈ;
લેશો તે કરતાં જશે વિશેષ તણાઈ. ૧૧
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ થી લાલ નથી કંઈ ચારો !
પુત્રીનો પૈસો ગાય રૂઢ સમ ધારો. ૧૨
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ કરનાર અતિ દુઃખ પામે;
‘ ફટ ફટ ’ દુનિયામાં થાય આબરૂ વામે. ૧૩
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ થી દેશ થયો ખેડાલ;
હે મિત્ર માહ્યરા ! નજરે તે તું ન્યાળ. ૧૪
- વહે વાણી ‘ શંકરલાલ ’ મિત્ર ઓ મારા;
કરો બંધ તમે ‘ કન્યાવિક્રય ’ ના ધારા. ૧૫

ક્રોધ વિષે !

પ્લવંગમ છંદ.

ક્રોધ ફણીધર નાગ, કદી ના પાળશો,
ક્રોધ કરાવે રાગ, વૃથા ચિત્ત બાળશો;
ક્રોધ કરાવે વેર, સુખુદ્ધો કાપશે,
ક્રોધ હળાહળ ઝેર, રંગે રંગ બ્યાપશે ! ૧
ક્રોધ કરે યશ જાય, પલકમાં આળ દે,
ક્રોધ કરે દુઃખ થાય, અરે અપવાદ દે;
માટે મહારા મિત્ર, તને આ ક્રોધને,
થાને સદા પવિત્ર, સુણી આ બોધને ! ૨

“ તે દુનિયાંના દેવતા !!! ”

—સોરઠા—

નારાયણનું નામ અંતરથી અળગું નહિ;
હરદમ રટતા રામ, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૧
પરમારથમાં પૂર, પરહિત માટે પ્રાણુ દે;
દયા થકી ના દૂર, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૨
જૂઠ તણી ના જાણુ, સત્ય સદા જે બોલતા;
છે સદ્ગુણની ખાણુ, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૩

પરધન પરની નાર, પેખીને લલચાય ના;
 ગણે અસીની ધાર, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૪
 અંતર ના અભિમાન, જ્ઞાન હૃદયમાં ગરજતું;
 દે સૈને સન્માન, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૫
 અપંગનો આધાર, ભુખ્યાને ભોજન દીયે;
 દુખીયાંનો દાતાર, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૬
 લોભ ક્રોધ ને કામ, અંતરથી અળગાં કરે;
 મોહ તાણું ના નામ, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૭
 પર દુઃખ દેખી આપ, આંસુડાં આંખે ભરે;
 દિલે દયાની છાપ, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૮
 નિર્મળ આપે ન્યાય, પક્ષપાત ખ્યારો નહિ;
 સાચાને જે ચ્હાય, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૯
 સ્વદેશની જે સેવ, કરતા સ્નેહ થકી સદા;
 'તે દુનિયાંના દેવ,' શાખ લખો "શંકર" તણી. ૧૦

“ખેવડા મંડળીના મેનેજરની
 આમંત્રણ પત્રિકા !”

—ગઝલ સોરઠી—

મિજલસ અમારી આજ છે, મોંને ઉડાવા આવજો !
 રે ! ખેવડાની આટલી, દમભર ચ્હડાવા આવજો !

(૫૭)

છે શુદ્ધ જળ એ ફળ તણું,
હા ! પાક પાણી આપણું;
બસ એજ ગંગાજળ ગણું,
તે ગટગટાવા આવળે !

દોષિત દિવાનાઓ ગણે,
નાદાન તે નિંદા કરે;
બસ બેવકુફી વાપરે,
ભર જામ પીવા આવળે !

સહજત શરાબે જે રહી,
પીનાર તો જાણે સહી;
અંજાણુ તે જાણે નહિ,
ગમ્મત જમાવા આવળે !

અમૃત અમારું એજ છે,
પકવાન ખ્યારું એજ છે;
બસ સ્વર્ગ ખારું એજ છે,
એ લાલ લેવા આવળે !

પછશું અને પીશું અહા !
મરતાન તો બનશું અહા !
મનથી મઝા કરશું અહા !
ગુલતાન થાવા આવળે !

મુકલેસ થૈશું બે ધડક,
છો આવતા દુઃખના બડક;
પણ બેવડો પીશું કડક,
સૌ પાપ ધોવા આવળે !

રે ! આવજો ! રે ! આવજો !

દિલજન દોસ્તો લાવજો;

આવી સલા શોભાવજો,

આનંદ કરવા આવજો

મિજલસ અમારી આજ છે, મોજો ઉડાવા આવજો !

રે ! બેવડાની બાટલી, સ્નેહ રહુડાવા આવજો !

“ બાળ લગ્ન ” વિષ /

ચોપાઈ—(તુલસીદાસની ચોપાઈનો રાગ.)

હે મમ વીર અરજ ઉર ધારો, બાળ લગ્નનો ચાલ નઠારો.
અણુસમજી બાળક પરણાવો, લે સંસાર તણો શો લઢાવો ?
લગ્ન ફરજ કરી લગ્ન ન જાણે, પ્રેમ ચીજ શું ? તે ન પિછાણે.
રમત ઢીંગલા તણી રમાડો, બાળકનો અવતાર બગાડો.
બાળ લગ્નથી બાળ સુકાયે, વિદ્યાભ્યાસ પુરો નવ થાયે.
તન મનની અતિ થાય ખુબારી, સુખ ના પામે તે નરનારી.
નિર્બળ સંતતિ તે પ્રકટાવે, રોગ કદી ઘર છોડી ન જાવે.
સુણી સુખોધ સમજ દિલ લાવો, સંતતિ પુખ્ત વયે પરણાવો.

“ તું શું કરે ? ”

ગઝલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે)

આ કાષ્ટની માળા અરે ! તું ફેરવીને શું કરે ?

કિરતાર ના અંતર વિષે હસ્તે ધરી-‘ તું શું કરે ? ’

નિત્ય ન્હાય નિર્મળ નીરથી, સરિતા સરોવરમાં જઈ;

પણ મેલ ના મનનો મટયો જળ વાપરી-‘ તું શું કરે ? ’

ટીલાં અને ટપકાં કરી, છે ભરમ સૌ અંગે ભરી;

પણ શરીરમાં શયતાન છે, ભભૂતી ભરી-‘ તું શું કરે ? ’

બસ રામ રામ પુકારતો, પણ પ્રેમ ના પ્રભુના પરે;

ના રે’મ તુજ હૃદયે રહે, ઇશ છેતરી-‘ તું શું કરે ? ’

રે ! દેવદર્શન માટ તું ફરતો ફરે સૌ મંદિરે;

આકીન ના અંતર વિષે, ફેકટ ફરી-‘ તું શું કરે ? ’

તું નેત્ર ઢાંકીને સદા, બસ ધ્યાન ધરતો ઢાંગથી;

પણ ચિત્ત તુજ ચંચળ રહે, ફતવા કરી-‘ તું શું કરે ? ’

ધારણ કર્યાં છે શ્વેત વસ્ત્રો, શ્વેત દિલ કીધું નહિ;

દેખાવ છો સુતકી સદા, ઘોળાં ધરી-‘ તું શું કરે ? ’

એકાદશી ને અન્ય કે, ઉપવાસ કરતો કષ્ટથી;

પણ બ્રહ્મ છે તુજ લાવના, ભૂખે મરી-‘ તું શું કરે ? ’

જે ડાળ રાખે ખડારનો, તે હોય જો હૈયા વિષે;

હરિ હાથ છે “શંકર” કહે, ખટપટ કરી-‘ તું શું કરે ? ’

“ તો શું ? ! ! ! ”

—ગઝલ—

કદર વણુ નોકરી કો'ની કરી યા ના કરી ‘ તો શું ? ’
 ચકિન વણુ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી—‘ તો શું ? ’
 મહોબત વીણુ મહબુબની, કદી સંગાથ બેસીને;
 શરાબોની સરસ ખ્યાલી, ભરી યા ના ભરી—‘ તો શું ? ’
 મહા મહિના તણી મોસમ, ગગનમાં વાદળી ગાળે;
 અરે ! એ વાદળી ભૂ પર, ઝરી યા ના ઝરી—‘ તો શું ? ’
 ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;
 કદી એ સ્નેહ વણુ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી—‘ તો શું ? ’
 અનીતિ કાર્ય આદરતાં, અવલથી ના ડરી રામા;
 બનીને બ્રષ્ટ ભુંડી તે, ડરી યા ના ડરી—‘ તો શું ? ’
 મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુબી જૈ મધ્ય દરિયામાં;
 પડી ઉઘી તરી પાછી, તરી યા ના તરી—‘ તો શું ? ’
 નથી મન મોહમાં રમતું, કદી ના કામની ઇચ્છા;
 અરે ! કુબળા મળી ‘ તો શું,’ મળી જો ગુલ પરી—‘ તો શું ? ’
 ગઇ ઘરને તણુ રામા, અવરથી સ્નેહ છે સાંધ્યો;
 પછી પસ્તાઈને પાછી, ફરી યા ના ફરી—‘ તો શું ? ’
 કમાયો કષ્ટથી પૈસા, કદી કોડી નહિ ખરચી;
 મુરખ મુફલિસ રહ્યો ‘ તો શું ! ’ અગર દોલત મળી—‘ તો શું ? ’
 કહે ‘ શંકર’ ધરીને જન્મ, જો પરમાર્થ ના પોષ્યો;
 જીવે જગમાં કદી ‘ તો શું ? ’ ગયો તે જો મરી—‘ તો શું ? ’

તંબાકુની “ બીડી ” વિષે !

કુંડળીયા.

બીડીમાં બહુ દોષ છે, અવગુણમાં આબાદ,
રૂદ્રતાણું પાણી કરે, મધુર નથી કેં સ્વાદ.
મધુર નથી કેં સ્વાદ, છતાં સૌ લોક પીંચે છે,
ખાંસી ને ક્ષય થાય અરે ! પણ કેણુ ખેડીયે છે ?
કહે દ્વિજ ‘શંકરલાલ’ ચહોડે ના રોગ છીડીમાં,
પૈસા પાણી થાય, ગુણુ નથી કેં ‘ બીડીમાં. ’ ૧

દારૂના દોષ વિષે !

ગઝલ—(સરકાર રજા દીજીએ—એ રાહ.)

દારૂથી હજારો લોક, થઈ ગયા ખરાબ;
માટે મિત્ર માહ્યરા, પીશો નહિ શરાબ. ૧

દારૂથી અનેક દુઃખ આવીને પડે;
લાજ લોક માંહી જાય બહુજ તે નડે. ૨

દારૂના પ્રતાપે વજ્યો, ય.દવોનો ધાણુ;
સીકંદર શૂરાનો ગયો દારૂનાથી પ્રાણુ. ૩

દાડના પીધાથી ગયું રજપુતોનું રાજ;
કેંક તેથી મળું પામ્યા બગડયાં કંઈનાં કાજ. ૪

દાડના પીધાથી લાન નવ જરી રહે;
આખર પિતાની ઉપર પાણી તો વહે. ૫

આટલી આ શીખ સૌ ઊરે તમે ધરો;
'શંકર' કહે છે સહુ દાડ પરહરો. ૬

દાડના દુર્ગુણ વિષે !

એકત્રીસો સવૈયા.

દાડમાં દુર્ગુણ છે ઝાઝા, તેમ છતાં નવ કેમ તજાય ?
દ્રવ્ય અને કિર્તિની હાની, ડાહ્યો પણ ગાંડોજ ગણાય;
સ્વાદ નથી ન સુવાસ મળે કેં, પણ પીધે મુખડું ગંધાય,
શરીર સંપત્તિનો ક્ષય થાયે, માન ભંગ એથીજ થવાય. ૧

છખ્ખન કોટી ચાદવ કેરો, મદ્યપાનથી વર્જીયો ઘણુ,
શુરા સિકંદર રાજએ પણ, દાડથીજ ગુમાવ્યો પ્રાણ;
કેં રજપૂતો શરાબ પીને, થયા ખરાબ નથી આણુજાણુ,
માટે મિત્રો શીખ સુણીને, તને તમે એ અવગુણ ખાણુ. ૨

મધ્યાન નહિ કરવા વિષે !

લાવણી—(ભલાજી મેં બાલકડી હોતી—એ રાહ.)
 સુણો હે બ્રાત વાત મારી (૨)
 વ્યસન મધુનું આ જગમાં છે અતિશય દુઃખકારી.
 વ્યસન એ જે જનને વળગે (૨)
 તેના દિલમાં ગુમજ લાહો અહોનીશ સળગે.
 ખખર નહિં તે જનને પડશે (૨)
 થોડે થોડે મિત્ર માહ્યરા તે દુઃખ તો નડશે.
 આખરૂં લોક વિષે જાણે (૨)
 ઉંચ જ્ઞાતીના જન થકા આવું વ્યસનજ ના થાયે.
 કરે નહિં વિશ્વાસજ કોઈ (૨)
 કહેશે આ તો છે છટકેલો સર્વ આખરૂં ખોઈ.
 વળી સહુ લોક કહે ગાંડો (૨)
 મિત્ર માહ્યરી શીખ સુણી એ વ્યસન હવે છાંડો.

મિત્રતા ઉપર જળ અને દૂધનું દષ્ટાંત !

—ઇંદ્રાવજય છંદ.—

પ્રીત કરો જન જોઈ જરા કદી કામ પડે ન તુટેજ કદાપિ,
 ભીરૂ ખને ભયમાંજ સદા, તન ને ધન દે પળમાં પણ આપી;
 મોજ કરે સુખમાં રહી સંગ, પડે દુઃખ તો ન શકે ભય કાપી,
 સ્વારથ સાધક મિત્ર તજે કદી હિમ્મત લેશ શકે નવ આપી. ૧

વારિ અને પયને પ્રીત છે કદો દૂધ વિષે જળને જન નાખે,
 રૂપ અને દર્ધ સ્વાદ સદા દૂધ હેત થકી નિજમાં જળ રાખે;
 દૂધ સ્ફુલે સ્ફુલે નિરખી બળી અંતરમાં મુખથી જળ ભાખે,
 આશ્રય લેઈ અરે ! તુજમાં જીવવું ક્યમ હાય ! ગમે તુજ પાખે. ૨
 એમ કહી પય પાસ રહી જળ બાળતું પહેલ કરી નિજ કાચે,
 દેખી અતી દુઃખ મિત્ર તણું દૂધ અગ્નિ વિષેજ પછી ઉભરાયે;
 કોઈ લઈ જળને નીરખે પયમાં કદો જો જળ તો ખુશ થાયે,
 મિત્ર મળે સહુ કષ્ટ તણ પય શાન્ત પડી ઉભરેજ સમાયે. ૩

વચન પાળવા વિષે !

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

બોલી વચન પાળે નહિ ને કાલ તોડે આપનો;
 વિશ્વાસ કે તેનો કરે સારો ભરૂસો સાપનો. બો.
 હોયે ખરો કુળવાન તે નિજ ટેકને છોડે નહિ.
 શિર જાય તો પણ શું થયું ? દર્ધ કાલને તોડે નહિ. બો.
 સરતો કરે છે સ્નેહથી, આવે સમય જો હારવા;
 બે બોલ થાયે બાયલા સરતો કરે ઝખ મારવા. બો.
 આપે શીખામણ અન્યને પણ બોલ બોળે આપનો;
 તે જીવંતમાં ધુળ છે, જો કાલ તોડે આપનો. બો.
 આખું વચન તે પાળવા, હરિશ્ચંદ્ર દુઃખ પામ્યા ખરે;
 વિકૃત કરી સુત નારનો, પોતે રહ્યા નિયના ઘરે. બો.

આખ્યું વચન નભાવવા, બળીં રાય પાતાળે વસ્યા,
 પાંડવ ગયા વનવાસ પાણુ, તે સત્યથી ડગ ના ખસ્યા. બો.
 આખ્યું વચન તે પાળવાને પ્રાણુ છોડયો દશરથે;
 શુભો ગવાયા સૃષ્ટિમાં, કવિઓ કવિતામાં કથે. બો.
 વાણી વહે 'શંકર' સદા, બે બોલ બોલ્યો પાળશે;
 કિરતાર કરશે સ્થાયરે ! બે ટેકને સંભાળશે. બો.

“ જરા પણ વિવેક ભ્રષ્ટ થયેલો માણસ ફરી
 વધુ ને વધુ વિવેક ભ્રષ્ટ થતો જાય છે;
 એ ઉપર ગંગાનદીનું દ્રષ્ટાંત. ”

શાર્દૂલ વિકિરિત—છંદ.

સ્વર્ગે શ્રી હરિ પાદથી નિકળીને,
 ગંગા પડયાં હર શિરે !
 ત્યાંથી હિમગિરી પરે જઈ પડયાં,
 નીચે પડે હા ! અરે !
 રે ! હીમાલયથી પછી પ્રસરીને,
 પૃથ્વી સમુદ્રે પડે !
 નીચું સ્થાન સ્વિકારતો સુજન હા !
 બચે ફરી ના રહડે ! ૧

ગર્વ વિષે !

—કુલણા-છંદ—

તજ અરે ! માનવી તુચ્છ અભિમાનને,
 સાર કેં ના મળે ગર્વ કીધે;
 દુઃખનું વારી તું ગર્વ ગણુજે સદા,
 નાશ સુખ સૌ થશે તેહ પીધે;
 ગર્વ છાજ્યો નહિં, રાય રાવણ તણો,
 સંપત્તિ સંતતિ હા ! ગુમાવી;
 પ્રાણ અર્પણ કર્યો ગર્વની ધૂનમાં,
 દહાણ કાઢ્યું નહિં ગર્વ લાવી.

“ તો શું થયું ” ?

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યું;
 ફિરતાર નામ ઉચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’
 નીતિ નિયમને પાળતાં,
 અનીતિ ઊંરેથી ટાળતાં;
 સત્સંગને સંભાળતાં,
 દુઃખ જો સહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

થૈ સત્યનો સાથી સદા,

જૂઠું ઊંચરવું ના કદા;

આવી પડે જો આપદા,

સુખ સૌ ગયું—‘ તો શું થયું ? ’

પરમાર્થમાં ધન આપતાં,

વળી કષ્ટ કૈંનાં કાપતાં;

સ્થળ સ્થળ સદામત સ્થાપતાં,

કેં ના રહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

તુચ્છ લોભ લાલચ ટાળતાં,

કદ્દૂ કામ ક્રોધ વિદારતાં;

મન મોહ માયા મારતાં,

મૃત્યું થયું—‘ તો શું થયું ? ’

પરકાજ કષ્ટ ઊઠાવતાં,

સુખ સૌ તજ્યાં મન ભાવતાં;

નિજ દેશ સેવ ખળવતાં,

શૌર જો ગયું—‘ તો શું થયું ? ’

હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમાં દિત છે રહ્યું;

કિરતાર નામ ઊચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

યોગી કે, ઢોંગી ?

—ગઝલ—

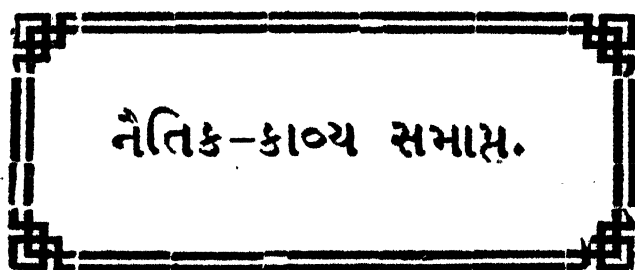
જલાવી દે ! જલાવી દે ! અયે યોગી ! જટા ત્હારી;
 અરે ! સંસાર છોડયો છે છતાં માયા અતી ખ્યારી.
 પિતા માતા તજ્યાં છોડી નિસાસા નાંખતી નારી;
 સગાં સ્નેહી તજી દીધાં અડા ! લગવાં તને ધારી.
 કમાવું ના ગમ્યું ત્યારે બની બાબા તમે બેઠા;
 પડયા સંસારને માથે કપટ પડદા વિષે પેઠા.
 શરીરે ભસ્મ ચોળી છે ભલાં લોકો ભમાવાને;
 અહાહા ! સ્કંધ ઝોળી છે ખરેખર ! જર જમાવાને.
 બતાવો મંત્ર ને બદ્ધ ચમત્કારે તમે પૂરા;
 ઉપાધિ એ તમારે શી ? કપટછળમાં રહો શૂરા.
 લગાવો ઘર તમે કેનાં અરે ! બુદ્ધિ બગાડો છો;
 ઘલાવો બ્હેમ કો' ઘરમાં ભમાવી ભૂત કાઢો છો.
 અહા ! અલમસ્ત છે કાયા ! હરામી કાં થઈ બેઠા ?
 જગતને ધુતવાનો શું ? તમે ધંધો લઈ બેઠા ?
 ભમીને ભીખ માગો છો ઉદર એથી ભરો યોગી !
 ગયા છે હાથ શું ભાગી ? અરે ! ધંધો કરો યોગી !
 અયે ખાકી ! અયે ખાકી ! કરી લે ખાકથી ચારી;
 જલાવી ખાક કર માયા પછી એ અંગ લે ધારી.
 પડે ના પાસ માયાનો તહાં કર વાસ હે સાધુ !
 અલખ ધુનમાં રહે રાગી તજી સૌ આશ હે સાધુ !

❖ કન્યાવિક્રયનો “ કબાલો ” ! ❖

—ગઝલ—

અમારી લાડકી લેવા, લલે જરદાર આવોને;
 અમારું મન મનાવાને, ‘મની’ કલદાર લાવોને ! અમારી.
 અમે ના રૂપને જોતા, નથી કુળવાનને મ્હોતા;
 કરન્સી ખેંકની નોટો, અવલ અમને અપાવોને ! અમારી.
 લણેલા કે અલણુ આવો, લલે અજ્ઞાનીને લાવો;
 અમારો દામ પર દાવો, દઈ દિકરી ઊઠાવોને ! અમારી.
 લલે ભુંડો અગર ગાંડો, લલે રાખે ઘણી રાંડો;
 લલે પરણ્યા પછી છાંડો, નગદ દમડા અપાવોને ! અમારી.
 જુવાનીને નથી જોતો, જુઠાપાને નથી રોતો,
 નથી જોવો ખરો ખોટો, ખરીદીને ખટાવોને ! અમારી.
 હશે કન્યા થકી ન્હાનો, છતાં ના રાખશે છાનો;
 કજેડાનો નથી વાંધો, વસૂ વેગે વસાવોને ! અમારી.
 લલે દહીં દિવાનો હો ! કુટિલ યા અંધ કાણો હો;
 અગર શયતાન શાણો હો ! ખરે ખીસ્સાં ભરાવોને ! અમારી.
 રૂપાળી લાડકી મ્હારી, વયે મ્હોટી મનોહારી;
 થવું જો હોય ઘરખારી, અમારું મન મનાવોને ! અમારી.
 નહિ કન્યા મળે સોંધી, અમારી માગણી મોંધી;
 વગર ધનના બધા ઢોંગી, અહીંથી દૂર જવોને ! અમારી.

થવું ને હોય વરરાબ, પ્રથમ અમને કરો તાબ;
 પછી વગડાવને વાળ, હનરી પાંચ લાવોને ! અમારી.
 અમોને રૂપીયા દેશો, છતાં ના કોઈને કે'શો;
 હૃદયમાં જાળવી રે'શો, બહીવા બહાલે વધાવોને ! અમારી.
 ત્રીજેરી કોઈની ફાડો, અગર દેવું કરી કાઢો;
 ગીરો ઘર કે મુકો વાડો, ભલા અક્ષલ લડાવોને ! અમારી.
 અમારી લાડકી બેટી, ઉછેરી આપદા વેઠી;
 હવે પૈસે ભરો પેટી, પછી પલ્લુ કરાવોને ! અમારી.
 અમારી માગણી એ છે, તમારું દિલ શું કે' છે ?
 “કબાલો” આ કબુલ છે કે? બિચારીને જણાવોને ! અમારી.
 + + + + +
 સુણી “શંકર” કહે સ્વાર્થી ! તમારું ધી:ક છે જીવ્યું !
 કમાવા હોય ના સત્તા ! ભલે માથું મુંડાવોને ! અમારી.

इत्याविष्ठयनो "उभासो"।

"अभासी तावपी देवा! अजे अस्वार आवेने!
 जराई मन मनावाने मना नउवार आवेने!"

"मजिदगन्त."

स्वल्प प्रशंसा.

“सुरस जहन यद्र वहन, तहन तेज बाणु!”
 श्यामजाललाल गाल, शीलरी लाल बाणु!”
 “भणिकान्त.”

શૃંગારિક-કાવ્ય.

—મહીદીપ—છંદ—

સરસ બદન ચંદ્રવદન, તદન તેજવાળું !
શ્યામ બાલ લાલ ગાલ, ટીલડો લાલ ભાળું !
નમણું નાક અજબ આંખ, અંખતાં જણાયે !
મુખ દિસંત ધવલ દંત, અંતથી ગણાયે !
ઝોક સરસ કનક કળશ, છાતીએ છુપાવે !
ઉદર ઉપર અજબ નાભી, નિરખો ફેર આવે !
કદળો સ્થંભ સરખો જંઘ, અંગમાં જણાયે !
કનક રંગ અવર અંગ, ના હવે લણાયે !
હસ્ત ચરણ કરણ તણી, કૃતિ પ્રીય લાગે !
હંસ ગમનો રસીક રમણી, જોઈ પ્રેમ જાગે !
વચન મધુર ચપળ ચતુર, પતિવૃતા સગુણી !
પૂર્વનાંજ પુણ્ય હોય, એ મળે સલુણી !

“મણિકાન્ત.”

“ અલખેલું યૌવન આવે છે ! ”

(માત્રામેળ-તોટક છંદ-સખી સ્વપ્ન મહીં મન મોહન-મેંને મળતો.)

વધતાં વય કન્યા શરમાયે, બદલાતું બાળાપણ જાયે;
રે ! રમત ગમત વિસરાવે છે ! અલખેલું યૌવન આવે છે !

મન નવિન વિચાર વિષે રમતું,
ભણવા ગણવાનું ના ગમતું;
ચંચળ ચિતકું ચમકાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

સ્તન નિતંબ ગુફતાને ધરતાં,
કટિ લચકાચે હરતાં ફરતાં;
સ્મિત હાસ્ય ધ્વજ ફરકાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

બસ મદન અગન તનમાં લાગે,
યૌવનની વાંસલડી વાગે;
તન અવય સકળ વિકસાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

મન થાય અલૌકિક રસવાળું,
તણ આઢણી અંગ ધરે સાળું;
રતિ રંગ હૃદય રેલાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

ભરથાર તણો મન મંત્ર ભણે,
ચતુરા ચીંતાનો કોટ ચણે;
વિરહાનળ શોર મચાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

તન રંગ સુવર્ણ સમો થાયે,
મુખ મંડળ રક્ત બની જાયે;
ચક્ષુને ચપળ બનાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

અલખેલું યૌવન આવે છે !
તે મોહક મંત્ર જપાવે છે !
રસધેલું યૌવન આવે છે ! અલખેલું યૌવન આવે છે !

“ મોહક મુરલી ! ”

(દાસપરે દયા લાવોરે—એ રાગ.)

મોહક મુરલી વાગીરે ! (૨)

મોહન વરની—મોહક મુરલી વાગી.

સૂતી'તી શાન્ત બનીને, નિંદ્રામાં નાદ સુણીને;
રજનીએ ઝબકી જાગી જાગીરે ! મોહન વરની૦
સૂનાં ઘરખાર છોડી, મુરલી સાંભળવા દોડી;
લગની લાલાની લાગી લાગીરે ! મોહન વરની૦
આધારે ચાલી સ્વરને, ભેટી હું ભૂધરવરને;
આ લવની લાવટ લાગી લાગીરે ! મોહન વરની૦

“ મનહર મુરલી. ”

—આશા ગોડી—

મનહર મુરલી વાગી, કનૈયાની મનહર મુરલી વાગી.
સુતી હતી હું ભર નિંદ્રામાં, શબ્દ સુણીને જાગી. કનૈયાની૦
બની ખડાવરી બંસી નાદે, ઉઠો હું આજસ ત્યાગી. કનૈ૦
મોહિત થૈ હું મુરલી સ્વરમાં, મુરલીધરની રાગી. કનૈ૦
મનહર મોહનને મળવાની, લગની અલૌકિક લાગી. કનૈ૦
કહે દૌન 'શંકર' શ્યામ મળેથી, લવની લાવટ લાગી. કનૈ૦

“વનમાં વાંસલડી વાગે છે.”

—તોટક—છંદ—(માત્રામેળ.)

(સખી સ્વપ્ન મહીં મન મોહનમેં—એ રાગમાં પણ ગવાશે.)

મધુરે સ્વર ક્યાં થકી આવે છે ?
અમૃત વૃષ્ટી વરસાવે છે;
અતિ પ્રીય શ્રવણને લાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે ” ! ૧

રે ! ગાય ગોપ સૌ સ્તબ્ધ રહ્યાં,
યમુના જળ જોને શાન્ત થયાં;
પશુ પક્ષી વિચરવું ત્યાગે છે.
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૨

મમ અંતરમાં કેં થાયે છે,
મોહન મળવા મન રહાયે છે;
રે ! ભૂખ તરસ પણ ભાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૩

જો તપ ધારીએ તપ મુક્યાં,
ધ્યાની યોગી નિજ ધ્યાન ચુક્યાં;
નર નાર નિંદથી જાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૪

સખિ મોહનને મળવા ચાલો,
મધુ વનમાં નંદ તણો લાલો,
મન ભૂધર ભક્તિ માગે છે;
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” !

કૃષ્ણની ખાળ લીલા!

—હોરી—

સખી રી મોહન માન મુકાવે (ર)

કામળી કાંધે, લાકડી હાથે, વન વન ઘેનું ચરાવે,
મહોંયારણનાં મહોં ઉતરાવે, ખાય અને ખવરાવે;
ગોવાલણને ગલરાવે. મોહન માન મુકાવે—સ૦

શરદ પુનમની, શુભ રજનીમાં, રસિયોજી રાસ રચાવે,
એક એક ગોપીને, એક એક કાન્હો, થન થન નાચ નચાવે;
મધુરીશી મુરલી બજાવે. મોહન માન મુકાવે—સ૦

ગોપીની ફરિયાદ.

(સૈયાં પડું મેં તારે પૈયાં એ રાગ.)

ગઈતી ઘાટે, મોહન મળ્યો વાટે, બોલાવીને અટકાવી. ગઈતી૦
મને કહેછે તારું શું નામ શાણી? નામ આપી સુખેથી જાણ્યો પાણી;
સુખેથી જાણ્યો પાણી, મુરલીધર વદ્યો વાણી;
મનમાંડી, ખીક આણી, ગલરાણી, શરમાણી. ગઈતી૦
નામ દોંધું પછી નામ દીધું મેં, રસિયો હસોંયો શબ્દ સુણીને;
કાનુડો કામણગાળો, મોહનજી મુરલીવાળો;
'શંકર'નો છોગાળો, ગોવાળો હઠવાળો. ગઈતી૦

રાધા વિયોગી કૃષ્ણ!

—હોરી—

શોચત હે ગૌરધારી, રાધે બિન શોચત હે ગૌરધારી.
 રાધેકું શોધત કૃષ્ણ મુરારી, ગલી ગલી રાધે પુકારી;
 ઢુંઢ ફીરા પત્તા નહિં પાયા, કહાં ગઈ રાધે ખ્યારી ?
 અયે બ્રખુખાન દૂલારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
 બિનતી સુણો સખ યે પુરખાસી, જહાં મીલે રાધે ખ્યારી,
 જાકે કહો કે કૃષ્ણ ઢુંઢત હે, ગલી ગલી રાધે પુકારી;
 કહાં ગઈ ઓ મજનારી ? શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
 ચહી બીધ શોચત, પલપલ કૃષ્ણ—ગોવિંદવર ગૌરધારી,
 કહત હે ‘શંકર’ સુનો સખ ખ્યારે, લીલા હરિકી બ્યારી;
 ગતી ગોવિંદકી ન્યારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦

હોળી વિષે !

—હોળી—

અહા ! આઈ રસીલી હોળી !
 દોઝો અંગ રંગે ઝખોળી ! આઈ૦
 ઠામ ઠામ સખ ભવ પૌચકારી,
 છાંટત રંગમેં બોળી;

રંગ ગુલાલસે ધ્રુમ મચત હે,
 નાયત ગાવત હોરી;
 જમે શેષ સાકર પોળી ! આઈ૦
 હોળીમેં ગાન કરો હરિ હરકો,
 ગાઓ ન ફાગ નઠોરી;
 કયું ધૂળ પાનીમેં અંગકું રોળો;
 શરમ હૃદયમેં ધરોરી;
 કહા 'શંકર'કા કરોરી ! આઈ૦

પ્યારને આવકાર !

(ઢખુંગી પ્યારે અખ્યાકા મુખડા—એ રાગ.
 આવોને પ્રીય સુંદર સુભાગી. (૨)
 ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવોરે;
 મુજ મનને સુભાગી. આવો૦
 દહેરી લાલા ! છો લટકાળા. (૨)
 લગની તહારી, લાગી, લાગી, લાગીરે;
 ઓ શાણા સુહાગી. આવો૦
 ઓ નંડાલા છું તુજ ગુણ રાગી (૨)
 પ્રેમની જોત છે, જાગી, જાગી, જાગીરે;
 હવે જાઓ ન ત્યાગી. આવો૦

“ અહાહા !! આજ છે હોળી ! ”

—ગઝલ—

કસુંબે ચુંદડી ઝોળી અહાહા !! આજ છે હોળી !
 જમાડું શેષ ને પોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 ધરી ઘોળાં તને વસો, બનું હું પ્રેમની જોગણ;
 ગુલાલે હા ! ભરું ઝોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 વસાવો કંથ કેસૂડાં, ભરીશું રંગનાં કુંડાં;
 રમાડું રંગમાં હોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 સિતારે ચિત્ત સાંધીને, વગાડું પ્રેમથી બહાલા;
 સુણાવું રાગ હા ! હોરી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 મગાવો રેશમી મલમલ, વળી મજલિન જે મોંઘી;
 કરાવો ચુંદડી ચોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 હશે નરનાર નિર્લજ જે, ઉઘાડા કાગ તે ગાશે;
 શરીરે રાખને ચોળી અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 બને છે કેંક જન ઘેલાં, બજારે ભાખતાં ભૂંડું;
 મળી દશવીશની ટોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 ભરે છે ધૂળ માથે કેં, રમે છે છાણ માટીથી;
 ભલા એ ભીલલ કે કોળી ? અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 હશે સજ્જન અને ડાહ્યા, હરિને હેતથી ગાશે;
 હૃદયને ભક્તિમાં રોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.

“અહાહા !! આજ છે હોળી !

“કમુઁએ ચુદ્દી બોળી અહાહા !! આજ છે હોળી !
જમાકુ’ શેવ ને બોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી !”

“મણિકાન્ત.”

પ્રેમ ચેષ્ટા!

“ભલે મમ નેત્ર તું ઢાંકે! છતાં હૃદયે રમા-સદા ધ્રુ!”
 મધુરી પ્રેમની મૃતિ! જગતને તું ગમી-સદા ધ્રુ!”
 “મણિશાન્તા.”

પ્રેમ ચેષ્ટા!

—ગઝલ—

ભલે મમ નેત્ર તું ઢાંકે !
 છતાં હૃદયે રમી-રહી છું !
 મધૂરી પ્રેમની મૂર્તિ !
 જીગરને તું ગમી-રહી છું !
 હૃદયને ના શકે રોકી !
 દબાવે આંખ કાં ખાલી ?
 સુકોમળ હસ્તના સ્પર્શ !
 અહા ! મહેં ઓળખી બહાલી !
 હૃદય ધડકે મધુર તહેના !
 પડે પડઘા જીગર મહારે !
 છતાં શું ના પિછાનું હું ?
 મહને બસ મૂર્ખ તું ધારે ?
 ચતુરા ચોર પકડાયો
 હવે તુજ હસ્ત દે છોડી !
 સદૃષ્ટી ભેટ ! બસ સ્નેહે !
 જીગર સાથે જીગર જોડી !

‘ ખંસી ખજનેવાલા ! ’ (શ્રી કૃષ્ણને)

(દ્વિતીય કુલ જાની વે—એ રાગ.)

‘ ખંસી ખજને વાલા ’ (૨)

ખંસી ખજને વાલા ! ખંસી૦

ખંસી મધૂરી લાગે, મિઠી શ્રવણને લાગે;
સુણતાં ત્રિભુવન જાગે ! ખંસી૦

કામણુ ભર્યું મુરલીમાં, મોહ્યો મધૂર મુરલીમાં;
ગાંઠો ખન્યો મુરલીમાં ! ખંસી૦

ખંસી હૃદય લલચાવે, મુરલીધર નામ જપાવે;
ગુણગાન “ શંકર ” ગાવે ! ખંસી૦

નીતિ, ભક્તિ, તથા વૈરાગ્યની મજલોથી ભરપૂર !

—સંગીત સુખોદ્ધ બિંદુ—

લેખક—“ મહાકવિ. ”

લગભગ ૭૫ પૃષ્ઠ, કી. ૦-૪-૦

સોલએજન્ટ, સોજીતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ.

૬.—ગણેશવાડી, મુંબઈ નં. ૨.

પ્રિયાના રૂપની પ્રશંસા !

—ગઝલ—

ગમે છે ગુલ બદન ત્હારું, ચતુરા ચિત્ત ચટકે છે;
 અરે ! બિયોગથી બ્હાલી, ખરેખર દિલ ખટકે છે ! ગ૦
 અતિશે કેશ લાંબા છે, સુંબાળા શિરપરે શોભે;
 અદેખો અંતરે થૈને, ફણીધર શિશ પટકે છે ! ગ૦
 લલાટે ચાંદલો શોભે, નિહાળી નેત્ર લોભે છે;
 શશી છે એમ ધારીને, કુમુદની મુખ મટકે છે ! ગ૦
 હરણુ સમ નેત્ર છે ત્હારાં, વળી વિશાળ ને કાળાં
 નયન નથથી નથાયો તે, નહિં કે કાળ છટકે છે ! ગ૦
 ગુલાબી ગાલ છે ગોરા, સુશોભિત નાકમાં નથની;
 અહા ! નથની તાણું મોતી, અધર પર છેક લટકે છે ! ગ૦
 મનોહર મુખ ત્હારું છે, તરૂણી તેજ વાળું છે;
 શશી શરમાઈને ગગને, ગુમાવી ગર્વ લટકે છે ! ગ૦
 સુવાસીત મુખમાં દાડમ, કળી સમ દાંત શોભે છે;
 હશે તે મોતી માનીને, ઝવેરી સ્થેજ અટકે છે ! ગ૦
 પ્રવાળાં પાળ છે કે આષ્ટ ? તેની ગમ નથી પડતી;
 અધરનું પાન કરવાને, હૃદય તુજ પાસ સટકે છે ! ગ૦
 અહા ! શું ડોક ઉંચી છે, રહ્યા બે છાતી એ કંઠૂક,
 ઉઠર સુંદર નિહાળીને, વિલાસી જીવ ફટકે છે ! ગ૦

કટીથી સિંહ શરમાઈ, વને વૈરાગ્ય લઈ વસતા;
 જઘન છે કેળના જેવી, હવે બસ વાત અટકે છે ! ગ૦
 ચરણને હસ્ત તો જાણે; રૂપેરી રંગના લાઠા;
 હોરાની વીંટી આંગળીએ, અનુપમ તેજ ઝળકે છે ! ગ૦
 ઠમકતી ચાલ ચાલે છે, અહાહા ! હંસના જેવી;
 લલિત લટકે નિહાળીને, ભ્રમિત થૈ ચિત્ત ભટકે છે ! ગ૦

વીરહી વામાનું ખટરતુનું અવલોકન !

ગઝલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે)

પરદેશમાં પ્રિયતમ ગયા, નારી તજી ન્યારા થયા;
 રે ! વાયદા જાણે વહ્યા, ભરથાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આવી વસંત રૂતુ રૂડી, કુલ પાન વૃક્ષે લાવતી;
 ના લાવતી દિલ દાહ છે, દિલદાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 કલ્લોલ સૌ પક્ષી કરે, કોયલ કરે ટોકારરે;
 સંતાપતા એ શબ્દ હા ! સુખકાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 ગ્રીષ્મે ઘણી ગરમી પડે, બળતું હૃદય આઝું બળે;
 પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી, પાનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 પંખા પવન ગમતાં નથી, અત્તર સુગંધી શું કરું ?
 વાલમ વિના વસમું બધું, વરનાર—કાં આવ્યા નહિ ?

વર્ષા વિષે વારી પડે; હરિયાળી સૌ પૃથ્વી કરે;
 નવ શાન્ત હું મમ શરીરના, શણુગાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આકાશ ચમકે વીજળી, ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
 બોલે પપૈયા મોર પણ, દુઃખહાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આશો પુનમની ચાંદની, રૂતુ શરદમાં શોભે ઘણી;
 પણ અધર નસ પાનારને, પીનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 પંથી ઘરે પાછા ફર્યા, દિપોત્સવી દિન આવીયા;
 વિરહી હૃદયમાં બહાલથી, વસનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 હેમંતમાં સૌ હોંશથી, નરનારીઓ ક્રીડા કરે;
 ચતુરા કહીને ચિત્તથી, રહનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 ઠંડી પડે થરથર ધ્રુવું, બાળા બની છું ખડાવરી;
 પકવાન સાથે પ્રેમથી, જમનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 વાયુ શિશીરે વાય છે, વામા ઘણી ગભરાય છે;
 મમ કપ્પને હરનાર એ, સરદાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 કુલપાન વણુ વૃક્ષો થયાં; ભયકાર આ ભવ ભાસતો;
 અકળાઉં છું અબળા તણા, આધાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આવ્યા દિવસ હોળી તણા મોહન પધાર્યા મંદિરે;
 વામા ગળે વળગી પડી, બહાલા ભલે આવ્યા અહીં !

અલૌકિક-પ્યારમાં મસ્તાન !

—ગઝલ—

બનીને પ્યારના જોગી, જગે અહલક-જગાવીશું;
 અમે બસ પ્યારના નામે, સુખે ગરદન-કપાવીશું !
 હજારો માલ મિલકત કેં વળી જાહેજલાલી કેં;
 અમે દિલદારના ખોલે, બધું પળમાં-ખપાવીશું !
 અમોને ઝેરતું પ્યાલું, ભરી કો' પ્યારથી આપે;
 અમે શંકા વિના શરબત, ગાળીને-ગટગટાવીશું !
 કિતાબો જ્ઞાનની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
 અમે કોરો કિતાબે પ્યારની બેતો છપાવીશું !
 અમે શાળા સ્થપાવીને, ભરીશું પ્યારના ચેલા;
 તહાં બસ પ્યારના જાપો, અમે હરદમ-જપાવીશું !
 તપાવી લાલ કીધેલા, ઉન્હા લોખંડના સ્થંભે;
 કહો કો પ્યારને ભેટો, મળી કાયા-તપાવીશું !
 અમે મસ્તાન મહોબતમાં, દિવાના ખાસ દિલબરમાં;
 દિલાસો જો નહિ દેશે, કદમ ગરદન-ઝુકાવીશું !
 દિવાનો છો કહે દુનિયાં, નથી દરકાર દુનિયાંની;
 અમે બસ પ્યારના બંદા, બની સેવા-બજાવીશું !
 અમારા દર્દના માટે, દવાં ના કામ કેં આવે;
 અમોને પ્યારની પરવા ! મળે મોજે-ઊંડાવીશું !

ભયાનક ખડાડ તોડીશું, લડીશું શેરની સાથે;
 અમે તો ખ્યારના મંત્રે, મહાં મહેનત-ઊંઠાવીશું !
 અમારો પ્રેમ છે કાતિલ, નથી કાચો જરાએ કેં;
 કહો તો ખ્યારની કૂંકે, ફના ફૂંચિયાં-ખનાવીશું !
 રહીશું ખ્યારની સાથે, મરીશું ખ્યારના માટે;
 અમે આ જાંઘળી, દિલદારની પાછળ-લૂંટાવીશું !

*
 “ વફા પર વફા ”

—ગઝલ—

સનમ ત્હારી જુદાઈમાં, જળુ છું હું મરું છું હું;
 તને તેની નથી પરવા, કદમ બોસી કરું છું હું !
 વિરહના તાપમાં ત્રફડું, છતાં કાં જાય તરસાવી ?
 કદમ બોસી અમારી કેં, અરેરે ! કામ ના આવી !
 પૂજારી હું પડું પાચે, દયા દેવી ન તું લાવે;
 અમારી જાંઘળી બિલકુલ, નજરમાં હાય ! ના આવે !
 ખુદાની જાંઘળી કરતાં, ખુદા બેહસ્ત બક્ષે છે;
 નજુલ્લી નાર છે તું તો, અગર શયતાન પક્ષે છે !
 અરે ! ના થા અલિમાની, ખુદાને એ નહિં ગમશે;
 પ્રભુ પ્રેમી પરે રાજી, તુમાખી આખરે નમશે !

અયે દિલખર ! દિવાનો હું બન્યો છું પ્રેમમાં ત્હારા;
 રહમ કર તું રહમ કર તું, સુખન આ સાંભળી મ્હારા !
 નથી દૌલત તણી પરવા ! નથી ગુલઝાર વણુ ગમતું;
 હૃદય દિલદારના દિદારના, દર્શન વિષે ભમતું !
 હવે તરસાવ ના ખ્યારી, હવાલે જીવ હું આપું;
 કહે તો તીવ્ર તલવારે, સનમ મુજ શીશ હું કાપું !
 પિવાડયો જામ મ્હોળતનો, હવે ખ્યારી પચાવા દે;
 સનમ મસ્તાન મનડાને, મઝા મોજે મચાવા દે !
 સનમ ત્હારી જુદાઈમાં, અમારી જીંદગી ખારી;
 સનમ ત્હારી જુદાઈમાં, અમારી મ્હોતની વારી !
 સનમ જે ચ્હાય આપણને, છતાં તેને નહિં ચહિયે;
 અરે ! ઇન્સાફની રાહે, સદા ત્હેના થઈ રહિયે !
 સફા થઈ ઇશક બ્યાપારે, નફાનું નામ ના જોયું,
 “વફા પર ના જફા” કર તું, ખફા થાતાં બધું ખડોયું !
 પ્રથમ જો પ્રેમ આપો તો, દઈને લૂટશો ના ! ના !
 મગર મરજી તમારી તો, અવલથી આપશો ના ! ના !
 અરે ! એ પ્રેમ તૂટયાથી, જીગર ખસ તૂટશે ત્હેનું !
 જહાંથી તે થશે ખાતલ, ઝવાહિર ખૂટશે ત્હેનું !
 રમત ના પાલવે એવી, અરે ! એ હાસ્ય ના કરવું;
 સનમ ભયભિત એ સૌદો, સદા એ રાહથી ડરવું !

અમી તુજ આંખમાં રાખી, ભ્રમરને લેટવા દેને;
 અધર પર મધ રહેલું તે લખોથી ચુસવા દેને !
 દુઃખી આ જીંદગી મહારી, સુખી તહેને થવા દેને;
 સનમ ખેડાલ દહીંને દવા દેને ! દવા દેને !
 સનમ તું ખોલ ખોલે તે, સુખન છે શાસ્ત્રના મહારે;
 ચતુરા હું બનું ચેલો, ગુરૂપદ તું ભલે ધારે !
 “દિવાનો” છો કહે લોકો, નથી પરવા મહને તહેની,
 ઉદાસી આશરે આવ્યો, ઉઠાવી દેજ બેચેની !
 હવે તો હદ થઈ હાથે ! હઠીલી હઠ ધરી ખડોશે;
 કળા મહારી થશે એથી, ભરીને પેટ તું રોશે !
 પછી અફસોસ તું કરશે, નહિં આશક મળે આ'વો;
 સનમ તું ભોગવી લેને, ભલો સંસારનો લહાવો !

સ્ત્રીમાં વશીકરણ છે !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી—રાહ.)

છે વશીકરણ વનિતામાં (૨)
 મહોટા નર પણ માન મુકીને પડ્યા પ્રેમ સરિતામાં. છે
 પરાશર પ્રભુતાને ત્યાગી, મોહ્યા મચ્છગંધામાં;
 ઈંદ્ર ચંદ્ર સરખા લલચાયા, ગૌતમની ભામામાં. છે

શિવજી પણ જપ તપ ભૂલીને, ભમ્યા ભીલ રાણીમાં; છે
 પ્રહ્લા જેવા નર પણ ભૂલ્યા, ગયું જ્ઞાન પાણીમાં. છે
 ભલા ભલાનાં પણ મુકાબ્યાં, નેત્ર તણા મટકામાં; છે
 મહોટા મહોટા મુનીવર મોહ્યા, લલનાના લટકામાં. છે
 લટકે મટકે મધુર વચનથી, નરને લે પાસામાં; છે
 પતંગ સમ પુરૂષો લલચાઇ, પડે પ્રેમ ફાંસામાં. છે
 લોહચુમ્બકનો ગુણ રહ્યો છે, સત્ય કહું શ્યામામાં, છે
 કહે 'શંકર' ધન્ય છે તે નરને, ભમે નહિં ભામામાં. છે

“ પાનની ખીડી ! ”

—ગઝલ—

કપૂરી પાન પુનાનું સમારી સાફ મહેં કીધું;
 કળીના કેશરી ઝુના થકી તે ચોપડી દીધું.
 સુગંધીનો મુકી કાથો લવીંગે તે દીધું ભીડી;
 પતિ ખ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની ખીડી !
 મુકી છે કાતરી સ્વામી સુડીથી કેળ સોપારી;
 વળી વીણી ભરી ભાવે ધરીને બહાલ વરિયાળી.
 અહાહા ! એલચી મેલી ધરે છે પ્રેમ પંખીડી;
 પતિ ખ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની ખીડી !

પિયૂ આ પાનની ખીડી લહું લોજન પચાવે છે;
 વળી વાયૂ અને વ્યાધી અજીરણથી બચાવે છે.
 મહા સંગ્રામ શરદીને હઠાવાને મચાવે છે;
 પતિ તે કારણે લોકો જમીને પાન ચાવે છે !
 વદન પ્રીક્ષાસ હરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 અધરમાં રક્ત ભરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 કટૂતા દૂર કરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 મધુરો સ્વાદ ઝરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 અનૂપમ પાનની ખીડી બનાવી લાલ હું લાવી;
 મુકીને કામ સૌ અળગાં ઉમંગે આપવા આવી.
 સ્વિકારો સ્નેહથી સ્વામી પ્રશંસા શું હવે ગાવી ?
 અહોનિશ પ્રેમ માગું છું પતિ દો બહાલ વરસાવી !

 * શૃંગારિક-કાવ્ય સમાપ્ત. *
 *

અમારે ત્યાં મનપસંદ ગઝલોનાં છુટક પેપરો મળશે.
 રૂ. ૧) નાં ૧૧૫ તથા છુટક એક પેપરનો એક પૈસો.-

સોજીતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ.

ડૉ. ગણેશવાડી-મુખર્ષ નં. ૨

કનૈયાની ખંસી !

—ગઝલ—

કનૈયા કા'ન ઓ મહારા, બળવો બંસળી ખ્યારા ! ટેક.
મધુરી બંસળી વાગે, સુકોમળ કાનને લાગે,
રસીક હું બંસળી રાગે, અજબ જ્યોતી હૃદય જાગે;
ઢળે અંતર અમીધારા-બળવો બંસળી ખ્યારા !-કનૈયા.
ભૂલીને ભાન હું ભટકું, સુણાયો શબ્દ આ ક્યાંથી ?
દિવાની થૈ દિશે દોડું, અમકતો નાદ એ જ્યાંથી;
દિયો દર્શન દયાવાળા-બળવો બંસળી ખ્યારા !-કનૈયા.
કહે છે લોક કાનુડો, અજબ જાદૂ જરૂર જાણે,
અહાહા !! બંસીના નાદે, નગર નરનારીને તાણે;
ત્રિકમ તાબે-બનું તારા-બળવો બંસળી ખ્યારા !-કનૈયા.
ગમે તે લોક છો બોલે, તમો પર પ્રેમ છે મહારો,
ઉગારો આપની દાસી, ભરૂસો છે મને તારો;
નરોત્તમ ના થશો ન્યારા-બળવો બંસળી ખ્યારા !-કનૈયા.
કહે 'શંકર' કનૈયાની, સુણીને 'બંસો' હા ! સુંદર !
બની ઘેલી સકળ ગોપી મધુરો નાદ એ મનહર !
બિભૂ વસજો હૃદય મહારા-બળવો બંસળી ખ્યારા !-કનૈયા

કનૈયાની બંસી !

“કનૈયા કા’ન હે મહારા ! બળવો બાંસરી પ્યારા !
બળવો બાંસરી પ્યારા ! બળવો બાંસરી પ્યારા ! કનૈયા !”
“મણિકાન્ત.”

માયાનો ત્યાગ!

“મહને જસ છોડ આ માયા! હવે વનવાસ લવા દે!
 મુક્તિ ગિરનારની ગાતી! અહા! અલહક બગાવા દે!”
 “મણિકાન્ત.”

વૈરાગ્ય-કાવ્ય.

—ગઝલ—

મહેને ખસ છોડ ચો માયા ! હવે વનવાસ જાવા દે !
ગુફા ગિરનારની ગોતી અડા ! અલહક જગાવા દે !
તણ સંસાર ફળ ખાટું મધુર ફળ માઈ ખાવા દે !
હરિના નામથી હરદમ લલિત ધુન તો લગાવા દે !
સગાંના સ્નેહને છોડી પ્રભુથી પ્રીત થાવા દે !
શરીરે રાખ ચોળીને હવે ધૂણી ધખાવા દે !
અરે ! સંસાર છે ખોટો છતાં ફેગટ ફસાવા દે ?
જુડી જંજળને છોડી હરિનું જ્ઞાન જાવા દે !
અહોનિશ ખડાડથી અરતાં અરણુ જળમાંજ નડાવા દે !
મોડાં ફળકૂલ વૃક્ષથી સ્વહસ્તે લેઈ ખાવા દે !
તણ પરતંત્રની બેડી સ્વતંત્ર સદાય થાવા દે !
વહે “શંકર” વિભૂના નામની ખંસી બળવા દે !

“ મણિકાન્ત ”

“ પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી ! ”

—ગઝલ—

અલૌકિક મીઠ રસવાળી, પીવા દે જ્ઞાનની ખ્યાલી;
 અહા અજ્ઞાનને ટાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 જગતમાં બેઉ બાબુ છે, અરે ! કાળી અને ઘોળી;
 ગ્રહી ઘોળી તજી કાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 કુટાયો હાય ! અંધારે, જરાએ જોત ના આંખી;
 હવે જો જોત છે ભાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 અબોધે ખૂબ અથડાઈ, ભુલી ભવસાગરે ભટકયો;
 નકામી જીંદગી ગાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 અનીતિ ખર સદા છોડી, નીતિના અશ્વ પર બેસી;
 દઈ દુર્બુદ્ધિને બાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 મળ્યો છે સદ્ગુરૂ સાચો, બતાવ્યો નેક આ રસ્તો;
 અલાવી જ્ઞાનની ડાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !
 પ્રભુનો પ્રેમ દેનારી, બતાવે મોક્ષની બા'રી;
 અહાહા ! હસ્તમાં અલી, પીવા દે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી !

મરતાન ફકીર !

—ગઝલ—

અરે ! કો' ઝેરની ફાકી ખુદાનો લાલ લાવો ને;
 ફકાવી ફેંસલો લાવો મહને મુરદુ' બનાવો ને !
 નથી નેકી મગર બદી તણો અન્નમ આવ્યો છે;
 જહાંથી કુચ કરવાનો જુઓ પયગામ આવ્યો છે !
 અયે ! કમબાક્ષ નાદાની ! ખુરાઈ યાદ આવે છે;
 જીગરને ચાક કરવાને જુઓ જલ્લાદ આવે છે !
 નથી ખયરાત કીધી તે ખુદાથી માગવાનો છું;
 તજીને રાહ જીતતનો અરે ! જહન્નમ જવાનો છું !
 અરે ! ઇસ્લામ મહજબમાં મના છે હા ! શરાબીની;
 મગર તેનો બન્યો બંદો ! કસુર ખાના ખરાબીની !
 જુગારે જર ગુમાવીને ગનીનો છું ગદા આજે;
 ફકીરી હાલ આ મહારો અરેરે !! પેટને કાજે !
 ભરીને જામ પીતાં હું ખુદાઈ રાહને ભૂલ્યો;
 નતીજો આ મલ્યો લેનો જહાંના શાહને ભૂલ્યો !
 તજી મસજીદ હું હરદમ જતો'તો હાય ! મયખાને;
 ખુદાની બંદગી કરવા ભૂલાવ્યો હાય ! શયતાને !

ભૂલી ઈન્સાનનો દાવો, બન્યો હયવાન હું હાથે !
 નશા ને નાચ મુજરામાં રહ્યો ગુલતાન હું હાથે !
 ગુલોના બાગને છોડી ગટરની છે હવા લીધી;
 ખુદાના નુરને છોડી શરાબી જામ મહેં પીધી !
 બિરાદર કોઈ આવોને, ડુખૂ છું હું બચાવોને;
 કેદમ પર સર ઝુકાવું છું અદલ રસ્તો બતાવોને !

*

*

*

*

ભલાઈ કર અથે આદમ ! રહે આ-દમ જહાં સુધી;
 ખુદાનું નામ લે હરદમ ! રહે હર-દમ જહાં સુધી !

વૈરાગી થતા મિત્રનો સંસારી મિત્ર સાથે સંવાદ.

(શા માટે શ્રમ કરે સતી તુજ પતિ ભક્ત સાચી-એ રાહ.)

સંસારી-શા સાડું સુખ તને, અરે ! કાં લેખ તમે ધારો (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો (૨)

વૈરાગી-અનુભવ લીધો મહેં અતિ, આ સંસાર અસાર;
 સગાં સહોદર સર્વ છે, સ્વાર્થ તણાં સરદાર.

ગરજ પડે સૌ કો' બોલાવે, અંત સમે કો' કામ ન આવે,
 તે સાડું સૌ તણ, અમોએ યોગ ગણ્યો ખ્યારો. (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-સુત ભગિની પિતુ માત તજીને, વામાની માયા વરજીને;
 શું સન્યાસી બનો ? હૃદયમાં રે'મ જરા ધારો. (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

વૈરાગી-સુત ભગિની પિતુ માત સૌ, આ જગની જંજાળ;
 ત્રીયા તજે પળવારમાં, કષ્ટ પડે તત્કાળ.
 સુખમાં સૌ કો' રોડે બતાવે, વિપદ સમે દઈ કષ્ટ સતાવે;
 શું સમજી મમ મિત્ર, તમે સંસાર ગણો સારો ? (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

સંસારી-મહેલ અને ધનમાલ તમારાં, અરે ! કરો કાં મિત્ર અકારાં ?
 સુખ સંપત્તિ પરહરી, હવે કાં હિમ્મત સૌ હારો ? (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો (૨)

વૈરાગી-મહેલ અને ધનમાલ સૌ, અચળ નથી નિરધાર;
 લક્ષ્મી ના'વે સંગમાં, મર્ણુ સમે આ વાર.
 સકળ મુકી એકલડું જાવું, સૂણો રોડેથી સૌ સમજાવું;
 પાપ પુણ્ય લૈ સાથ, જવાનું છે નિશ્ચય ધારો. (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

સંસારી-ધરી લેખ જંગલમાં જાશો, મિત્ર કંડોને ત્યાં શું ખાશો ?
 ગમશે ના પળવાર, તમારો મુમત હવે મારો. (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

વૈરાગી-ફળફૂલ જંગલમાં ઘણાં, તે જમશું સુખકાર;
 પશુ પક્ષી મિત્રો ગણી, જૈ વસવું તે ઠામ.

ભજન કરીશું ભવતારકનું, ધ્યાન ધરીશું દુઃખહારકનું;
મોહ લોભ સૌ તજી, ભક્તિનો ખાંધીશું ભારો. (૨)

અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-રહીં સંસારે રામ ભજોને, ભગવાં કાઠી લેખ તજોને;

આ છેવટની અરજ, અમારી ધ્યાન વિષે ધારો (૨)

અહા ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

વૈરાગી-સંસારે રહીંને નહિં, માયા મોહ તજીય;

જંજળી જીવડા થકી, ના ભગવાન ભજીય.

માફ કરો મુજને મમ ખંધુ, નથી સાર છે ખોટું સંધુ;

જગનાયક જપવાજ, અમોઝે જોગ ગણ્યો ખ્યારો. (૨)

અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-ધન્ય ! તમારો અચળ ટેક છે, ભમે નહિં એવોજ લેખ છે;

સુખે સિધાવો મિત્ર, કરોને સફળજ જન્મારો. (૨)

અહા ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

મનને ઉપદેશ !

તોટક—છંદ.

રટવા રણુછોડ તને ન ગમે,

ધરકાજ મહીં મન તારૂ ભમે;

નવ એક ઘડી ઇશને સમરે,

જગમાં જનમી હરિને વિસરે.

સુત નાર અને ઘરખાર મહીં,
 મન ત્હારૂં ફરે મશગૂલ થઈ;
 યમનો ભય શીર પરે લટકે,
 પણ મૂરખને ન જરા ખટકે.
 ધન ધાન થકી મસતાન ફરે,
 નવ નાથ તણી દરકાર કરે;
 દુઃખ આવી પડે વિભૂને સમરે,
 મુખમાં કદોઝે નવ યાદ કરે.
 રઘુનાથ ભજે ભવ દુઃખ જશે,
 સહુ પાપ ટળી મન શાન્ત થશે;
 મનવા ભજને ભવતારકને,
 જગનાથ વિના નવ કાજ ખને.
 હરિને સમરે સહુ દુઃખ ટળે,
 ઈશને સમરે મન ચ્હાય મળે,
 રણછોડ વિના રણ કોણ હરે ?
 કિરતાર વિના કુણ હાથ ધરે.
 સુણ 'શંકર' ની શીખ આ મનવા,
 સુખ થાય હમેશ ખતાવું દવા;
 રટજે રસથી જગનાયકને,
 કર યાદ સદા સુખદાયકને.

જીવ હંસ મત્યે !

માલિની છંદ.

સમજ સમજ હંસા ! કાળ જાયે નકામો,
વગર સમજ લીધો, વિશ્વમાં તે વિસામો;
નવ પળ પળ એકે, વિશ્વના નાથ ગાયા,
ફૂલ સમ કરમાશે, હંસ તારી સુ કાયા. ૧
બહુ વરસ કરેલો, સાગરે વાસ ભાઈ !
તદપિ નવ જણાયું, જ્ઞાન તહાજ્જ કાંઈ;
પય જળ નવ જુદાં, તુજથી હાય ! થાય,
જળ સમ ઝટ ચાલ્યું, આયુ તહાજ્જ જાય. ૨
સ્મરણ કર સદાયે, તાપને પાપ જાયે,
વિપદ સહુ હણાયે, નાથને જો જપાયે;
ધર, ધર, ધર, કાને, 'શંકરે' શીખ દીધી,
સરસ વખત ખોયો, જ્ઞાન ખ્યાલી ન પીધી ! ૩

પદભ્રષ્ટ થયેલો લૌકિક પ્યાર !

—ગઝલ—

તપાવેલા તવા જેવું, અરે ! અંતર અમાઈં છે;
તમારાં પ્યારનાં ખીંદુ, પડ્યા પહેલાં બળી જશે !

અમારી દિલ વાડીમાં, ખોંયાં ના ખ્યારનાં રોપો;
 સુકાશે ને સડી જશે, વળી ફળ ફૂલ ના થાશે !
 અમારા મન રૂપી મચ્છી, ન આવે ખ્યારની જાળે;
 કદિ સપડાય તો છેદી, સપાટામાં છુટી નાસે !
 અમારું મન રૂપી મૃગલું, ફસે ના ખ્યારના ફાંસે;
 જશે નાસીજ જંગલમાં, નહિં કે' કાળ સપડાશે !
 અમારા દિલના દરિયે, નહિં મળશે મોઢું પાણી;
 ખરેખર ! છે બધું ખાઈ, પિશે તે તૂર્ત પસ્તાશે !
 અમારા દિલનો શીશો, નથી શરબત શરાબોનો;
 ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણુ તો જશે !
 અમારું મન નથી મેવો, ભરૂંસે ના ભૂલી લેવો;
 જમી ને દોષ ના દેવો, નહિં જો દુઃખ જોવાશે !
 અમોને નાથ ના કે'શો, ન અમને બાથમાં લેશો;
 ઊજડ અંતર અમારું છે, લયાનક દેખતાં ભાસે !
 નથી દિલદાર પર દિલ આ, નથી મહબૂબમાં મોહ્યા;
 તમારાં નાઝ નખરાંથી, નહિં મન ખ્યારમાં ન્હાશે !
 તમારી ખ્યારની વાતો, અકારી કાનને લાગે;
 અમારા કાન છે ખડેરા, ભલે ખુલ ખુલ પરી ગાશે !
 કિતાબો ખ્યારની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
 અમે તો ખ્યારના દુશ્મન, ન કે'ખ્યાલી ભરી પાશે !
 અમે ના ખ્યારના ચેલા, નથી માલીક મહોબતના;
 કરોડો કોસનું અંતર, પડયું પાછું ન સંધાશે !
 “કૃતઘ્ની” લોક છો કે'તા, તમા-શી-લોકની અમને ?
 અમારામાં અમે રાજી, અમોને કોઈ ના રહાશે !

સુનાં પીંજર અમારાં છે, મળે ના ખ્યારની મેનાં;
 હતી તે હાથથી ગઈ છે, કદી પાછી ન દેખાશે !
 અમે તો ખ્યારને બાળી, બનાવી બાબ બાધી છે;
 કદિ લાખો ઇલાજેથી, સજીવન તે નહિં થાશે !
 અમોને છે નહિ પરવા, સજીવન ખ્યાર કરવાની;
 અમારી જીંદગી આખી, ખરેલા ઝાડ સમ જશે !

પ્રેમ કથાના સુધારા વધારા સાથે સચિત્ર ચોથી આવૃત્તિ
 છપાઈને બહાર પાડી છે ! !

નિર્ભાગી નિર્મળા.

યાને એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા !

સુંદીર આર્ટપેપરનું ચિત્રવાળું પુઠું તથા નાયક,
 નાયિકાનાં સુંદીર ચિત્રોયુક્ત સારા કાગળમાં છાપેલું
 લગભગ ૭૦ પેજનું આકર્ષક પુસ્તક કીં. ૦-૪-૦

તા. ક.—બુબસેલરોને તથા સામટી કોપી ખરીદનારને
 સારું કમીશન આપવામાં આવશે. છુટક નકલ મંગાવનારે
 ૦-૪-૬ ની પોસ્ટની ટીકીટ બીડવી.

સોલએજન્ટ-સોજીતરીયા બ્રધર્સ. બુકસેલર્સ.

ડે. ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો—મુંબાઈ નં. ૨

ત્યાગીના વિચાર !

(એક નારી જગતમાં ખ્યારી (૨)—એ રાહ.)

જંગલમાં ખ્યારા જઈશું (૨)

હિમગીરીના સુંદર વનમાં, હવે હમે તો રહીશું. જંગલમાં.
ગંગા નીરથી નિત્ય નહીશું, હરિગુણ હરનિશ ગઈશું;
હિમાલયનાં સુંદર વનફળ, હેત ધરીને ખઈશું. જંગલમાં.
આ દુનિયાની તણ ઊપાધી, ઈશ્વરને આરાધી;
સહુ દુઃખ ત્યાગી લઈ સમાધી, સુખી નિરંતર રહીશું. જંગલમાં.
સદ્ગુણના શણગાર સજીશું, માયા મોહ તણશું;
ભાવ ધરી ભગવાન ભજીશું, સદા સ્વતંત્રજ થઈશું. જંગલમાં.
'શંકર' વાણી સદા સુખાણી, અંતરમાં પ્રભુ આણી;
એ સુખ આપો સારંગપાણી, ચરણ કમળ સુખ ચહીશું. જંગલમાં.

માયાનો તિરસ્કાર !

શાર્દૂલ વિકિટીત ઇંદ.

લાગી છે હરિ નામની લગન તે, છોડી નહિં છૂટશે,
ભક્તિનો અતિ તેજ તાર પકડ્યો, તોડ્યો નહિં તૂટશે;
જા ! માયા ! ઝખમારતી દૂર હવે, ત્હાડું નથી કામરે,
આરાધું ઈશ નામ હેત ધરીને, હાડું નહિ હામરે. ૧

પૂરીને દૂધપાક શાક તણને, કો ખીચડીને જમે ?
 ભક્તિનું ભલું ગાન તાન તણને, ત્હારા થકી કો રમે ?
 આવીને કરમાં દીવો મૂરખ કો, જેને કુવામાં પડે ?
 મ્હોટા સાગરને મુકી નદી કૂવે, મોતી કદી ના જડે. ૨

“ બસ એક દીને મરવુંજ ખરે ! ”

ચઢ ઉતર તોટક છંદની ચાલ. (સખી સ્વપ્નમહીં મનમોહનમેં)

મન હીત તણી શીખ આ સૂણજે, દિલ રહાય ભલે પ્રિય તો ગણજે;
 કિરતાર નહિં કયમ યાદ કરે ? ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

ધન માલ અને ઘરખાર તણ,
 પડશે જવું હાય ! વિના મરણ;
 સુત નાર કુટુંબ સદા વરણ,
 પડશે તુજને જવું આખરણ.

જયમ દોર તૂટેજ પતંગ પડે, જયમ શુષ્ક થયેલું પુષ્પ ખરે;
 ત્યમ માન અરે ! મન મૂરખરે ! ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

જન જે નિજ હુંપદમાં કરતા,
 મન રહાય સુ મોજ સદા કરતા;
 નવ કોઈની શીખ રૂદે ધરતા,
 પરમેશ્વરથી પણ ના ડરતા.

જન તે પણ કાળ અપાટ ચડે, જ્યમ તેતર ઉપર બાજ ફરે;
નવ યત્ન કરે પણ તે ઊંઘરે, ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે!’

ધર ધ્યાન સદા ધરણીધરનું,
નવ કાજ તું જાણુ અરે પરનું;
પર કાજ વિષે જર વાવર તું,
પરનું હોત પ્રાણુ જતાં કર તું.

શોખ ‘શંકરની મન ધ્યાનધરે, કિરતારનહિ’ ક્યમ સ્હાય કરે ?
જગનાયકનો લડસો કરરે ! ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

“ પલકમાં પ્રાણુ જવાનો ! ”

—ગઝલ—

હરિ હરદમ લજે ભાઈ, ‘પલકમાં પ્રાણુ જવાનો;’
કરો સત્કર્મ તો કાંઈ, ‘પલકમાં પ્રાણુ જવાનો !’ હરિ.
સગાં સંસારનાં છોડી, જીવનના તારને તોડી;
શરીર રૂપ કુંભને ફેડી, ‘પલકમાં પ્રાણુ જવાનો !’ હરિ.
મુકી ધન માલ ને માળા, બગીચા બાગ ફૂલવાળા;
તજ સંસારની શાળા, પલકમાં પ્રાણુ જવાનો !’ હરિ.
ત્રીયા તન માતને મેલી, પિતાના પ્રેમને ઠેલી;
લઈ પુણ્ય પાપની થેલી, ‘પલકમાં પ્રાણુ જવાનો !’ હરિ.

મૂંઝાને મીઠ પય દીધું, હઠીલે હાથ ના લીધું;
 હળાહળ વીધડા ! પીધું, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ઘણી બહાલી ગણી માયા, હરિના શુભ ના ગાયા;
 તજીને કારમી કાયા, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 નથી તહે ક્રોધને ટાળ્યો, ન પાપી કામને બાળ્યો;
 બધો ભવ લોભમાં ગાળ્યો, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 મનુષ્યા દેહ છે મોંઘો, ગુમાવો કાં ગણી સોંઘો ?
 અરે ! શું ઊંઘમાં ઉંઘો ? 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ગુણો ગોવિંદના ગા તું ! ભરી લે ભક્તિનું ભાથું;
 ખરૂં કૃણ ખંતથી ખા તું ! 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ભેરે લ્યો અર્જ અંતરની, સ્વિકારો શીખ 'શંકર'ની;
 કરોને ભક્તિ ભૂધરની, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.

મન સમજ !

—ગઝલ—

સમજ મન શીખ દહીં સારી,
 વિભૂ ના મેલ્ય વિસારી;
 ભજન કર ભાવથી ભાઈ !
 ન સંગે આવશે કાંઈ.

ભજનથી પાપ સૌ કાપે,
 વિદારી દુઃખ સુખ આપે;
 પ્રભુની ભક્તિ કર ખ્યારી,
 અનીતિને સદા ટાળી.
 કરે ભક્તિ કપટ વામે,
 પ્રભુની પ્રીત તે પામે;
 ન કર તું ચોરી ને ચાડી,
 ભજન કર ભાઈ તું દા'ડી.
 તજ પરનારની પ્રીતિ,
 સકળથી રાખ તું નીતિ;
 થશે ઇશ સ્હાય એ ભાઈ !
 વળી પરમાર્થ કર કાંઈ.
 કહે 'શંકર, સૂણી ખ્યારા,
 મનન કર ચિત્ત તું મહારા;
 હતું તે મહેં કહ્યું જે તે,
 ચતુર જે હોય તે ચેતે.

—o—o—o—o—o—

મુમુક્ષુઓ તથા વેદાન્તના અભ્યાસીઓને ખાસ
 મનન કરવા લાયક શાંકરભાષ્ય ઉપરથી
 સારાંશમય રચાએલો ઉત્તમ ગ્રંથ.

અદ્વૈતાનંદ મોક્ષમાર્ગ.

સુંદર બાંધણીનું, સોનેરી નામવાળું પાકું પુસ્તક. કી. રૂ. ૧-૦-૦

મરણ પથારી પર પશ્ચાત્તાપ !

—૦૦—

—ગઝલ—

અરે ! આબ્યો હતો જ્યાંથી, હવે હું ત્યાં જવાનો છું;
 તજ આ દેહ પીંજરને, નિરાકારી થવાનો છું ! અરે.
 રહ્યો માયા વિષે રાજ, જીત્યો હું જૂઠ્ઠી બાજ,
 જરા જગનાથ ના જાખ્યા, હવે ત્યાં હારવાનો છું ! અરે.
 કરી કાળાં અને ઘોળાં, જોડાવી મોજ દુનિયાંની;
 કર્યો જે કર્મ તેનું હું, કટુ ફળ ચાખવાનો છું ! અરે.
 સગાંના રનેહને છોડી, પ્રિયાના પ્રેમને તોડી;
 હવે કિરતારના દરબારમાં, હાજર થવાનો છું ! અરે.
 પ્રભુને કાલ દીધો 'તો કરીશ સત્કર્મ સંસારે;
 હરિ દરબારમાં તેનો, હિસાબજ આપવાનો છું ! અરે.
 કમાયો ખુબ દોલત ને, વસાવ્યા મહેલ ને માળા;
 અરે ! હું એકલો સઘળું, મુકો અહીંથી જવાનો છું ! અરે.
 કર્યું પરમાર્થ ના કેં એ, ભર્યું ના ભક્તિનું ભાથું;
 પ્રભુની પાસ જૈને હું; હવે શું માગવાનો છું ! અરે.
 જગતમાં જન્મ લેતાં હા ! હતી ખાંધી મુઠી મહારી;
 ઊઘાડી લેધને હાથે ! હવે હું તો જવાનો છું ! અરે.

પરતાવો !

(ઓધવણ સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

ત્રીકમળ તારો છે મારે આશરો,
નેહ નજરથી નિરખો નટવરલાલ જો;
ભવસાગરમાં ભુલો ભટકું ભૂધરા,
શરણે લેજો જાણીને નિજ બાળ જો. ત્રીકમળ.

નામ કદી નારાયણનું લીધું નથી,
નથી કર્યું મહેં પરોપકારી કામ જો;
જપ તપ તિરથ દાન ધર્મ કીધાં નથી,
માફ કરો રાધા વર શ્રી ઘનશ્યામ જો. ત્રીકમળ.

માયામાં હું મસ્ત બનીને મ્હાલતો,
હુંપદમાં શ્રી હરિ વિસાયાં છોક જો;
ધામ, ધરા, ધન, કાજ કપટ કેં કેં કર્યાં,
જખ્યા નહિ જગદીશ્વરને પણ એક જો. ત્રીકમળ.

ધનવંતાને માન દઈ બોલાવતો,
નિર્ધન જનનું કરતો હું અપમાન જો;
મેળવવાને મોજ બહુ ધન વાપર્યું,
નાચ રંગમાં રોજ રહ્યા ગુલતાન જો. ત્રીકમળ.

સંત જનોની સેવાથી અળગો રહ્યો,
નથી કર્યું મહેં જ્ઞાન સુધારસં પાન જો;

કામી થઈને કર્મ કર્યો મહેં કેં કુડાં,
થરથર કંપુ જ્યારે આબ્યું ભાન જો. ત્રીકમજી.

અપંગ જનને આશ્રય મહેં આપ્યો નથી.
દેશ હીતનું કાર્ય કર્યું નવ એક જો.
ખર મિત્રોની માંજ મહીં ધન વાપર્યું,
યૌવન મદમાં છક્યો હતો હું છક જો. ત્રીકમજી.

દેવ તણે દર્શન જાતાં પગ દુઃખતા,
ભજન મંડળીમાં નવ લીધો ભાગ જો;
નૃત્ય અને નાટકમાં સહુ પહેલો જતો,
ખોયો મહેં શ્રી નાથ સ્મરણનો ભાગ જો. ત્રીકમજી.

અવિનાશી અરજી આ અંતરમાં ધરો,
ભક્તિ માગુ ભવતારક ભગવાન જો;
'શંકર'ના સ્વામિ સદ્બુદ્ધિ આપજો,
તુજ ઇચ્છાથી ટળે સકળ તોફાન જો. ત્રીકમજી.

ભ્રમરના દ્રષ્ટાંતથી મનને શીખામણ !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી-એ રાગ.)

શું ભ્રમર કમળમાં પેઠો ? (૨)

કમળ મીઝાશે ભ્રમર મુંઝાશે, દોષ પ્રથમ ના દીઠો. શું.
મન મૂરખા તું મનન કરી લે, એ પેઠો છો પેઠો;
તું ત્હારું સંભાળી લેજે, નહિં તો પડશે હેઠો. શું.

સ્વરૂપની સુંદરતા દેખી, શું લલચાઈ બેઠો;
 મૂર્ખ ભ્રમર સમ તું ભટકાશે, એ દુઃખ શીદને વેઠો. શું.
 મોહ લુપ્ત ના, થા! ઓ મનવા ! ભગવતથી કર ભેટો;
 કહે દીન 'શંકર' કેંક છું દાયા, રાય રંક ને શેઠો. શું.

સાથે શું લઈ જઈશ ?

—ગઝલ—

ચોંટ રાખી હરી ભજને, જગત છે ઝાંઝવા જેવું;
 દમન આ દેહનો થાશે, નથી સાથે કશું લેવું.
 મગન મનમાં નહિં થાતું, અરે ! દિન એક તો મરવું;
 છતાં કાં લાગ જાવા દે ? પ્રભુનું નામ દઈ તરવું.
 સગાં બહાલાં લઈ સાથે, નથી તું ભાઈ જાવાનો;
 સકળ ધન તો ધન્ય રહેશે, પછી ત્યાં શું ખતાવાનો ?
 ભરી લે ભક્તિના લાડુ, અવલ એ કામમાં આવે;
 પછી ના રાખ તું શંકા, ખજાને ખોટ ના જાવે.
 લખી લેજે હૃદય 'શંકર', તણી આ શીખ છે સારી;
 સફળ થાશેજ જન્મારો, રટણ કર કૃષ્ણ ગિરધારી.

સંસારને સુખી જાણી-ભૂલેલા ભમરાને!

—ગઝલ—

સુખી સંસારને ધારી, ભૂલો તું કાં ભમે ભમરા ?
 દુઃખોથી છે ભરેલો આ, સકળ સંસાર મન ભમરા.
 સુખોની છાંયડી જાયે, દુઃખોના વાયરા વાયે;
 સુખો લાગે અતિ મીઠાં, દુઃખો હાયે ! ન રહેવાયે.
 ભલે સુખ હોય સૌ વાતે, ન હોયે ન્યુનતા કાંઈ;
 મરે જો સુત બહાલો તો, સુખો સૌ જાય પલટાઈ.
 અગર પુત્રી બને વિધવા, કહો દુઃખ એજ કયાં કમ છે ?
 કુસુમ સુખ કેરૂં કરમાયે, નહિં આછો સિતમ એ છે.
 કંઈ જન દર્દથી વેલા, કંઈને અન્ન નહિ ખાવા;
 કુટુંબ પરિવારથી ત્રાસી, બને છે કૈંક જન ખાવા.
 કંઈ જન જઈ ફૂલે પડતા, કંઈ ખંજર ખઈ મરતા;
 કંઈ જન ઝેર ફાકીને, દુઃખી નિજ દેહ પરહરતા.
 કંઈ સ્થળ વાગતાં વાળાં, લગન કોઈ સ્થળે થાતાં;
 રૂઢન કોઈ સ્થળે થાયે, સગો બહાલો મરી જાતાં.
 અરે ! સંસાર આ એવો, દુઃખોથી છે ભરેલોરે !
 કહે 'શંકર' જપો જગનાથ ને જંજળ મેલોરે.

સાધારણ જ્ઞાન મળતાં-ઉન્મત્ત થયેલા હવ-હંસને ઠપકો !

(આધવજી સંદેશો કહેજે શ્યામને-એ રાહ.)

સૂણુ ઓ હંસા ! ઠપકો આપું હિતનો,
ના ઉન્મત્ત થા અંતરમાં આણુ ભાર જો,
ઉપમાને હજી ચોગ્ય નથી તું હંસની,
એ ઉપમા છે સદ્ગુણનો શણગાર જો. સૂણુ.

પય પુરું વિદ્યાનું તહે પીધું નથી,
નથી થયો તું જ્ઞાન વિષે ગુલતાન જો;
જ્ઞાન ચીજનો અંત નથી અવની વિષે,
અધૂરા જ્ઞાને મૂર્ખ બન્યો મસ્તાન જો. સૂણુ.

હંસ થયો પણ પય-જળ જૂદાં નહિં કરે,
મૈક્રિક ચારો તુજથી નહિં ચરાય જો;
કમળ વને વસવાનું તુજને ના ગમે;
તેમ છતાં કાં ફેાકટ તું ફૂલાય જો ? સૂણુ.

પય-જળ જૂદાં કરવાની વિદ્યા લાણી,
મૈક્રિક ચારો ચરતાં હંસા શીખ જો;
તો' તો તુજને હંસ ખરો કહું હેતથી,
નહિં તો ખગ-ખગ કરતાં નહિં અધીક જો. સૂણુ.

તહારાથી અર્ધોકા જ્ઞાની છે સૃષ્ટિમાં,
હું પદ છોડી કર સદ્ગુણનો સંગ જો;
મુક્તિની યુક્તિ જાણ્યામાં આવશે,
લવસાગરને તરશે તો છે રંગ જો. સૂણ.

મહારી દુર્બુદ્ધિ કાપો !

(દુખગી પ્યારે અખબાકા મુખડા—એ રાગ.)

કાપોરે ! દુર્બુદ્ધિ દયાળુ (ર)

આપો, આપો, આપો, આપો, આપોરે સદ્બુદ્ધિ કૃપાળુ—કાપોરે.

મોહનવર છો, શ્યામ સુંદર છો,

ટાળો દુખ આ.....

મહાઈ, મહાઈ, મહાઈરે મોહનજી માયાળુ—કાપોરે.

ભર દરિયામાં ભેલો પડ્યો છું,

ડુબી મરું છું.....

તારો, તારો, તારોરે ત્રીકમજી કૃપાળુ—કાપોરે.

દીન 'શંકર'ની અરજ સ્વીકારો,

જ્યાં ત્યાં તમને.....

ભાળું ભાળું ભાળુંરે સર્વત્ર નિહાળું—કાપોરે.

હે નાથ મ્હને તારો !

મહાદીપ-છંદ.

જય જય જગનાથ હાથ, અલીને ઊંઘારો,
દુઃખ છે અનેક એક, આશરો તમારો;
લવનિધી વિષે તણાય, નાથ નાથ મ્હારું,
કેં નથી ઊંપાય તાત, શર્ણુ છે તમારું ! ૧

કામ ક્રોધ મોહ લોભ, નાથમાં ભરાયા,
પાપ કેરા પોટલા, અપાર ઊભરાયા;
જ્ઞાન શઢ તૂટી ગયો, ગર્વ વાયૂ વા'યો !
અજ્ઞાન અંધકાર ઝટ, અંતરે છવાયો ! ૨

નાથ જો તણાઈ નરક ખડકમાં કુટાશે,
દુષ્ટ જીવ તણી હાય ! દુર્દશાજ થાશે;
પાપ તો અમાપ આપ, જન્મ ધરી કીધું,
મુક્તિની ન યુક્તિ જાણી, વિષય વારિ પીધું ! ૩

આપનું લગાર વાર, નામ ના જપાયું,
મોજ શાખમાંજ હાય ! આયુ સૌ ખપાયું;
પણ હવે દયાળુ દેવ, દિલ દયા લાવો,
જ્ઞાન હાથ આપો નાથ, નાથને ખચાવો ! ૪

“મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !”

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

કિરતારની કુદરત તણી, કીર્તિ લણાયે ના લણી;
 અકળોત કળા અવલોકવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 દરિયા વિષે મોજાં ઊડે, મીઠી લહર ત્યાં આવતી;
 પણ મસ્ત પાણી માપવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 નયને નિરખતાં નલ વિષે, અતિ તેજ તારા આપતા;
 લાખોની સંખ્યા લેખવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 શશિ સૂર્ય ને પૃથ્વી ગ્રહો, આધાર વણુ અદ્ધર રહ્યા,
 એ લેદ અદ્ભુત લેદવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 વાયુ મધૂરો વાય છે, પૃથ્વી બધી પોષાય છે;
 પણ પાર તેનો પામવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 ઘન વરસતો વારિ વહે, નિપજે અનાજ વનસ્પતિ;
 ઝૂળી એ વિભૂની ખોળવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 અગણિત જીવો ઉત્પન્ન થતા, કે’ મહોતને તાબે થતા;
 ઘટમાળ એ ઉકેલવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 વન ઝાડ પ્હાડ અને નદી, પક્ષી પશુ સૌ પેખતાં;
 કૃતી એ કિતાબે છાપવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’
 પાત્રો બન્યાં સૌ પૃથ્વીમાં, નાટક નરોત્તમજી તણું;
 નિરખું સકળ પણ સમજવા—‘ મહારી નજર પ્હોંચે નહિ !’

“શંકર” કહે એ સમજવા, મુનિ દેવ સૌ હારી ગયા;
જગનાથ લીલા જાણવા—‘મહારી નજર ખોલે નહિ’ !

જાગ્યો કોણ ?

શાર્દૂલ વિકિરિત-છંદ.

જાગ્યો જે જગનાથ નામ જપતો,
માયા મૂકી વેગળી;
ભાગ્યો તે નરનો સદાય ભય સૌ,
વ્યાધિ ઊપાધિ ટળી;
ઝાલીને જપમાળ શાન્ત મનથી,
રાધાપતિ ના ભજે;
ચાલી જીવંતી જાય વારિ સમ આ,
ચેતાય તો ચેતજે ! ૧

શું ચહણ કરશે ?

—માઠ—

જેણે જીવતર જૂઠું જાણ્યું, તે તરશે આ સંસાર;
પણ મીઠ ગણીને માણ્યું, તે સરજ્યો ના કેંસાર.
દુનિયાં દહીંની ગોરસી છે, ભીતર માખણ ખાસ;
સમજી જન તે માખણ ખાશે, મૂર્ખા ખાશે છાશરે. તે.

દુનિયાં દરિયો છે ઊંઝરે, મુક્તાક્ષ હેનાર,
 શાણા મુક્તાક્ષ મેળવશે, ગોતે શંખ ગમારે. તે.
 જગ ખાજી પાસા તણીરે, ખેલે સૌ નરનાર;
 હારી જશે હીર વિનાનો, પાડે ચતુર પોખારે. તે.
 ખાગ ખીલ્યો છે ખલ્લનોરે, પુષ્પ અનુપમ સાર;
 મોગરો ગુલ ગુણિયલ જન સુંઘે, કેતકી લે કુંભાર રે. તે.
 મોહક છે ખે હસ્તમારે, મીષ્ટ અને વિષદાર;
 મીષ્ટ જમો 'મણિકાન્ત' કહે છે, વિષ જીવને હરનારે,

દુઃખોદ્ગાર !

—ગઝલ—

દુઃખી દુનિયાં અમારી છે, ન છાયા સુખની દેખું;
 કસમ કાયા અકારી છે, પળેપળ દુખની દેખું ! દુઃખી.
 દરદથી દેહ છે અડધી, દવા પી પી હવે થાક્યો;
 ન ભોજન નામ પણ ભાવે, ન ઇચ્છા ભૂખની દેખું ! દુઃખી.
 કદી હું તાવથી તફડું, કદી દમ ખાંસીથી લથડું;
 ગયો આનંદ અંતરથી, ઊઠાસી મૂખની દેખું ! દુઃખી.
 અરે ! આ દેહને છોડી, ન દર્દોને જવા ગમતું;
 સદા મન ઝેમથી ભમતું, ન આશા સુખની દેખું ! દુઃખી.
 નિરોગી દેહ છે જેની, સુખી છે જીંદગી તેની;
 નસીબે જે લખ્યું થાયે, ન ભૂલ હું દેવની દેખું ! દુઃખી.

સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી કોઈ નથી !

હરિગીત છંદ.

ધન સંપત્તિમાં કમ નથી, ભંડાર તો ભરપૂર છે,
 કીર્તિ તણો કિલ્લો ચણ્યો, વ્યાધિ થકી તન દૂર છે;
 પણ સંતતીનું સુખ નથી, ચિતડું સદા તેથી બળે,
 આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૧

સુખપાલ ઘોડા ગાડીને, ચાકર તણો ટોટો નથી,
 બહાલાં સગાંનો સ્નેહ છે, પ્રિય નારનો જોટો નથી;
 પણ વ્યાધી તનથી ના ખસે, ના વૈદ ઘરમાંથી ટળે,
 આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૨

વિદ્વાન ને ગુણવાન છે, યુવાન ને કુળવાન છે,
 છે સંતતીનું સુખને, શરીરે સદા બળવાન છે;
 પણ પાસ કોડી નવ મળે, ચગદાય પરના રણ તળે,
 આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૩

રાજા મહારાજ થયા, મુલકો હજારો મેળવ્યા,
 પૈસા ગ્રહી પર રાજ્યના, ભંડાર ભેગા ભેગવ્યા;
 પણ નાર કુલટા નિવડયાથી, ગર્વ રાજાનો ગળે,
 આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૪

કૈને કુટુંબનું દુઃખ છે, કૈના શરીરે રોગ છે,
 ધન સંતતી વિણકૈં દુઃખી, બહાલાં મુઆનો શોક છે;

એ રીત કો'ના શીરપરે, સંપૂર્ણ સુખ જળ નવ ઢળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૫

રામ નામ રટવા વિષે.

(નિત્ય નિત્ય ભજીએ ત્હાડું નામ (૩) એ રાહ.)

રટ રટ મનવા રામ નામ, રામ નામ, રામ નામરે;
મનુષ્ય મણિ હવે ફરી ના મળે હોજી.
કાયા ને માયા ત્હારી, કાચનો કુંપોરે;
ફૂટી તૂટી જશે તે તમામ, તે તમામ, તે તમામરે. મનુ.
કો'ના ધન, ધામ, ધરા, સગાં સુતનાર સર્વે,
આખર ના આવે ત્હારે કામ, ત્હારે કામ, ત્હારે કામરે. મનુ.
બાળપણું રમતાં ખોયું, યુવા મોહ લોભેરે,
આબ્યો કાળ પાસે હાર્યો હામ, હાર્યો હામ, હાર્યો હામરે. મનુ.
સમજે સઘળું તું 'શંકર' છતાં કેમ લૂલેરે ?
જ્યારે ત્યારે ત્હારો એ અન્નમ, એ અન્નમ, એ અન્નમરે. મનુ.

“છતાં જગનાથ ના જોયા !”

—ગઝલ—

સદા સંસારથી છટક્યા ‘છતાં જગનાથ ના જોયા !’
બની બાવા બધે ભટક્યા, ‘છતાં જગનાથ ના જોયા !’ સ.

બનારસ દ્વારકાં બદ્રી, ગયા ગોકુળ મથુરાંમાં;
 અયોધ્યા આવીને અટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 ગુફા ગિરનારની ગોતી, હિમાલય ને હરિદ્વારે;
 ફરીને ટાંટીયા ફટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 અતિ તપ તાપમાં કીધું, ઘણું દુઃખ દેહને દીધું;
 અહા ! ઉંઘે શીરે લટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 નદીના નીરથી ન્હાયા, કસી ઊપવાસથી કાયા;
 પૂજામાં પ્રાણ છે પટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 થયા જોગી જટાધારી, ભભૂતિ ભાવથી ચોળી;
 મરણ ભયથી નહિં ભડકયા 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 પઢ્યા પૂરાણ, રામાયણ, મહાભારત ભણ્યા ભાવે;
 અનીતિને નહિં અડકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 કહે 'શંકર' તપાસી જો ! હૃદયમાં શ્રી હરિ રાચે;
 નકામા ભવ વિષે ભટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

“ નકામી જાંઘળી એવી ! ”

—ગજલ—

હરિને ના ભજ્યા હેતે, 'નકામી જાંઘળી એવી !'
 ચતુર થઈને નહિં ચેતે, 'નકામી જાંઘળી એવી !'
 પ્રભુ નામ ના લીધું,
 ભજન ના ભાવથી કીધું;

હરિ પય હાય ! ના પીધું,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

થયો માયા તણો રાગી,
 કુબુદ્ધિ લેશ ના ત્યાગી,
 લગન તો લોભની લાગી,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

અતિ અંધો અભિમાને,
 શીખામણુ ના ધરે કાને.
 કહ્યું ના કોઈનું માને,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કદાપિ ક્રોધ ના કાપ્યો,
 રગેરગ ક્રમ છે વ્યાપ્યો;
 સદા છળ છાતિએ છાપ્યો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કુકર્મે કાળ છે ગાળ્યો,
 નહિં લય મોહમાં ભાળ્યો;
 પૂરો વ્યભિચારને પાળ્યો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કદી સત્સંગ ના કીધો,
 ભજનમાં ભાગ ના લીધો;
 દગો વિશ્વાસ દઈ દીધો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

પ્રમાણિક તંત્રને તોડી,
સુસોબત સત્યની છોડી;
ઢૂંઢામાં જીંદગી જોડી,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

રહે છે સ્વાર્થમાં રાચી,
કળા પરમાર્થમાં કાચી;
ત્રીયા નયને રહે નાચી,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

અપંગોને નહિ આપ્યું,
ન કો’તું કષ્ટ તો કાપ્યું;
દયામાં દિલ ના સ્થાપ્યું,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

સુખો સંસારનાં લેવા,
જમ્યો મિષ્ટાન્ન ને મેવા;
કરી ના દેશની સેવા,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

પૂરીને પેટના ખાડા,
કહે ‘શંકર’ થયા જાડા;
હરાયા હોય જ્યમ પાડા,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

“અમારું ના સગું કોઈ !”

—ગઝલ—

અહા ! દુનિયાં બધી જોઈ, અમારું ના સગું કોઈ !
 રહે સૌ સ્વાર્થને રોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 કૃપાળુ તાત યા માતા, લજ્જન સૌ સ્વાર્થનાં ગાતાં,
 લલે હો મા જણ્યો લાઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સગા કાકા અને કાકી, નથી કો સ્વાર્થ વણુ બાકી;
 લલે ભગિની અને ફોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સુતા સુત કે હશે નારી, સગાઈ સ્વાર્થની ખ્યારી;
 વિના તે નાંખશે ઘોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 અહા ! મામા અને મામી, વળી માસા અને માસી;
 પડ્યાં સૌ સ્વાર્થને મોહી, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સઘાયે સ્વાર્થ તો ખ્યારા, નહિં તો લાગશે ખારા;
 ઠરે છે સર્વ બદખોઈ અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 વિના સ્વાર્થે અરે ! બ્રાતા ! નથી કો' મિત્ર પણ થાતા;
 સંબંધી હોય હર કોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સગો છે શ્રીહરિ સાચો, અહા ! સૌ તેહને યાચો;
 જપીશું નામ સુખદાઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !

ફરિયાદ !

—ગઝલ—

ફસાયો મોહના ફાંસે બચાવો ! કો' કનૈયાને !

સકળ ગોપી મળી ઘેર્યો છુડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

અરે ! અવળી વહે ગંગા ! ચ્હડે નીર નેવનાં મોલે !

ડુબે છે નાવમાં નદીઓ ! બતાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

પ્રથમ જે કૃષ્ણને દેખી અહા ! ઘેલી થતી ગોપી;

બન્યો તે ગોપીમાં ઘેલો ! જગાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

મધૂરી બંસીના નાદે ! સકળ કુરબાન તન કરતી' !

પડી શું બંધ એ બંસી ? જગાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

હતો નિર્લેપ જે યોગી ! બન્યો તે લુપ્થ લલનામાં;

પરાધિન પિંજરે પેઠો ! ઉડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કનૈયો નીજને ભૂલી ! બન્યો સૌન્દર્યનો બંદો !

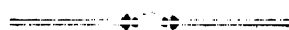
અલૌકિક પ્રેમની બંસી ! સુણાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કરે છે હાસ્ય સૌ ગોપી ! કનૈયાનું હૃદય રોતું !

કરાવી જ્યોતની ઝાંખી ! હસાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કથે “શંકર” સિતમ વરસે ! સળગતી આગ અંતરમાં !

અખંડનંદનું દર્શન ! કરાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

સોલતરીયા જ્ઞાનર્સ.

બુકસેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ.
૬. ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો પોસ્ટ નં. ૨. મુંબઈ.

અમારે ત્યાંથી દરેક જાતનાં પુસ્તકો ઑર્ડર મળે વી. પી. થી
રવાના કરવામાં આવશે. બહાર ગામના ઑર્ડરો ઉપર પુરતું
અને તાકીદે ધ્યાન આપવામાં આવશે.
બુકસેલર તથા સામગ્રી તકલો ખરીદનારને સાફ
કમીશન આપવામાં આવશે.

લખો ઉપરના સીરનામે.

મનને શીખામણ !

તોટક—છંદ—કક્કા વારી.

કરજે સદ્કામ સદા મન તું,
સ્વસજે નિય કર્મ થકી દૂર તું;
ગણજે જગમાં સહુને સરખા,
ઘટમાં હરિ ધ્યાન ધરી હરખા ! ૧

ચળજે નવ નીતિ થકી કદીએ,
છળ ભેદ કરી જૂઠ ના વદીએ;
જશવંત થશે તુજ આવરદા,
જ્ઞાણમાં ઝરશે સુખનાં જ સદા ! ૨

ટળશે તુજ આધિ જીપાધિ અરે !
ઠરશે નવ રોગ કદી શરીરે;
ઢરશે તુજથી નિય નિર્ધનતા,
ઢગલા વળશે જ સદા ધનના ! ૩

તન ને ધન ધામ ધરા પળમાં,
થઈ જાય અલોપ ભૂમંડળમાં;
દશ શીશ ગયાંજ દશાનનનાં,
ધરી ગર્વ કદી મૂરખો બન ના ! ૪

નલમાં શશી સૂર્ય અતિ ચળકે,
પરમેશ્વરની પ્રભુતા ઝળકે;

ફલ ફૂલ અને તરૂં ખડાડ નહીં !
 બળવાન પિતા ન ભૂલાય કદી ! ૫

મગવાન ભજે ભવ દુઃખ ટળે,
 મન વાંચિછત સુખ હમેશ મળે;
 યશ વૈભવને નિજ તેજ વધે,
 રઘુનાથ તારું ધર ધ્યાન રૂઢે ! ૬

લખૌં રાખ શીખામણ અંતરમાં,
 વણસી વય જાય ભૂલો કરમાં;
 શક રાખ નહિંજ શીખામણમાં,
 સહુ સત્ય કહું જુહું તું ગણમાં. ૭

હરીને ભજજે દુઃખ મુક્ત થવા,
 ક્ષય પાપ થશે સઘળાં મનવા;
 સમજે પણ “શંકર” કેમ ભૂલે ?
 વય જાય વહું તુજ વારિ તૂલે. ૮

—*—

મન મત્યે.

—•—

(સુન્દર શામળીયા નામ જપીશ નિત્ય તારૂં—એ રાહ.)

ઓ મનડા મૂંઝા ! માન કહું રજ મહારૂં;

નાહક ના ધૂળ ખા ! અરે ! થશે શું તહારૂં ? ઓ.

પતાળે ચંચળ થઈ પેસે, ખડાડ પર પળમાં જઈ બેસે;

આલની ખખરો પણ લેશે, પાણીમાં પણ રહેજ પ્રવેશે;
 હરિ લજવું નહિ ખ્યાડું ! ઓ મનડા મૂરખા.
 ચેત ચેત અવસર આ જાયે, હરિ લજવાથી દુઃખ દૂર થાયે,
 માયામાં તું કાં લપટાયે ? 'શંકર'ની જો શીખ મનાયે;
 તો લજ પરમ કૃપાળુ ! ઓ મનડા મૂરખા.

જીવડા જીગીને જો !

(પઢારે પોપટ રાજ રામના—એ રાહ.)

જીગીને જો તું તો જીવડા, ઊંઘને કર અજગી;
 આંખ ઉઘાડી થા ઊભો, આગ ચોમેર સળગી. જીગી.
 કામ ક્રોધ મોહ શત્રુએ, ખંધ કીધી છે ખા'રી;
 બચીશ હવે કેમ આગમાં ? લજ શ્રી ગિરધારી. જીગી.
 બાળપણે ભલે ના લજ્યા, અજ્ઞાની ગણાયો;
 મોટો થયો ત્યારે મૂરખા, માયા નદીએ તણાયો. જીગી.
 મહારાં સગાં મહારાં છોકરાં, મહાડું ધન મહારી નારી;
 ભૂલો ભમે તું એમ કાં ! ત્યારે કુંજ બિહારી. જીગી.
 પાપના કીધા પોટલા, ત્યારી સાથે ખંધાશે;
 પુણ્યનું કર્મ કર્યું નથી, ત્યારી શી ગતિ થાશે ? જીગી.
 બચવાની ખા'રી એક છે, ભાવે ભજી લે મોરારી;
 હૌન 'શંકર'નો નાથ એ, લેશે તુજને ઊગારી. જીગી.

“ રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન
આવ્યું ! ”

વસંત તિલકાવૃત.

જા ! જા ! ગમાર નર શું જગમાં કમાયો ?
પામ્યો અપાર ધન તું ઇશ ના લબાયો;
લોલાન્ધ ને નફ્ટ થૈ વય તેં ગુમાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૧

હાકે હલાલી જગને વિરલા ગણાતા,
ધાકે ધુળવી જનને જમડા જણાતા;
ચાલ્યા ગયા ખખર કો' ના તેની લાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૨

ખાતા હતા મગન થૈ મિથ્યાન લાવે,
જાતા દીઠા જમપુરે નવ કો' ખચાવે;
માટીતણું શરીર જૈ ધૂળમાં સમાયું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૩

ખાળાપણે રમતમાં હરિને વિસાર્યા,
મહોટો થયો પણ નહિં જગનાથ ગાયા;
ચાલ્યું જશે જળ સમુ સરવે સુ આવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૪

જેનો જીઆર જન સૌ પડતો જીપાડે,
 જેનું અપાર ધન તે ન સમાય ગાડે;
 વોરંટ તે જન પરે જમડે બળવ્યું,
 રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૫
 વાણી વહે વિમળ 'શંકર' આ સદાયે,
 ટાળે ત્રીવીધ દુઃખ જો ઇશને લગાયે;
 સાથે મળે નવ કદી ધન જે જમાવ્યું,
 રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૬

“ ગાડું અધવચ અટક્યું ! ”

(સુજ ના પડે પીચુ પ્યારા—એ રાહ.)

અધવચ ગાડું અટક્યું !—એ ટેક,

ભૂલી રાહ લવે લવ લટક્યું, તૂટી ખીલી ને જોતર સટક્યું;

લખ્યા લેખ પ્રમાણે લટક્યું. અધવચ.

અહંકારે આંતરીયું ગાડું, મોહ લોભ થયા વાટ પાડું;

ત્રણે સંપીને પાડ્યું ધાડું. અધવચ.

નહિ આધું કે પાછું જવાય, ગાડું ગળામાં ઘુંચાય;

બહાલા બિઠૂલ કરજો સહાય. અધવચ.

હવે એકે જડે નહિ આરો, અલી હાથ આ નાથ જોગારો;

છે 'શંકર' ને લડસો તહારો. અધવચ.

“ ક્યમ ચાલશે ? ”

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

તેડું થયું ફિરતારતું, માન્યા વિના ‘ક્યમ— ચાલશે ?’
 ઝાંખી થઈ જમદૂતની, જાવા વિના ‘ક્યમ— ચાલશે ?’

જાવું મજલ મ્હોટી તહીં,
 તૈયારી કેં કીધી નહિં;
 લાથું લઈું ના સાથ કેં,
 લાથા વિના ‘ક્યમ—ચાલશે !’

શણુગાર ધારી અંગમાં
 રમતો ત્રીયાસુ રંગમાં;
 રામા ન આવે સંગમાં,
 રામા વિના ‘ક્યમ—ચાલશે ?’

મિત્રો મહીં તું મ્હાલતો,
 ફ્લકડ બની ફરતો હતો;
 ના એકલો કેં એ જતો,
 સોબત વિના ‘ક્યમ—ચાલશે ?’

સેવક તણા સહવાસમાં,
 હુકમો કર્યા હુલ્લાસમાં;
 નોકર મળે ના સાથમાં,
 આકર વિના ‘ક્યમ—ચાલશે ?’

સુખ ભોગનાં સાધન ઘણાં,
હાજર હતાં કેં ના મળ્યા;
અંતે ન કીધાં આપણાં,

તેના વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

માયા અને મિલકત ખરે !

મુકી જવું પડશે—અરે !

નાણાં નકામાં આખરે,

નાણાં વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો,

લક્ષિત તણું ભાથું ભરો;

કલ્યાણ—કાયાનું કરો,

તેના વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

હે રાજન ! તહમારો

અને

અમારો પંથ ન્યારો છે !

—ગઝલ—

તહમે છો દેશના રાજા, અમે જંગલ વસાવ્યું છે;

તહમે અજ્ઞાનના તાબે, અમે તેને ફસાવ્યું છે !

તહમારે મહેલ ને માળા, ખગીચા ખાગ વસવાના;

અમે સુંદીર ગૂંદા શોધી, તહાં જગનાથ જપવાના !

ત્હમે ગાદી અને તકિયા, તથા શય્યા વસાવી છે;
 અમે તો પ્રેમથી પૃથ્વી, પરે કંથા બિછાવી છે !
 ત્હમે મિષ્ટાન ને મેવા, અતીશે સ્વાદથી જમતા;
 અમે ફૂલ ફૂલ ખાનારા, નથી મિષ્ટાન પર મમતા !
 ધરી વસાબુષણ અંગે, ત્હમે મોંઝે જોડાવી છે;
 શરીરે ભસ્મ ચોળીને, અમે કફની ચઢાવી છે !
 વિષય તમને અતિ બહાલો, વળી માયા તણા રાગી;
 અમે તો મુક્તિને મોહ્યા પ્રભુની ધૂન છે લાગી !
 ત્હમે હર કામમાં નોકર, પરે હુકમ બળવાના;
 અમારા હસ્ત ને ચરણો, અમેને સ્હાય થાવાના !
 સગાં ને મિત્રની સાથે, ત્હમોએ સ્નેહ રાખ્યો છે;
 અમે જંગલ તણાં પક્ષી, પશુનો પ્રેમ ચાખ્યો છે !
 સદા ચિંતા અને ભયમાં, તમેને શાન્તિ ના જરીએ;
 અમે નિશ્ચિંત ને નિર્ભય, હરિનું ધ્યાન હા ! ધરીએ !
 ત્હમે રાજા મહારાજા, અરે ! તેમાં અમારે શું ?
 નથી કેં લેવું કે દેવું, પછી પરવા લગારે શું ?
 ત્હમારો રાહ જૂદો છે, અમારો પંથ ન્યારો છે;
 ત્હમે છો ભોગના ભોગી, અમેને યોગ ખ્યારો છે !
 ત્હમારો ભોગ છે રોગી, અમારો યોગ બળવાળો;
 અમે જીવન સફળ કરીએ, ત્હમે આયુ વૃથા ગાળો !

 **
 ** વૈરાગ્ય-કાવ્ય સમાપ્ત. **
 **

રાજા અને યોગી!

“તહામે રાજા મહારાજા, અરે! તમાં અમારે શું?
 નથી કેં લેવું કે, તેવું, પછી પરવા લગારે શું?”
 “મણિકાન્ત.”

તાળાદમયંતી વનવાસી અગ્નિદેવ .

“ કરમ તહારી કળા ન્યારી, હવ્વરેને નચાવે છે!
ચહુરે જે ચકરે તહારા, ઘાયુ તલેન ભમાવે છે!”

“મણિકાન્ત.”

પ્રસ્તાવિક-કાવ્ય.

—ગૂઝલ—

કરમ તહારી કળા ન્યારી હજારોને તથાવે છે !
ચહુડે જે ચક્કરે તહારા ધણું તહેને ભમાવે છે ! કં
હતો જે કાલ લીખારી અને ધનવાન તે આજે !
અહા ! ધનવાનને પળમાં ભમી લીક્ષા મગાવે છે ! કં
હજારો માંજ જે કરતા મહારાજ કહેવાતા !
તજવી માંજ તહેને તું અહા ! ખાવા બનાવે છે ! કં
લગનનાં વાગતાં વાજાં ગવાતાં ગીત બ્હીવાનાં !
અરે ! એ ઘેર તું પળમાં મરણ પોકો પડાવે છે ! કં
નહિં કે વાત જે સમજે અભણુ જ્યાં ત્યાંજ અથડાતો !
બનાવી જ્ઞાનિ તું તહેને અતી ઊંચે ચહુડાવે છે ! કં
સુવાસણ હોય જે નારી પતિની પ્રાણુની પ્યારી !
અરે ! વિધવા બનાવીને બિચારીને રડાવે છે ! કં
બનાવે યોગીને ભોગી કરે બળવાનને રોગી !
નોંચાની ઊંચના પાસે ગુલામી તું કરાવે છે ! કં
ઘડીમાં તું રડાવે છે ! પલકમાં હા ! હસાવે છે !
કયે “શંકર” તું ફંદામાં સકળ જગને ફસાવે છે ! કં
“મણિકાન્ત”.

કુદરતને !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ કારમી કુદરત ! તને અવળું સુઝ્યું ક્યાંથી ?
 સુધાર્યું હોત તો સુધરત ! તને અવળું સુઝ્યું ક્યાંથી ?
 સુશોભિત ને સુગંધી છે છતાં કાંટા ગુલાબે કાં ?
 મહા ખેંચાણું મુક્યું છે અયે ! કુદરત ! શરાબે કાં ?
 ભર્યું ત્રણ ભાગમાં પાણી જમિન તો એક ભાગે છે;
 છતાં જળ છે બધું ખાડું કહે એ ઠીક લાગે છે ?
 રૂડો રજની તણો રાજા કલંકિત અંદ્ર કાં કીધો ?
 બનાબો કેમ ક્ષય રોગી ? અરે ! અપવાદ કાં દીધો ?
 મનોહર કંઠની કોયલ કરી કાં તેહને કાળી ?
 બનાબો બગ રૂપાળો કાં ? તને કો' ના શક્યું ખાળી ?
 સુગંધી ચુકત કરતુરી અહા ! કાળી કરી કુદરત !
 સફેદી છે છતાં કાંદે અરે ! બદબો ભરી કુદરત !
 પુરા પ્રેમી પપૈયાને તૃષાતુર કેમ રાખે છે !
 કરે દરકાર ના તહેના પરે તું રે'મ રાખે છે !
 નથી પીનાર કો' પાણી ભર્યાં મીઠાં સરોવર જ્યાં !
 અરે ! કૈં દેશ છે એવા પુરું પાણી મળે ના ત્યાં !
 ગુન્હો શું છે ? ઘુબડનો તે; દિવસમાં ના શકે દેખી !
 હળાહળ ઝેર છે જેમાં સફેદી સોમલે મુકી !
 ઘણું છે દાખલા એવા ગણાવું શું ? તને કુદરત !
 અજબ ફાંટા અરે ! તહારા ! જણાવું શું ? તને કુદરત !

દાનો કે દિવાનો ?

—ગઝલ—

દિવાનાનો તમે છેડી નકામા શીર ફેડો છો;
 અમારા ઝખમના ટાંકા તમે શા માટ તોડો છો ? દિ.
 દિવાની છે બધી દુનિયાં દિવાનો અન્યને ધારે;
 સમજ વણુ પારકી પોથી સખબ વણુ કેમ છોડો છો ? દિ.
 દિવાના હાલ આ સાથી ? અમારું દિલ જાણુ છે;
 પરાઈ પીડ સાંભળવા તમે કાં જીવ જોડો છો ? દિ.
 ઝખમ ઝેરી કટારીનો પિછાને છે પડ્યો જેને;
 દિશા દેખ્યા વિના જે તે દિશાએ કેમ દોડો છો ? દિ.
 અમારા કષ્ટની કા'ણી સૂણીને શું તમે કરશો ?
 અરે ! એ યાદને આપી પડેલાને પછાડો છો ! દિ.
 છતાં ઇચ્છા તમારી છે અમારો હાલ સાંભળવા;
 કહું દુ'કાણુમાં કા'ણી મગર બાજી બગાડો છો ! દિ.
 અરેરે ! ! એ કથા કે'તાં જીગર મહાડું જળી નશો;
 અધૂરી વાત એ રે'શે ભલા કાં દિલ લગાડો છો ! દિ.
 સૂણી શાણા દિવાનાની કથા દિલમાં દયા ધરજે;
 અરે ! વાજીત્ર તુટેલું તમે વીરા વગાડો છો ! દિ.

*

*

*

*

અમારો પ્રેમનો તંતુ અરે ! આ ભાઈ ! તૂટ્યો છે !
 ભરેલો કુંભ અમૃતનો અરેરે ! ! હાય ! ફૂટ્યો છે !

અરે ! તે રોજથી અછલ ખળનો છેક ખૂટયો છે !
અમારા દિલનો ઘોડો કરી તોફાન છૂટયો છે !

* * * *

પ્રભુએ પ્રેમની દેવી લલી લાર્યા મહને દીધી,
પતિ લક્ષિ તણા હૈયે હતો હા ! મીઠ વારિધિ;
ભરીને પ્રેમની ખ્યાલી હતી મહેં પૂર્ણ ના પીધી
અરે ! અલીમ જમડાએ ભોપાડી તેમને દીધી.

* * * *

નિરખજો આ દિવાનાને નયનમાં નીર-આવે છે !
હવે કાટે હૃદય મહાડું અરે રે ! ! ફેર-આવે છે !
કહી હું ના શકું કા'ણી 'દિવાની' લહેર-આવે છે !
કલેબુ કલ કરવાને જુઓ સમશેર-આવે છે !

* * * *

પધારો પ્રેમની દેવી ! અહા ! પુખ્તે વધાવું છું !
અમારો પ્રેમ છે કેવો ? હૃદય ખોલી બતાવું છું !
અરે ! પણ તું નથી પાસે પછી કો'ને જણાવું છું !
કબરમાં તું સખૂર કરજો ખબર લેવાજ આવું છું !

* * * *

દિવાનો એટલું ખોલી હત્યો હી ! હી ! અને નાહો,
દિવાનાને રડાવી મહેં અનુલબ મેળવ્યો માઠો;
અવલની યાદ આપીને હૃદય તહેનું દુઃખાવ્યું મહેં ?
હવે પસ્તાઈ છું પૂરો અરે ! આ શું બનાવ્યું મહેં ?

* * * *

—દોહરો—

અંતરના આઘાતથી મસ્તિક ભ્રમ જો થાય;
દિવાનો દુનિયાં કહે વૃથા જીંદગી જાય.

મહારી મીઠી કોયલનું મ્હોત !

—ગઝલ—

સુકોમળ કંઠની કોયલ, સૂણાવી રાગ રમતી'તી;
બિચારી બાગ ભમતી'તી, અરે ! ધાયલ કરી કોણે ?
ન કો'ને દુઃખ તે દેતી, ન કો'નું નામ તે લેતી;
છતાં નિર્દોષ પર ગોળી, અરે રે ! ! બાપરી કોણે ?
કરી બિત્પન્ન કિરતારે, હતી ના કોઈને ભારે;
તથાપિ તેહનં હણુવા, અરે ! હિમ્મત કરી કોણે ?
દુઃખી આ દિલ મહારાને, અહા ! આરામ દેતી'તી;
મધુર ગાન ગાતી'તી, ગુણી ગાયક હરી કોણે ?
હતો હું તેહનો આશક, મીઠી મોહક હતી મહારી;
મહેને નારાજ કરવાની, કુબુદ્ધિ એ કરી કોણે ?
અહા ! આંખા તણી ડાળે, મનોહર ટોકતી માળે;
ઘડાકે ભોંય પાડી પાપની ખ્યાલી ભરી કોણે ?
નહિં કોયલ બિના ચાલે, હવે આનંદ કો' આલે;
અમારા પ્રેમની દોરી, અરેરે ! કાતરી કોણે ?
અરે કો' આંહી આવોને, સિતમગરને બતાવોને;
કરું શિક્ષા સિતમની હું, હવે થેલો બન્યો છું હું !

“ બળી એ નોકરી કરવી ! ”

ગઝલ—(કબાલી).

કદર જ્યાં થાય ના કેં એ, બળી એ નોકરી કરવી;
 પુરા પરતંત્ર જ્યાં થઈએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 સગું બહાલું તણ દીધું, ગમન પરદેશમાં કીધું;
 છતાં ના સુખ પય પીધું, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 કરી નિજ શેઠની સેવા, જખ્યા ના લેશ જગદેવા;
 રહ્યા જેવા હતા તેવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે દશ બાર કે પંદર, વીશીનું ખર્ચ પણ અંદર;
 રખડવું કોટ ને અંદર, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 હશે જે શેઠના સાળા, નહિં કેં કામ કરનારા;
 મફતનો માલ ખાનારા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ખુશામત શેઠની કરતા સલામો દર કદમ ભરતા;
 બનીને બેફીકર ફરતા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 અંપાટામાં જમી લઈએ, નિયમસર નોકરી જઈએ;
 છતાં ઠપકો અતી ખઈએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે ના પેટને પુરતું; હૃદય તેથી રહે ઝુરતું;
 અરે ! એ ચાકરી તજ તું, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.

રજા ના કો' સ્થળે જાવા, ટુંકારા શેઠના ખાવા;
 ભલે એથી બનો ખાવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે કુરસદ નહિં જરીએ, કઠણ થૈં કામ સૌ કરીએ;
 છતાં ના આપદા હરીએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ધરમ કે, ધ્યાન ના થાયે, દિવસ સૌ કામમાં બચે;
 છતાં જો શેઠ ના આડે, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ચિવટથી ચાકરી ચુકીએ, પરાધીન પિંજરે પડીએ;
 છતાં જો રોહણાં રડીએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 થયા પરતંત્ર તન તોડી, જીવાની ઝેરમાં જોડી;
 છતાં ના પાસ રહી કોડી, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે સર્વિસ સરકારી, અગર કો' રાજ્ય દરબારી;
 ખુશામતની બધે સ્વારી, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 અધીકારી કંઈ એવા, વસીલાની કરે સેવા;
 ખુશામતના જમે મેવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ખુશામતખોર જન જ્યાં છે, સુણો 'શંકર' બધાં ત્યાં છે;
 કદર તો કામની ક્યાં છે, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.

અમારે ત્યાં સાલ-મુખારકની ગઝલોનાં ફેન્સી કાઠો;
 ફેન્સી કંકોત્રીઓ તથા છુટક પેપરો મળશે.

સોજતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ.

૬૦ ગણેશવાડી મુબઈ, નં ૨;

કિસ્મતનો આંક !

—ગઝલ—

નજૂમી નેપી પાસે જૈ,
બતાવ્યો નેષ કિસ્મતનો;
“તમોને દ્રવ્ય મળશે કેં,
જગાડો જોસ”-કિસ્મતનો !

અહા ! કિસ્મત જગાવાને,
લરી ટીકીટ ડરખીની;
અરે ! ઘોડો નહિં લાગ્યો,
થયો જ્યાં રોષ-કિસ્મતનો

રમ્યા કેં જાતની સરતો,
જુગારી જાંદગી ગાળી;
કરી સદ્દે અતિશે હા !
તપાસ્યો કોષ-કિસ્મતનો !

ઘણા ધંધા કર્યા એવા,
છતાં ના પાસ થઈ કોડી;
પછી અપવાદ દે કો'ને ?
બધો છે દોષ-કિસ્મતનો !

નજૂમી જોઈ સૌ જૂઠા,
ચઢાવે આશ ચગડાળે;
વિભૂ વિણુ “આંક” જોનારો,
ન કો’ બાહોશ-કિસ્મતનો !

ચાલુ જમાનાનો “ સુધારો ! ”

—ગઝલ—

જમાનો વહિ ગયો જૂનો, અરે ! ફેશન વિના સૂનો;
અમોને શાખ ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
ગમે ના પાઘડી જરીયે, શિરે ટોપી ધરી ફરીયે;
જુનો ધારો અકારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
વિના દહેં ધર્યો ચસમો, લલે આંખે પડે વસમો;
સુનેરી ફ્રેમ વાળો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
લલે ઘરમાં નથી બાબા, લલે બાપા બને બાબા;
નવિન પોશાક ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
ગમે ના જ્ઞાનનાં પોથાં, નકામાં એ બધાં થોથાં;
સરસ શૃંગાર ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
નથી કિરતાર જેવું કૈં, ભૂલી લટકી મરે છે કૈં;
વકુફ વણુ એ વિચારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !

પુરાણો શાસ્ત્ર છે ખોટાં, નકામાં આય સૌ ગોથાં;
 ધરમ ખાલી ધખારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 પૂજા ને સ્નાન સંધ્યાનું, વળી પરમાર્થ કરવાનું;
 નકામો એ ફૂટારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગમે ના ઘર મહીં આવું, સદા હાટલ વિષે જાણું;
 તહાંનો સ્વાદ સારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગમે તે જ્ઞાતિનું આવું, અરે ! એંઠું જુઠું કેવું ?
 ખરે ખોટા વિચારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ફરીશું ફાંકડા ફેલ્લડ, અભિમાને અતી અછલડ;
 વિનયનો તો ઊંધારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ચડાવી ખૂટ ને મોજાં, ફરીશું બાગ વાડીમાં;
 ભજન ખાલી લવારો છે અમારો એ 'સુધારો' છે !
 મરાવી રાફ જૈરીને, જશું નાટક તમાસામાં;
 સુધારાનો વધારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 અહાહા ! આન્ડો ને બીડી, અમારી સ્વર્ગની સીડી;
 પોંચે ના તે ગમારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 અનીતિમાં મજા જેવી, નીતિમાં ના મળે એવી;
 કહે કે' એ કુધારો છે ? અમારો એ 'સુધારો' છે !
 પિતા માતા તણે તાબે, રહેવું એ કહ્યું કેણે ?
 પ્રિયાનો પ્રેમ ખ્યારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે ?

અમે તો ખ્યારમાં ઘેલા, ચતુરાના બન્યા ચેલા;
 ગુરુજી એ અમારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગરીબો છેક છે હલકા, નથી મિત્રો થવા જેવા;
 અમારો રાહ ન્યારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 તમોને જે કહી વાતો, સુધારા જુજ છે એ તો;
 હજી ખીજા હજારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 કહે 'શંકર' તમો જેવા, અરે ! દુનિયાં ડુખાવાના;
 અમારો જે કુધારો છે ! તમારો તે 'સુધારો' છે !

સુધારેલાનો સંતાપ !

—ગઝલ—

સુણો સાથી સુધારાના, અરે ! સૌ આંહિ આવેને;
 તમારા ભાષણે ભૂલ્યો, હવે રસ્તો બતાવેને ! સુણો.
 તમારા રાહ પર ચાલી, સુધારો ઘર વિષે ઘાલી;
 પીંધી મહેં ઝેરની ખ્યાલી, તમે તેથી બચાવેને ! સુણો.
 પ્રિયાનાં પોલકાં લાવી, નવીન પોશાક પહેરાવી;
 ગરીબી ઘર વિષે આવી, હવે તેને હઠાવેને ! સુણો.
 પ્રિયા ઘરકાજને છોડી, ચઢાવી ખૂટની જોડી;
 હવા ખાવા જતી દોડી, કહે “નોકર વસાવેને !” સુણો.

“ નથી હું કાંઈ લડીયારી, નથી કેં કામ કરનારી;
 હવે હકદાર હું નારી, નિયમસરનું બજાવોને ! સુણો.
 સુધારો આપણે માથે, નહિ ખાવા કફં હાથે;
 પિયૂળ રાંધવા માટે, રસોયો એક લાવોને ! સુણો.
 સુશોભિત ફેસ લાવોને, સરસ ચરમાં અપાવોને;
 હુકમ મ્હારો બજાવોને, મડમ મુજને બનાવોને ! સુણો.
 જવું ફરવા પગે ચાલી, સુધારાની નહિં ખડાલી;
 દિયો એ આપદા ટાળી, સરસ સાઈકલ અપાવોને ! સુણો.
 બનું હું રાયની રાણી, જવું નાટક વિષે જાની;
 ટિકિટ લાવો તમાસાની, સુધારાને વધાવોને ! સુણો.
 ઘણું છે કામ તમ માથે, તમે ના આવશો સાથે;
 કુલાળ ફ્રેન્ડને માટે, ટિકિટ બીજી મગાવોને ! સુણો.
 અદેખા શું બનો એમાં ? કુલાળ સાથ છે તેમાં;
 સુધારો છે રહ્યો જેમાં, જરા વિશ્વાસ લાવોને ! સુણો.
 સુધારાના થયા સાથી, પછી ખટપટ કરો આ શી ?
 કરે અજ્ઞાનિયો હાંસી, કુધારાને હરાવોને ! ” સુણો.
 સુધારો આ બુઝો ચારો ! તમોને જે અતિ ખ્યારો;
 હવે લાગે મને ખારો ! લલે લપકો બતાવોને ! સુણો.
 ખરચ પોષાય કયમ આવું ? મુસારો સાઠનો લાવું;
 પ્રિયાને કેમ સમજાવું ? જરા યુક્તિ જણાવોને ! સુણો.
 રસોયો ક્યાં થકી રાખું ? હૃદયનું દુઃખ ક્યાં દાખું ?
 નિસાસા હાય ! હું નાખું, દયા દિલમાં ધરાવોને ! સુણો.

છકેલી કૈં થઈ નારી, જરાએ લાજ ના ધારી;
 પતિ તો શાક તરકારી, પતિવ્રત તો પળાવોને ! સુણો.
 લજબ્યા તાતને કૈંએ, બનાબ્યા બ્રાતને કૈંએ;
 ડુબાબ્યું ફુગ હા ! કૈંએ, લલે દિલને મનાવોને ! સુણો.
 નિયમસર છુટ છે સારી, નિયમસર કેળવો નારી;
 નિયમસરની બલીહારી, નિયમસર સૌ ચલાવોને ! સુણો.
 સુધારો ! એં તમારો તો, લલે તમને મુબારક હો !
 અરે પસ્તાઈ છું પૂરો, પ્રભુ તેથી બચાવોને ! સુણો.

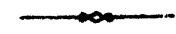
*

*

*

સુણી 'શંકર' કહે શાણા ! લવાડા આ 'સુધારાના !'
 સુણી ના કોપશો ખ્યારા ! અરજ દિલમાં ઠસાવોને ! સુણો.

પરપોટા પેઢી યા ખેંકના મેનેજરની
 મનોભાવના !

—ગઝલ—

અમે પેઢી ભેંધાડી છે મઝા મોજો ઉડાવોને;
 અમેએ ખેંક કાઢી છે ગરીબોને રડાવોને ! અમે.
 તમારા રૂપિયા લાવો જમે અમ ખેંક મંડાવો;
 અમે હાજર છિયે આવો હુકમ માથે ચડાવોને ! અમે.

સુભાષિત શબ્દ લાખીશું તમારું દ્રવ્ય રાખીશું;
 મઝાતું વ્યાજ આપીશું પછી પોકો પડાવાને ! અમે.
 અમે મોટર વસાવીશું નવી બિલ્ડીંગ બનાવીશું;
 પુરો લપકો બતાવીશું પ્રથમ પૈસા કઢાવાને ! અમે.
 બનીશું ફાંકડા એવા નવલશા હીરજી જેવા;
 કરીશું કેંકના દેવા ઘરેણાં તો ઘડાવાને ! અમે.
 પુનાની રેસમાં જઈશું, જુગારે દોકડા દઈશું;
 અજબ સદ્દો ઉઠાવીશું અહા ! કિસ્મત લહડાવાને ! અમે.
 બનીશું મીલના માલિક, હજારોના થશું પાળક;
 મુકીશું મીલને ગીરો, નગદ નાણાં કઢાવાને ! અમે.
 કરીશું કુંપની ઉભી, ખરેખર ! વાપરી ખૂબી;
 અમે શેરો ભરાવીશું, સંખંધીને ફસાવાને ! અમે.
 ડબલ શેરો બનાવીશું, પ્રબલમાં તે ખપાવીશું;
 ખુશીથી વ્યાજ આપીશું, સુખે મૂડી પચાવાને ! અમે.
 કરીશું હાથને કાણા, ભરીશું ફંડમાં નાણાં;
 સખી શ્રીમંત છે એવું, જગતને તો જણાવાને ! અમે.
 અમારી ધારણા એવી, સખાવતમાં રકમ દેવી;
 થવું સર, નાઈટ, કે, જે. પી. અહા ! મહોટા મનાવાને ! અમે.
 અહાહા ! પાર્ટિઓ આપી, વિગત છાપા વિષે છાપી;
 જશે-જશ જગ વિષે-વ્યાપી, પુરા પ્રખ્યાત થાવાને ! અમે.
 ટિલાં તાણી ભગત થૈશું, હવેલી મંદિરે જૈશું;
 વસૂ પરમાર્થમાં દૈશું, મહા ધર્મી ગણાવાને ! અમે.

બનીશું કૈંકના ત્રસ્ટી, બગાડીશું પછી દ્રષ્ટિ;
 હજમમીલકત કરીશું તે, અહા ! રાંઠો નચાવાને ! અમે.
 અવલથી વાપરી અક્ષલ, પ્રિયાના નામ પર મિલકત;
 ચ્હાડાવીશું નાહ હરકત, હજરોને હરાવાને ! અમે.
 અમારો ધીકતો ધંધો, ધિરજ ધારી ધીકાવીશું;
 તગાદો બહુ થશે ત્યારે દેવાળાને દિપાવીશું ! અમે.

પરપોટા બેંકના મેનેજરનો
 ભવીષ્યમાં ભુસ્કો !

—મનહર છંદ—

(૧)

આવો મહારા મહેરબાન, છાની વાત ધરો કાન;
 ખીસ્સાં ખાલી છે તે માટે, બેંક તો બ્રહ્માંડીશું !
 ડિરેક્ટરો મહોટાં મહોટાં, પુછડાંવાળા શોધીને;
 મહોટી મહોટી આશા આપી, નામ તો ઘુસાડીશું !
 જાહેર ખખરો મીઠી મીઠી પેપરોમાં આપી;
 શરો લેવા માટે બસ જગતને જગાડીશું !
 લાગ વગ વાપરીને શરોને ખપાવા માટે;
 દલાલો રોકીને તેને એ કામ લગાડીશું !

(૧૪૮)

(૨)

બ્યાજે નાણું ધીરવાની કૈંકને આશાઓ આપી;
થોડા ઘણા શૈર લેવા તેને લલચાવીશું !
બાકીના વધેલા શૈરો જેને તેને ગળે ઘાલી;
હુંડીઓ લખાવી લઈ ગાડું ગબડાવીશું !
ખોટે નામે નાણું લખી પછી તે નાણું વિષેથી;
ડિરેક્ટરો તણા નામે શૈર તો ચડાવીશું !
ગોટાળા પીંડાળા વાળી શૈરનો નીકાલ લાવી;
ભરાએલી થાપણ હા ! મ્હોટી ખતલાવીશું !!

(૩)

જમે નાણું ખેંચાવાને ડિપોઝીટ ખાતાં ખોલી;
ખાંધી મુદતોનું બ્યાજ મ્હોટું હા ! ઠરાવીશું !
ગરીબ નોકર વર્ગ, યાને રાંડીરાંડો માટે;
સેવીંગ ખાતું ખોલીને નાણું ત્યાં ભરાવીશું !
ચાલુ ખાતાં લાગવગ વાપરી વધારવાના;
હરીફ ખેંકેને ધરી હીમ્મત હરાવીશું !
ખહારગામ તણું નાણું ખારોખાર ખેંચવાને;
અનેક શાખાઓ ખોલી વસુલ કરાવીશું !!

(૪)

જામીનગીરી યા ઠામ ઠેકાણું તપાસ્યા વીના;
અમારું ખીસ્સું ભરીને હુંડીઓ સ્વીકારીશું !!

(૧૪૯)

અમારા પોતાને માટે ખીજે નામે નાણાં લખી;
 ઘાલખાદ ખાતે પછી છેવટે ઉધારીશું !
 સગાં સ્નેહા મીત્ર વર્ગ સર્વેને હુંડી ધીરીશું;
 નાદાર બનાવી તેને જોખમ ઉતારીશું !
 ડિરેક્ટરો અગર કો' વાંધો ના ઉઠાવે માટે;
 જોટે નામે નાણાં ધીરી તેમને સુધારીશું !!

(૫)

ચાંદી, રૂ, મોતી, શેરોનો, સફે ખૂબ ખેલવાના;
 અન્યને નામે ઉધાર, જમે બતલાવીશું !
 નફો જો થશે તો અમે તે ખીસ્સામાં મુકવાના;
 જોટ જશે ત્યારે બસ, ખેંકને રડાવીશું !
 ગાડી ઘોડા, મોટરમાં, મઝા કરવાના અમે;
 બાયડીના નામે મહોટી, મિલકત ચઢાવીશું !
 મહોટાઈનાં કામ કરી, મહોટામાં ખપીશું અમે;
 પારકી મુડીએ મોજ અહાહા ! ઉડાવીશું !!

(૬)

જોટાં જોટાં સરવૈયાં, બહાદુરીથી બહાર પાડી;
 જોટ હશે પણ મહોટો, નફો હા ! જણાવીશું !
 શૉર હોલ્ડરોને સાફ બ્યાજ આપી પતાવીશું;
 બોનસ બહેંચી તેઓને, મુરખા બનાવીશું !

(૧૫૦)

અનામત ફંડ મહોટી રકમનું બતલાવી;
 ખેંક છે સદ્દર એવું દીલમાં ઠસાવીશું !
 સીન્ડ્રિકેટ કરી ભાવ શરના વધારી દૈશું;
 હીમ્મત રાખીને બધી આફતો હઠાવીશું !!

(૭)

આપણા કહ્યામાં રહે, એવા આડીટરો રાખી;
 તેનું મન મનાવીને, કામ તો કરાવીશું !
 પ્રજાના વિશ્વાસ માટે, ખોટું ખર્ચ સમજાવી;
 ચોપડા તપાસ્યા કેરું ખીલાડું ખેંચાવીશું !
 ભાગીદારો ભીખ માગે, લેણદારો પોક મુકે;
 તેની દરકાર અમે, લેશ ના ધરાવીશું !
 ભોપાળું જણાતાં લેવા લેણદારો આવશે તો;
 બંધ કરી ખેંક પછી, નાદારી નોંધાવીશું !!

“ ફુકાયો વા દેવાળાનો ! ”

(સને ૧૯૧૩.)

—ગઝલ—

જુઓ ! જ્યાં ત્યાં પ્રસરનારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો;
 હૃદય લયભીત કરનારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
 હજારોને હવા લાગી, ભડાભડ પેઢિયો લાગી;
 ઇજતપર ડાઘ દેનારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.

પડી છે બંધ કંઈ બેન્કો, વસાયાં બારણે તાળાં; જુઓ.
 સકળની હામ હરનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 હતી બાંધી અરે ! મૂઠી, ઝવેરી કંઈ ગયા તૂટી;
 ધનીકોને ધુજવનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 ગયા ભાગીજ ધીવાળા, વળી તે સાથ રૂવાળા;
 અરે ! ચોપાસ કરનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 દલાલો શરના ડુલ્યા, ભરમ બાંધ્યા બધા ખુલ્યા;
 ભરૂસાને ભરડનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 ગયા છે ભાવ હા ! ગગડી, અરેરે ! શર, મોતીના;
 નથી દેનાર લેનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 અધીરા કૈં થયા લોકો, ઉપાડી કૈં ગયા નાણાં;
 નથી બહેપાર વધનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 “ ફલાણી બેંક તુટે છે, ફલાણો શેઠ ખૂટે છે;
 ઉપાડો રૂપિયા ચારો ” પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 ફલાણો ભાગવાનો છે, ખુમો દરરોજ ભેંટે છે;
 અતી ઉત્પાત કરનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 ઘલાયાં કૈંકનાં નાણાં, ગરીબો પોક મૂકે છે;
 રહ્યો ના એક જ્યાં આરો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 બન્યા બેહાલ કૈં લોકો, ગુમાવી ગાંઠની મૂડી,
 રિબાવીને રગડનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.
 બિચારી કૈંક વિધવાઓ, રડે છે પોક મૂકીને;
 નિસાસા લાખ લેનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જુઓ.

અન્યા બેચેન ધનવાનો, નિરાંતે નિંદ ના આવે;
 ફકીરી હાલ કરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
 દિવાળીના ગયા દા'ડા છતાં હોળી હતી હેયે !
 ફજેતીમાં ફસવનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
 અરે ! શયતાન સદાએ, લગાડયો દવ દેવાળાનો;
 ગરીબો પર પડે મારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.

“ વાંઢાની વિનંતી ! ”

—ગઝલ—

દયાળુ દીકરીવાળા દયા વાંઢા પરે લાવો;
 દુઃખી છે જીંદગી મહારી, કૃપાળુ કોઈ પરણાવો ! દયાળુ.
 સુનું ઘરખાર મહાઈ છે, વિના નારી અકાઈ છે;
 પરણવું પ્રાણ ખ્યાઈ છે, હવે ના લેશ તરસાવો ! દયાળુ.
 સકળ લોકો કહે “વાંઢા” ભરૂસો તેહનો છાંડો;
 કહે છે લોક કેં ગાંડો, તપેલાને નહિ તાવો ! દયાળુ.
 સગું ના કોઈ સંગાથે, અરેરે ! ! રાંધવું હાથે;
 વળી ઘરકામ તે સાથે, કઈં હું કેમ ? બતલાવો ! દયાળુ.
 કડાકુટ ઘર તણી કરવી, નિયમસર નોકરી ભરવી,
 નથી નવરાશ બે પળની, કઈં કો'ના પરે દાવો ! દયાળુ.

હૃદયની વાત ક્યાં કરવી ? પ્રિતી ખ્યાલી કહાં ભરવી ?

ધૌરજ તો ક્યાં સુધી ધરવી ? નિવેડો તેહનો લાવો ! દયાળુ.

પ્રિયાનાં સ્વપ્ન આવે છે, મહને મોજ બનાવે છે;

પ્રભાતે તે સતવે છે, દયા તો કોઈ દરશાવો ! દયાળુ.

પિતા સૌ દ્રવ્યને વ્હાયે, સુતા ધનકાજ વેચાયે;

અછત કન્યા તણી થાયે, કુધારો કોઈ અટકાવો ! દયાળુ.

પુરો પૈસો નથી પાસે, અરેરે !! કેમ પરણાશે ?

કુંવારી જીવગી જાશે, કરૂં દરરોજ પસ્તાવો ! દયાળુ.

સુતાનું દ્રવ્ય લેનારા ! સુણો તમથી કસઈ સારા;

તમો પર શ્રાપ છે મહારા, હૃદયમાં લાજ કેં લાવો ! દયાળુ.

અહો કન્યા તણા વાલી ! પિવાડો પ્રેમની ખ્યાલી;

અરેરે !! દુઃખ ઘો ટાળી, લગિં સંસારનો વ્હાવો ! દયાળુ.

વિનંતી આ સુણો મહારી, ગયો છું હામ સૌ હારી;

કરોને કોઈ ધરબારી, નહિ તો હું બનું બાવો ! દયાળુ.

*

*

*

કહે “શંકર” બિચારા રંકને ના દાદ કો’ દેતું;

પિતા જ્યાં દ્રવ્યના લોભો, પછી ફરિયાદ કો’ લેતું ? દયાળુ.

બહારે વસંત.

લેખક:-વસનજી દયાળજી ગણાત્રા (વસંત) ની ગઝલો

તેમજ તેમનાં બીજાં રસમય, ભાવનામય તથા બોધક કાવ્યો-

નો અપૂર્વ સંગ્રહ. કી. ૦-૪-૦.

સોજતરીયા બ્રધર્સ બુક્સેલર્સ. ડૉ. ગણેશવાડી મુંબઈ નં. ૨.

“ રે ! રે દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં
આવું ઘડયું ? ! ! ”

હરિગીત છંદ.

સુખ મેળવ્યું મેં કંઈજ ના, બળતું હૃદય મ્હાણું સદા,
ધન ધામ ને ઘરખાર મેળવવા ખમી બહુ આપદા;
હા ! હા ! તથાપિ નવ મળ્યું, સુખ મ્હાણું તો બહીલું પડ્યું;
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
નિજ ગામ ને ઘરખાર ત્યાગી, લેશ કેં નહોતો ખસ્યો;
ધન કાજ તે સર્વે તજી, પરદેશમાં આવી વસ્યો;
બહાલાં સકળ પરિવાર સૌ, પણ એકમાં તજવું પડ્યું;
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
વળી આકરી અતિ આકરી, ખરી ખંતથી મ્હેં તો કરી,
કીધી ખુશામત શેઠની કે આપદાને લે હરી;
પણ પેટ પુરતું નવ મળ્યું, જ્યાં નસિબ આવીને નડ્યું,
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
વળી દેહથી પણ સુખ નહિ વ્યાધિ હજારો આવતી,
ના એક-દી-સાને રહું ચિંતા અતિ ચીત્તમાં થતી;
કાલે હતો જો તાવ તો આજે વળી માથું ચડડ્યું !
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?

કેં કેં ઈલાને આદરૂં પણ એક આકે ના રહડે,
 જીવથી ઘણો હું જાળવું પણ ઝટ તે ભાગી પડે;
 લોકો કહે છે “ મુખ છે ” ! એને કંઈ ના આવડ્યું,
 રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
 માંને હજારો મારતા જતા દોઢાં કેં વાડીએ,
 ખાતા હતા પકવાનને ફરતા દોઢાં કેં ગાડીએ,
 ના પુરતું ખાવા મળે, જોડા વિનાનો આથડું,
 રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
 કેનું દુઃખે રજ પેટ તો, વૈદોની દોડાદોડ છે,
 રિખાઈ હું દરદે ઘણો, સંભાળનારૂં કોણ છે ?
 નાખું નિશાસા હું ઘણા, કે પાપ કો ભવનું નડ્યું ?
 રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
 કેના પરાણે મિત્ર થાવા, જન હજારો જાય છે,
 હું મિત્ર શોધું એક પણ, તે દાદ ક્યાં લેવાય છે ?
 શું જગતનો એ નિયમ કે ? પડતા ઊંપર સૌ કો' પડ્યું,
 રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
 શાને કરે મન શોક તું ? તહારા સમા જગમાં ઘણા,
 તું તો હજીએ ઠીક છે, કેના દુઃખોની નહિ મણા,
 વાણી વહે ‘શંકર’ વિમળ-સંતોષમાં સુખ છે પડ્યું,
 રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?

બેવફા ભરથારને !

—૦૦૧૦૦—

—ગઝલ—

નથી ને ખ્યારની પરવા !

સગાઈ કાં બતાવો છો ?

સગાઈ ને ગણો છો તો,

ઠગાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં

સગાઈ લગ્નની સાંધી,

સગાંચે ગાંઠ આ બાંધી;

અરે ! એ ગાંઠને તોડી,

બુદ્ધાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં

પ્રભુ છો પ્રાણુથી ખ્યારા !

સદા શિરછત્ર છો મહારા;

બનીને બેવફા બહાલા,

બુરાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં

હૃદયમાં ને હતી ચોરી,

ફસાવી નાર કાં ભોળી ?

સગાઈ સાંધતાં ખડેલાં,

સફાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં

અમારું ચિત્ત હરવાને,

અમોને હાથ કરવાને;

(૧૫૭)

અમારી સાથ વરવાને,
લલાઈ-કાં ખતાવો છો ? નથીં
અમોને છે અતી આશા !
તમારો પ્રેમ મેળવવા;
જુની આંખે નવી ખ્યારા !
નવાઈ-કાં ખતાવો છો ? નથીં
તમારા પ્રેમને સારૂ,
કરૂં કુરખાન તન મ્હારૂં;
છતાં હે નાથ ! મ્હારા !
ખેવફાઈ-કાં ખતાવો છો ? નથીં
પડું તમ ચણિમાં ખ્યારા !
દયા હા! કયાં-ખતાવો છો ?
તમારે આશ્રયે આવી,
અરેરે ! કાં સતાવો છો ? નથીં

પરીક્ષા વિના નકામું !

—સોરઠો—

માતીનું શું મુલ્ય ? વાનર જ્યાં ટોળે વળ્યાં;
તેને તો ફળ તુલ્ય, ફેડીને ફેંકી દીધે !

ગમાર જનને જાણુ, ગુણુવંતી ગોરી મળે;
 કરી ન શકે પિછાણુ, લવ બગડે લામા તણા !
 હોય પુરૂષ વિદ્વાન, નાર મળે જો શંખણી;
 આપીને અપમાન, લાજ ઘટાડે લોકમાં !
 ખડેરા આગળ ગાન, મધુર સ્વરે જન કો' કરે;
 રહુડે ન રહેને તાન, વૃથા દુઃખાવે કંઠને !
 દુનિયાનો દેખાવ, અંધાને શું કામનો ?
 પડે નકામી સાબ, 'અંધા આગળ આરસી !'
 ઊત્તમ હીરો એક, જડે કદી કુંભારને;
 કાચ ગાણીને છેક, બાંધે ગર્ધવના ગળે !
 ગાંડાને જો જ્ઞાન, ગુણુવંતો દેવા જશે;
 શું પામે સન્માન ? માન ભંગ તે થાય છે !
 મધુર કાવ્ય રસદાર, રસિક વિના શું કામનું !
 ગુણુ સમજે ન ગમાર, લવાઈમાં મનડું ભમે !
 પતિવ્રત કેરો પંથ, પાતર શું જાણી શકે ?
 અતિ અબળાનો કંથ, પ્રેમ કદી ન પીછાણુશે !
 એમ પરીક્ષા વીણુ, મોઘું પણુ શું કામનું ?
 કે' અછલના હીણુ, લાલ ગુમાવે લક્ષનો !

પેટ વિષે !

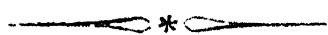
રાગ—સારંગ (હરિભજન વિના દુઃખ દરિયા

સંસારનો પાર ન આવે.) એ રાહ.

ઓ પાપી પેટ ! તારી ખાતર કષ્ટ કેટલાં વેઠોએ ?
 ભટકી મરીએ, ભાવ થકી ભવતારકને નવ. ભેટીએ. ઓ.
 નિજ દેશ તજી પરદેશ રહ્યા,
 સુત નાર કુટુંબ વિયોગ થયા;
 અતિ ટાઢ અને તડકાજ સહ્યા !..... ઓ પાપી.
 પરની તાબેદારી કરીએ.
 કહો “શેઠ” સલામ સદા ભરીએ;
 વળી ધાક અથાગ ઊંરે ધરીએ !..... ઓ પાપી.
 ઊદ્યોગ નવિન કેં આદરીએ,
 જૂઠ વચન ઊચરતાં ના ડરીએ;
 ના કરવાનાં કર્મો કરીએ !..... ઓ પાપી.
 ખૂશામત કેં ખોટી કરીએ,
 અન્નદાતા કહોને કર ધરીએ;
 દોન વચન અરેરે ! ! ઊચરીએ !..... ઓ પાપી.
 કો’ પંડિત ને યોગી બનતા,
 કો’ વૈદ વફીલ બની ફરતા,
 કે’ રખડી કાસીદાં કરતા !..... ઓ પાપી.

કેં મુછ મુઠાવી નૃત્ય કરે,
 નર થૈ નારીનો વેષ ધરે;
 ગાયન બાદનથી ઉઠ્ઠર ભરે !..... ઓ પાપી.

કૈના તહેં હાલ કર્યા ભુંડા,
 જન સર્વ બન્યા તહારા લુંડા;
 તહારા ખાડા છે અતિ ઊંડા !..... ઓ પાપી.

“ નિદ્રાને ચિનંતી ! ”

—ગઝલ—

અયે નિદ્રા ! અરે નિદ્રા ! હઠીલી કેમ ના આવે ?
 કઈંછું બંદગી દેવી દયા ના કેમ દરશાવે ?
 પ્રહર બે સત્રીના વિત્યા ટકોરા બારના વાગ્યા;
 સકળ સૃષ્ટિ વિસામો લે ! અમારા ભોગ છે લાગ્યા !
 સ્મરણ તહાઈં કઈં સ્નેહે રસીલી તું રિસાઈ છે;
 બિનવણી હું કઈં બહાલી છતાં તું ક્યાં મનાઈ છે ?
 નથી દરકાર જે કરતું, કરે તેના પરે દાવો;
 અરેરે ! ઉઘ તું ઉધી, કરે ઇન્સાફ શું આ'વો ?
 બિચારા જેલના સત્રી અગર દરવાન દરવાજે;
 ફરજ તહેનીં ભુલાવે તું બગર તેડી તહાં ગાજે !

અગર કે' કામ કરતાને અરેરે ! આબતાં ડોલાં;
 બિચારા હોય બેઠેલા છતાં તે જોખતા તોલાં !
 નથી મચ્છર અગર માકણ પવન હા ! મંદ આવે છે;
 પલંગે હું પડ્યો ત્રફડું છતાં ક્યાં નીંદ આવે છે?
 કર્યો અપરાધ શું તહારો ? અરે ! તું કેમ કોપી છે?
 દયા દિલમાં નથી તહારા, ખરે ! તહે' લાજ લોપી છે!
 હવે તો ટેક છોડી દે ! વિનંતી આ સુણી મહારી;
 અમીની એક દ્રષ્ટિથી, મહને લે પાંખમાં તહારી !
 સકળ કળ્થો ભુલવનારી ! ફિકરને દૂર કરનારી !
 મધુરાં સ્વપ્ન દેનારી ! દયા કર આ મનોહારી !

ગરજ વિષે !

—ગઝલ—

ગરજ તો ચીજ છે એવી,
 નરમ સૌને બનાવે છે !

ભલે હો શાહ કે, સેવક,
 ગરજ સૌને નચાવે છે !

'કદી કો' હોય ગાંડો તો,
 ગરજ ડાહ્યો ઠરાવે છે !

ગરજથી ગાયને ચારો,
 સકળ લોકો ચરાવે છે !
 ગરજ નદી મદારીને,
 રમત દોરે ચડાવે છે !
 ગરજથી નાટકી લોકો,
 અરે ! મૂછો મુડાવે છે !
 ગરજથી ઝેલ, ખર, ઘોડા,
 અતિ ઓળે ઊપાડે છે !
 ગવૈયા ગાય છે ગરજે,
 વળી વાળાં વગાડે છે !
 ગરજ તો ઊંચની ગરદન,
 નીચા પાસે નમાવે છે !
 વદે “શંકર” ગરજ કૈને,
 અહા ! પાણી ભરાવે છે !

સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ !

શિખરણી છંદ.

સદા આનંદે જો, સદન સઘળું પ્રેમમય છે,
 પિતૃ ભક્તિવાળા, સકળ ગુણુશાળી તનય છે;
 હશે સ્નેહી શ્યામા, મનહર મુખે મિષ્ટ વદતી,
 અતિ શિદ્ધિ સિદ્ધિ, દિન પ્રતિદિને હોય ચડતી.

મળે પ્રેમી મિત્રો, નવ હૃદયમાં સ્વાર્થ ધરતા,
પડે કષ્ટો ત્યારે, તન મન ધને સ્હાય કરતા,
નથી અંગે વ્યાધી, અગર ન ઊંપાધિ દિલ વિષે,
ભલા આજ્ઞાધારી, અચળ મનના આકર હશે. ૨

અપંગો ને સાધુ, સતત બસ પોષાય ઘરમાં,
રહે ભક્તિ ભાવે, હૃદય રમતું રોજ હરમાં;
વળી પ્રેમી પોતે, વિમળ મન વિદ્વાન જન છે,
અહા ! જે તે પામે, પરમ પુણ્યશાળી સુજન છે. ૩

* * * *

અહાહા ! એથી કેં, અધિક સુખવાળા સુર નથી,
મળે જો એવું તો, સ્વર્ગ સુખ એથી દૂર નથી;
હશે જેણે પૂર્વે, જપ તપ કરી દેવ રિઝવ્યા,
અહા ! તે પુણ્યાત્મા, સકળ સુખધારી જન થયા. ૪

અંતરનો દાહ !

(નાથ કેસો ગજકો બંધ છોડાયો-એ રાહ.)

ગુરૂ ! દિલ દુઃખ ક્યાં જઈ કહીએ ?

બળી રોજ હૃદયમાં રહીએ.

ગુરૂ.

માથું કે તાવ ચઢ્યો હોય ત્યારે, વૈદની પાસે વિચરીએ;
ચિંતાની આગ બળે અંતરમાં, આપધ ત્યાં શું લઈએ ? ગુ.

ભૂખ કદી લાગે અતિ ભારી, ચીજ લઈ કંઈ ખઈએ;
 અંતરનું દુઃખ છે ગુરૂ એવું, અંતરમાં બળી રહીએ. ગુ.
 તેમ તૃષા લાગે ને ગુરૂ ! પાણી થકી તે છોપવોએ;
 દુઃખ-કર ચિંતા વળગી પુઠે, તેને કહો શું પઈએ ? ગુ.
 એમ મળે ઔષધ સૌ દુઃખનું, પણ ચિંતા પરહરીએ;
 એવો ઊપાય કહો 'શંકર'ને, તો સેવક થઈ રહીએ. ગુ.

દ્વિજ દુર્દશા !

શિખરિણી-છંદ.

ગયા કયાં એ વિપ્રો ? જપ તપ અને હોમ કરતા,
 ગયા કયાં એ વિપ્રો ? હરનિશ હરિ ધ્યાન ધરતા;
 હશે કયાં એ વિપ્રો ? સતત મૂંઝથી વેદ વદતા,
 અરે ! એ વિપ્રોના, તનય ધન લોભે ભટકતા ! ૧
 દ્વિજેની આશીષે, તન ધન ધરા સૂખ મળતું,
 દ્વિજેની આશીષે, સકળ ભય ને પાપ ટળતું;
 દ્વિજેના શ્રાપોથી, રવિ શશિ અને દેવ ડરતા,
 અરે ! તેના પુત્રો, બિનય તજી જે તે ઊંચરતા ! ૨
 મહારાજ આવી, મુનિવર કહી પાય પડતા,
 મુનિ ને માગે તો, તન ધન ધરા રાજ્ય ધરતા;
 સુતો તેના હાથે ! નૃપતિ દરબારે રમળતા,
 કરીને કાસીદાં, અધમ થઈને પેટ ભરતા ! ૩

ગુમાવી ગાયત્રી, જપ તપ ભૂલીને ઝઘડતા,
 પ્રભુતાને ત્યાગી, ઘરઘર અરેરે ! ! રખડતા;
 કરે છે સેવા કે, ઉદર ભરવા દુદ્ધ જનની,
 કરી કાળાં ઘોળાં, અચળ ધરતા આશ ધનની ! ૪

ઘણા પંથો કાઢી, અસલ રીતભાતો વિસરતા,
 પ્રજના પૈસાથી, ડગ ગુરૂ બની મોજ કરતા;
 મુકી નીતિ નેવે, અવર મતનું ખંડન કરે,
 અવિશ્વાસી થાયે, જગત પણ પોતે નવ ડરે ! ૫

ઘણા માઝા મુકી, અણુખપતુ ખાયે નફ્ટ થે,
 કરી દુડાં કર્મો, અપયશ ઉપાડે મૂરખ કે;
 મલીદા મિષ્ટાને, દ્વિજ ચિત્ત સદા ચંચળ રહે,
 પિતાજી ઓ પ્રહ્લા ! તનય તમ મુક્તિ નવ ચહે ! ૬

ગયા વિશ્વામિત્ર, મુનિવર ગયા ગૌતમ અરે !
 ગયા ભારદ્વાજ, ભરત, શુક ને વ્યાસ મુનિ રે;
 વશિષ્ઠ, વાલ્મિક, જમદ મુનિ ને કશ્યપ ઋષિ,
 તપસ્વી અત્રી કયાં ? વ્યવન, ભૃગુ ને નારદ ઋષિ ! ૭

ગયા પુણ્યાત્માઓ, સકળ જગને પાવન કરી,
 રહ્યા તેના પુત્રો, નિજ ફરજનું જ્ઞાન ન જરી;
 તરે એ કે, તારે ! અધવચ ડૂબાડે જગતને,
 કળીની લીલાથી, ભયભિત સદા 'શંકર' બને ! ૮

—દાહરો—

બ્રહ્મ તત્ત્વ ભાગી ગયું, પુણ્ય ગયું પાતાળ;
 વિદ્યા સૌ વણસી ગઈ, દ્વિજ તણી નિરધાર. ૧
 બ્રાહ્મણના બાંભણ થયા ! દ્વિજવરના બીજવર !
 સ્થાન ભ્રષ્ટ વિપ્રો થયા, કર કડ્ડણ નટવર. ૨

“ બિચારા બચ્ચાની મનહરણુ માતા
 નવ મરો ! ”

—શિખરણી છંદ.

ઘણું કળે વેઠી, જોદર મહિ રાખે ગરભને,
 વળી જાયા કેડે, મધુર પય દે પોષક બને;
 તણ ખાટું તીખું, નિરસ જમવા ટેક અઘરો,
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણુ માતા નવ મરો !” ૧

સુવાડે સુકામાં, શયન પલંગેલે સ્થળ કરે,
 દુઃખી દેખી બાળ, ભૂખ તરસ નિદ્રા પરહરે;
 અરે ! એ માતાનું, જગજીવનજી રક્ષણ કરો !
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણુ માતા નવ મરો !” ૨

નથી માતા તુલ્યે, સકળ જગમાં કે’ સુખકર,
 ભલે આપે પિતા, અર્ધોક સુખ હોતે વયભર;

તથાપિ માતાની, સુખ કરણ છાયા નવ ફરો,
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૩
 ઘણું રાખે હેત, સુત ભગિની દારા જગ બધું,
 વળી બ્રાતા મિત્રો, પણ જનુનિની પાછળ બધું;
 પ્રભુ માતા રૂપી, અચળ ધન કો’નું નવ હરો !
 “બીચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો ” ૪
 મરે માતા જેની, પરમ સુખ તેનું ઝટ ટળે,
 મરે માતા તેનું ત્રિભુવન વિ કોઈ ન મળે;
 મળે ના મા તુલ્યે, દશ દિશ ભલે ‘શંકર’ ફરો !
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૫

સહુથી સરસ કોણ ?

—મનહર—

સખી-૧-સુણજે સખી મહેં આજ, લાલનું કર્યું છે કાજ,
 ઠીકરાં વસાવા માટે, માટલાં ભગાવ્યાં છે;
 રંગે જરા કાળી છું તે, ધોળું વસ્ત્ર શોભે નહિ,
 સફેદ સુવસ્ત્ર સર્વે, ગળીમાં રંગાવ્યાં છે;
 મોતીનાં તોરણ બારસાખે સારાં લાગ્યાં નહિં,
 તેને તોડી તુરીઆનાં તોરણ ટંગાવ્યાં છે;
 બપોરના બાર વાગે, ભૂખ ભારે લાગી તેથી,
 આટા સાટે ગામમાંથી, ગાજર મંગાવ્યાં છે. ૧

સખી-૨-આવાં જીજ કામ કરી, રખે ! તું ફૂલાતી અલી !
 તહારાથી અધીક મહેં તો, અછલ દોડાવી છે;
 ફૂલનો સુવાસ ફૂલ, ખીલે ઊડી જાય માટે,
 કુસુમની કાચી કાચી, કળીઓ તોડાવી છે;
 ઊન્ડાળામાં શાક લાજી, મોંઘી મળે માટે કરી,
 સામટી છ માસની મહેં, લાજી તો ભરાવી છે;
 દેવું છે ધણીના માથે, છતાં પણ હઠ કરી,
 ખેતર વેચાવી કડાં કાંખીઓ કરાવી છે ! ૨

સખી-૩-જાણી તહારી ચતુરાઈ, બોલતી થા બંધ બાંધ !
 તહારાથી અધીક કૈંક પદવી વધારી છે;
 ખીરમાં નાંખે છે ખાંડ, ગાંડા ને ગમાર લોક,
 મીઠું નાંખી મહેં તો, જીની પદ્ધતી સુધારી છે;
 ધણી પરે ધાક રાખું, રાંધતાં રસોઈ ચાખું,
 એવી એવી રીત મહારા પુણ્યથી પધારી છે !
 વિસારી પ્રભુ ને પતિ, સેવું છું ભુવા ને જતી,
 વર વશ કરવાની, ધારણા મહેં ધારી છે ! ૩

સખી-૪-પોઠણ કડું છું ખેડી, સવારે ઊઠું છું છેલ્લી,
 દોઢ ખેડાર દા'ડો ચઢે, દાતણ સંભાળું છું;
 નહાવાનો નિયમ નથી, ખાઈ છું ખરી ખંતથી,
 પર નિંદા કરવામાં, વખત હું ગાળું છું;
 સાસુને સંતાપુ ઘણું, જેની તેની સાથે વહુ,
 સાચાનું જૂઠું ઠરાવી, સ્વામી જીવ બાળું છું;

શંકર કહે છે એક, એક ને ઊથાપે એવી,
ભુંડી કૈંક લામિનીઓ, ભૂતળમાં ભાળું છું ! ૪

સોરઠો.

જે ઘર ભુંડી નાર, દુઃખ દાવાનળ તેહને;
લલે તને સંસાર, ખાવા થઈ વનમાં વસો ! ૧

“ હું આળસું કે તું ? ”

—મનહર છંદ—

ખોરડીના ઝાડ નીચે, આળસુનો સરદાર,
લાંબો થઈ સુતો હતો, કરને પ્રસારીને;
એટલામાં છાતી પરે, ખોરડીથી ખોર પડ્યું,
મુખમાં મૂકાય નહિ, જુએ ધારી ધારીને;
ઊંટે ચઢી એક જણ, જતો હતો તેને કહ્યું,
“ખોર મૂખે મૂક મહારા, નીચે તું પધારીને;”
પેલો બોલ્યોઃ ઝટ જવું, ત્યારે સુતા જને કહ્યું,
“ઊંટવાળા આળસુ તું ! ” બોલ્યો ખૂમ મારીને ! ૧

ઊંટવાળો બોલ્યો પછી, “આળસુ હું કે તું અલ્યા ?
હાથે ખોર ઝાલી મૂખે મૂકતાં શું થાય છે ?
ઊંટેથી ઊતરી નીચે, ખોર ખવરાવું તને,
કામ મહારું ચૂકું તારા, હાથે શું દુઃખાય છે ?

અંગે કંઈ રોગ નથી, માટેલો તું મહારા થકી,
આળસું કહેતાં મને, બોલતાં લખાય છે ? ”
‘શંકર’ કહે છે બોરવાળા જેવા બેલકૂદ,
છુપાવી પોતાનો દોષ, શીખ દેવા જાય છે ! ૨

સોરઠો.

દે બીજને શીખ, દોષ જુવે ના આપનો;
તે જીવતરને ધીક, શીખ દોષે ઝખ મારવા ! ૧

બેમાં જૂઠો કોણ ?

—મનહર છંદ—

બે માણસો બેઠા હતા, વાતને તડાકે ચઢ્યા,
એક કહે કૌતુક મહેં, નજરે નિહાળ્યું છે;
“બાવાજીની બકરીએ, બાર બચ્ચાં સાથે જણ્યાં,
બાવાજીતું બધું દુઃખ, બકરીએ ટાળ્યું છે;
સાત અશ્વ, ત્રણ ખર, ઊંટ એક, હાથી એક,
એટલું અવતરતાં, આપોઆપ લાગ્યું છે;
ખરને સુથારે લીધા, રૂપિયા હજાર લીધા,
ઊંટ ઘોડા, હાથી, સહુ, કુંભારે સંભાળ્યું છે !”

“વાંકાબોલા વાત એવી, કેમ માનવામાં આવે ?
 સામટાં શું ખાર ખચ્યાં, ખકરીને થાય છે ?
 હાથી, ઘોડા, ઊંટ, ખર, ખકરીને કેમ આવે ?
 ખરને ખરીદીને શું, સુથાર કમાય છે
 હાથી, ઘોડા, ખરીદીને, કુંભાર ક્યાં છે જવાનો ?
 જૂ હું ત્હારું સુણુ હવે, મહારી વાત થાય છે;
 સોયના નાકામાં થઈ, સાત હાથી સાથે ગયા,
 નજરે જોયેલું આતું નામ કહેવાય છે ! ” ૨

દલાલી વિષે !

મનહર છંદ.

દલાલીનો રોગ આખી દુનિયાને લાગ્યો લાઈ !
 જેની તેની ખસ હવે, દલાલીજ થાય છે;
 ધાતુની દલાલી થાય, અન્નની દલાલી થાય,
 ગોળ, ખાંડ, તેલ, ઘીની, દલાલી ગણાય છે;
 ઝવેરાતની દલાલી, કાપડ, રૂની દલાલી,
 હાડકાં, ને ચામડાંમાં, દલાલી પોષાય છે;
 ‘શંકર’ કહે છે જેમાં તેમાં દલાલોનો લાગો,
 કળી કાળ આળ્યો એવું, આ થકી જણાય છે ! ૧
 લોન, શેર, હુંડીઓ ને, વીમાની દલાલી થાય,
 ઝાડ, પાન, લાકડાંની, દલાલી લેખાય છે;

ફળ, ફૂલ, પશુ, પક્ષી, કોલસા, પથ્થર, ઇંટો,
 દરેક જણુસ પર, દલાલી લેવાય છે;
 ભલે તેનું કંઈ નહિ, પણ આ તો હદ થઈ,
 આજ કાલ કન્યાઓની, દલાલી ખવાય છે !
 ‘શંકર’ કહે છે ભુડી, દલાલીએ દાટ વાળ્યો,
 યોગ્ય કે અયોગ્ય ભાઈ ! ક્યાં હવે જોવાય છે ! ૨

મુંબઈની ચાપાટીની દહેર !

—છરપો—

ચોપાટીની દહેર, શહેર મુંબઈની ખ્યારી !
 ચોપાટીની દહેર, મહેર સાગરની સારી !
 ચોપાટીની દહેર, રોગને શોક સમાવે !
 ચોપાટીની દહેર, હૃદયને શાન્ત બનાવે !
 પચરંગી મુંબઈની પ્રજા, તે સ્થળ ભેગી થાય છે;
 સોંઝ પડે કે લોક સૌ ઝટ, ચોપાટી પર જાય છે. ૧
 શીતળ વાયુ વાય, દહેર સાગરની આવે !
 ખેસી સૌ જન ત્યાંય, ગાન કુદરતનું ગાવે
 કો’ ગાડીની મહાંય, પગે કો’ આવે ચાલી !
 કો’ મોટરની મહાંય, બાઈસીકલે પગ ઘાલી !
 અઢારે વરણ ત્યાં આવતી, નવિન નવિન વસ્ત્રો ધરી;
 ચોપાટી ચિત્ત રમી રહે, જવું ગમે ત્યાં ફરી ફરી. ૨

(૧૭૩)

ગાયોનો પોકાર !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હિંદના બેટા ! અમારું હિત રહ્યાનારા;
બનીને સુસ્ત કાં બેઠા ? અમારું દૂધ પીનારા.
અમારા માંસને માટે કસાઈઓ કાપતા અમને;
અમારી દીનની ફરિયાદની દરકાર ના તમને.
અમારાં બાળ તરછોડી તમોને દૂધ તો દઈએ;
અમારા દુઃખની વાતો કહોને ક્યાં જઈ કહીએ ?
હજારો ગાય દરરોજે કપાયે હિંદમાં હાથે !
તમોને છે નહિં પરવા ! અમોને કષ્ટ જે થાયે.
અમારા પુત્ર ખેતીમાં તમોને કામ આવે છે;
અતિશે ભાર ખેંચીને સરસ સેવા બજાવે છે.
તમારા બાપ, દાદાઓ અમોને માન દેતા'તા;
કહીને ગાય માતા સૌ અમારી સેવ કરતા'તા.
અમારો વધ થતો અટકાવવાને પ્રાણ પણ દેતા;
અરે ! પુત્રો તમે તેના અમારી દાદ ના લેતા.
તમારા શાસ્ત્રના લેખો તપાસો હીંદુઓ ખ્યારા !
ઘણું છે પાપ ગૌવધથી સૂણોને સ્નેહીઓ મારા.
બચાવોને—બચાવોરે ! કતલ થતાં બચાવોને !
અમારો ગુણુ લ્યો હૈયે ! જરા સેવા બજાવોને !
અમારી અર્જ લ્યો ધ્યાને ! અમારાં આંસુ દહોનારા !
અમારું દુઃખ દેખીને અમારા માટ રેનારા ! !

ગૌ રક્ષા કરો !

ધીરાના પદનો—રાહ.

સુખ સૌને કરનારી રે, મરતી માતા “ગાવડી;”
દુઃખ દરિયે તરનારીરે, નવ ડુબવા દો નાવડી. સુખ.
માંસને માટે કુર કસાઈઓ, આણે તેનો કાળ;
બળતણ સાટે કલ્પતરનો, છેદ કરે તત્કાળ.

ધૃત માંબણ દેનારી રે, દહીં દૂધ દાતા—“ગાવડી.” સુખ.
તેના તનુજે બળધ કહાવે, ઊપાડે અતિ ભાર,
ખેતર ખેડે જગત જીવાડે, કાં વિસારો ઊંપકાર ?

જે જંગલ ચરનારી રે, પણ નવ રહાતા—“ગાવડી.” સુખ.
પોતાનાં છોડ તરછોડી, પય દુનિયાંને પાય;
ગાય સમાન ગરીબ ન કોઈ, જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.

અમૃત રસ ઝરનારી રે, ગુણ સૌ ગાતા—“ગાવડી.” સુખ.
કેમ કૃતઘ્ની થયા હિંદુઓ ? ગાયો માગે દાદ;
ન્યાયી પ્રજા પાળક રાજાને, ખેંચાડો ફરિયાદ.

વણ મહોતે મરનારી રે, બળધ જનેતા—“ગાવડી.” સુખ.
ગૌ હત્યાથી પાપ ઘણું છે, અટકાવો ધરી ટેક;
શાસ્ત્ર તમારાં શાખ પુરે છે, વાંચો કરી વિવેક.

“વૈતરણી” તરનારી રે, છે તે ત્રાતા—“ગાવડી.” સુખ.

ધનવાનો ! ધનને ખરચો, ગૌ રક્ષાને માટ;
ધર્મ કરો “મણિકાન્ત” કહે છે, દુષ્ટો વાળે દાટ.

વણ અપરાધે મારીરે, પાપી ખાતા—“ગાવડી.” સુખ.

“ ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ”

(માત્રામેળ-તોટક છંદ.)

જો ! વાદળમાં ડંકો વાગ્યો,
રે ! સૂર્ય છુપાવાને ભાગ્યો;
વિજ શ્વેત ધ્વજ ફરકાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૧

જો ! મોર મીઠા ટોકાર કરે,
દ્રઢ ભક્ત પપૈયા ખૂશ ખરે !
તે પોંચુ પોંચુ શબ્દ સૂણાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૨

પક્ષી સૌ માળામાં પેસે;
વનચર જૈ વૃક્ષ નિચે બેસે;
પંથીનો પીંડ ધ્રુજાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૩

રે ! પવન વાય દં શતકારી,
જો ! મેઘ ગર્જના છે ભારી;
તે ઝાડ પાન ડોલાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૪

કૃષીકાર હૃદયમાં ખુશ થાયે,
નરનાર મહુદાર મીઠા ગાયે;

સૃષ્ટિને શાન્ત બનાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૫
 ઝરમર ઝરમર વરસે વારિ,
 ખળખળ બહેતું જળ જો ભારી;
 ગરમીનું નામ ભૂલાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૬
 વિરહી વામા વર વાટ જીવે,
 “ રે ! ઘેર પધારો નાથ હવે; ”
 પૌત્રુના પર પત્ર પઠાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૭
 ઘનરાજ સવારી આવે છે !
 આનંદ બધે ફેલાવે છે !
 જયકાર ! જગે રેલાવે છે !
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ! ૮

વર્ષાત્રયતુનું વર્ણન !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી—એ રાહ.)

ટળે તાપ પડે અતિ વારિ ! (૨)

હરિયાળી હરિયાળી પૃથ્વી, લાગે સૌ ખુશકારી. ટળે.

આકાશે વિજળીઓ ચમકે, ગગન ગર્જના ભારી;

ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરશે, પવન વાય શિતકારી. ટળે.

મોર ખપૈયા હર્ષિત થઈને, વહે શબ્દ પ્રિયકારી;
 જંગલ પશુ મંગલ સમ લાગે, વન રચના અતિ સારી. ટળે.
 ખેડુતો મન હોંસ ધરીને જાય ક્ષેત્ર હળ ધારી;
 હેત ધરીને ખેતર ખેડે, કરે જમીન કસવાળી. ટળે.
 તળાવ ને નદીઓ ઊભરાઈ, ખળખળ બહેતું વારિ;
 ઘાસ પાનને ફૂલ ખીલે છે, કરે ગાન નરનારી. ટળે.
 ઘન વરસે ને અનાજ ઊગે, ટળે સકળ લય ભારી;
 કહે 'શંકર'છે સર્વ ઋતુ પશુ, વર્ષાની ખલિહારી ! ટળે.

“ ચમત્કારે નમસ્કાર ! ”

—ગઝલ—

અરે ! કળિયુગની દુનિયાં, સમજતી લેશ ના સાર;
 અખોધે ખાય અરખડીયાં, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 હબ્બરો દેવનાં ડેરાં, સકળ પ્રેમે ન પુનયે;
 પુનરી હોય પાખંડી, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 પુનરી મંત્ર જ્યાં ખોલે, પ્રતિમા દેવની ડોલે;
 દીધેલાં દ્વાર ખોલે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ધ્વજાઓ આવતી અદ્ધર, ગણુતા દેવ તે સદ્ધર;
 તપાસી કોણ જોનાર ! ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ભરાશે મંડળી મેળા, હબ્બરો માનતા થાશે;
 પુનરી પુત્ર પશુ આપે, ચમત્કારે નમસ્કાર !

સદાચરણી ભલો સાધુ, નહિં સન્માન કેં પામે;
 “ હુમંતર ” ભૂત કાઢે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 સુપાત્રે દાન ના કરશે, અપંગો અન્ન વિણ મરશે;
 કુછંદીના થશે શીળ્યો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 બનીને નમ્ર પૂછે તો, નહિં કે’ રાહ બતલાવે;
 દબાવી દમ બતાવે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ધરો પોષાક સાદો તો, મીટીંગે માન ના પામે;
 વિદેશી વસ્ત્ર વળગાડે, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 વિનયથી વંતરી વામા, કહ્યું ના કંથનું કરશે;
 પડે સોટી સપાટો તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ચમત્કારે સકળ ચૂકી, અહા ! વશ થાય નરનારી;
 વિવેકે ના વિચારે કેં, ચમત્કારે નમસ્કાર !

“ ભૂંગળ વિનાની ભવાઈ ! ”

—હરિગીત છંદ.—

હે ! આર્યબંધુઓ તમે, જોયા તમાસા છે ઘણા,
 નાટક સિનેમા સર્કસો, રાખી હશે ના કેં મણા;
 ભાળી ભવાઈ પણ હશે, નવું કેં નિરખવા-આવજો,
 ભૂંગળ વિનાની આ ભવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો.

ગૌરી પુજનનું પર્વ છે, બાળા જુઓ ટોળે મળી,
 ભુંડુ પરસ્પર ભાખતી, નખરાં કરે નિર્લજ્જ વળી;

કૈં ફૂટતી રોતી અરે ! તે સાથ રોવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આવો નવી વહુજી તણી, અત્રે અઘરણી આજ છે,
વાળાં વગાડી લોકને, લેગા કરે ક્યાં લાજ છે ?
વહુને ખનાવે “ વાઘ ” ભુંડાં, ગીત ગાવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ લક્ષ મંડપમાં જુઓ ! વિધી યુક્ત મંત્ર લણાય છે,
વર વહુ વયે ખટ વર્ષનાં શું લક્ષ યોગ્ય ગણાય છે ?
વર તો ઉઘે કન્યા રહે, એ અશ્રુ દહોવા-આવજો !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ જાચ વરઘોડો જુઓ, ખુદ્દા, બખુચકજી તણો,
વર વર્ષ પંચોતેરના, પણ મોહ અંતરમાં ઘણો;
કન્યા વર્યા દશ વર્ષની, કુલ પાન લેવા-આવજો !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો,

x x x x

આ ખારમાની ન્યાત છે, પુત્રે પિતાનું ઋણ ભર્યું,
ઘરખાર સૌ ગીરો મુકી, પકવાન્નનું ભોજન કર્યું;
પલ્લુ ગયું પત્નિ રહે, પકવાન્ન જમવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ દીકરીના દોકડા, લેનાર જીવીદાસ છે,
કન્યા કુવામાં નાંખવાનો, નીચ ધંધો ખાસ છે;
કન્યા દલાલી પણ કરે, તેને ખટાવા-આવળે !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવળે !

x x x x
આવો હવે આ પોળમાં, કુળવાન સૌ કહેવાય છે,
પહેરામણીથી પરણતા, વસુ કાજ વર વેચાય છે;
ખે, ચાર ખેરી લાવતા, ઇન્સાફ કરવા-આવળે;
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવળે !

x x x x
ભાઈ લવાઈ ભાળતાં, આજે અસૂરૂ થઈ ગયું,
મળજો ફરી કો'દી હજી, જોવું ઘણું ખાકી રહ્યું;
જો ઝાંખ આંખે હોય તો, ચરમાં ખરીદી-લાવળે,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવળે !

કર્કશાનો કંથ !

—ગઝલ—

પુરાણાં પાપ જો જાગે, મળે છે કર્કશા નારી;
અકારી જાંઘળી લાગે, ખરેખર ! ખારથી ખારી. પુરાણાં.
ઉદય થાયે અરૂણનો કે, ઉગે ઉર કલેશ અખળાને;
તપી પોતે તપાવે છે, જીગરમાં અખમ કરનારી. પુરાણાં.

કુશબ્દો સાસુને ભાષે, નણુંદથી સ્નેહ ના રાખે;
 નીતિને નીરમાં નાંખે, પતિને પણ પજવનારી. પુરાણાં.

શ્વસુરને શાપ આપે છે, દિયરને દાખમાં રાખે;
 ગણે ના જેઠ જેઠાણી, જરા ના લાજ ધરનારી. પુરાણાં.

ગધેડી ગર્વથી ગર્જે, બિચારાં બાળને મારે;
 પડોસી સાથ લડવાને, બને વિકાળ વઢકારી. પુરાણાં.

નિશાએ નાથને કનડે, કરે ક્રિયાદ સર્વેની;
 કરે શું ? કંથ કમભાગી, કરે તલવાર બે ધારી. પુરાણાં.

કરી આખો દિવસ ધંધો, ધણી આરામ ઇચ્છે ત્યાં;
 કલેબુ કોરતી કુબળ, વચનનાં બાણુ રે ! મારી. પુરાણાં.

શિખામણુ સ્વામિ જો દેશે, કહેશે જો કુવો પૂરું;
 અગર આપો અફીણુ ખાઉં, કહીભય આપતી ભારી. પુરાણાં.

સુવા દે સહેજ ના સુખે, જગાડે જામિની આખી;
 પ્રભાતે કંથ પરવારી, જશે કે, નીંદ લેનારી. પુરાણાં.

સુખી છે કે, દુઃખી સ્વામી, નથી દરકાર દારાને;
 અરે ! એ વંતરી વળગી, પતિનું રક્ત પીનારી. પુરાણાં.

ભલો ભરથાર શિર ફૂટે, “ ડરે છે ભૂત ભૂંડાથી; ”
 પડી તે ટેવ ના જાયે, કરીને લગ્ન ઝખ મારી. પુરાણાં.

પ્રભુ જો પત્નિ આપો તો, સગુણી સોંપજો સ્યામા;
 નહિં તો નાથ ઇચ્છુ છું, કુંવારી જીંદગી સારી. પુરાણાં

“ મુંબાઈની ઇમીટેશન શેઠાણી ! ”

—ગાઝલ—

તમે મુંબઈ વિષે આવ્યા, નિહાળી સર્વ હરખાયા;
 છતાં સાહેબ ચો મહારા ! જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 અહા ! મુંબઈની અલખેલી ! છકેલી કંઈક સુધરેલી;
 લટકતી લાજને મેલી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 કરે છે કંથ ઉધરાણી, લખે નામું નયન તાણી;
 છતાં કહેવાય “ શેઠાણી ” જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 પતિ પરદેશમાં આવે, પ્રિયાને પાસ તેડાવે;
 પછી વહુ પાંખ ફફડાવે, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 સ્વદેશે કામ સૌ કરતી, ખુશીથી ખાંડતી દળતી;
 હવે “ રામા ” વિના રડતી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 ઘરે સસરો અને સાસુ, ખરચ વિણ ખેરવે આંસુ;
 જમે વહુ મિષ્ટ ફરમાસુ, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 કુવેથી ખેંચતી પાણી, નણુંદની સાચવે ભાણી;
 હવે થઈ રાયની રાણી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 ઘણી મુંબઈ તણી નારી, ખતાવે ઠાઠ બસ ભારી;
 ભલે વર થાય ભીખારી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 બને મુંબઈની શેઠાણી, કરે પૈસા તણું પાણી;
 રળે વર ટાંટીઆ તાણી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 પતિ સીત્તેર લાવે છે, સકળ પત્નિ ઉડાવે છે;
 છતાં દેવું કરાવે છે, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !

વસાવે નવનવી સાડી, પુલેલી ફેનસી ચોળી;

ખરીદે ખૂટની જોડી, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
સુવાસિક તેલ ને અત્તર, રૂમાલો રાખતી સત્તર;

ગણે છે કોણ ત્યાં ગણતર ? જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
કબાટો કે તીજેરી ના, છતાં દશખાર ચાવીના;

રૂપાના રાખતી ઝૂકા, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
જશેનાટક તમાસામાં, અગર સરકસ સિનેમામાં;

ગણે મેહોટાઈ લપકામાં, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
સદા નરવી રહે નાડી, જતાં કે'ં જોઈશે ગાડી;

જશે લટકો કરી લાડી, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
કરે ઘરકામ સૌ ઘાટી, પદમણી પાલવે જાતી;

અહા ! હોંશે હવા ખાતી, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !

x x x x

નથી નારી સકળ એવી, સતી કે'ં છે સીતા જેવી;

દયા સૌભાગ્યની દેવી, અસલ છે એજ શેઠાણી !

નકલ કરનાર શેઠાણી ! સુણી ના કોપશો વાણી;

હશે પરમાર્થિ ને શાણી, ખરી મુંખઈની શેઠાણી !

અપંગો પર દયા આણી, દુઃખીના દર્દને જાણી;

મદદ દેતાં ન અચકાણી અહાહા ! ! એજ શેઠાણી !

સ્થિતિ સ્વામીતણી જાણી, વિના “ઘાટી” ન ગભરાણી;

શિયળવંતી વિનયવાળી, ગુણી ગૃહરાજ્યની રાણી.

એક અદેખા કવિનું કલ્પાંત !

—ગઝલ—

કવિતા એ પ્રિયા મહારી ! હવે તું દૂર હુંથી થા !
 ગયું પીંગળ થયું ડીંગળ અરે ! પાતાળ પેસી જા !
 કવિનો રાફડો ફાટ્યો ! કવિતા છોકરાં જોડે !
 ખરાણે પ્રાસ ખેસાડે વળી ગણ તાલને તોડે !
 ભણેલી કેંક ભામાઓ અવરનાં કાવ્ય તફડાવી !
 છપાવે સઘ પેપરમાં નીચે નિજ નામ લટકાવી !
 વધી માસિકની સંખ્યા નવું દરમાસ શું આપે ?
 કરીને એકઠો કચરો ! પછી તે છુટથી છાપે !
 વળી કેં ડીઝીઓવાળા બનાવી શબ્દનું ખોખું !
 મળે ના પ્રાસ-ગણ તોપણ કહેશે કામ આ ચોખું !
 નવી ઢબની કવિતા એ કરે છે પાસ સાક્ષર જે !
 ખરૂં ખોટું તપાસે શું ? પઢ્યા ના હોય પોતે તે !
 ચઢીને તેલની ઘાણી “ગગો” ઘાંચી ગઝલ જોડે !
 ગઝલમાં ખેલને હાંકે નકામું શિર એ ફેડે !
 મુકીને કામ ચણુવાનું કબાલી ગોઠવે કડોઓ !
 પડે ના કામ કાગળનું કલમ યા ના મળે ખડોઓ !
 રચે છે છંદ ખસ ! સોની લુહારો લાવણી કરતા !
 રસોઈયા રાસડા જોડે ભઘેયા તે કવિ ઠરતા !

કવીશ્રી કયાં હશે દલપત? ગુરૂ નર્મદ પધારોને !
 ખગડતી કાવ્યની શૈલી તમે સત્વર સુધારોને !
 અમારો ભાવ ના પૂછે નવિન તે તૂર્ત પોષાયે !
 જીગરમાં આગ વરસે છે! સહન ના આ સિતમ થાયે !

x x x x x
 સુણો શ્રીયુત્ કવિ ખ્યારા ! કરો છો કાં અદેખાઈ ?
 સકળ દરિયાતાણું પાણી ગણો ના આપનું ભાઈ !
 મહાશય ! કાવ્ય રચવાનો ઇન્તરો શું તમે લીધો ?
 તમોને શારદાએ કે' રજીસ્ટર માર્ક ના દીધો !
 વધી છે વિશ્વમાં વિદ્યા સમય પ્રગતિ તણો જાણો ?
 જમાનો એ ગયો જૂનો ! નકામો રોષ કાં આણો ?
 જગતને જે રૂચિકર છે સરસ ખસ ! તે ગણાયે છે !
 હશે તે કાચ યા હીરો ! ઝવેરીને જાણાયે છે !

“મણિકાન્ત.”

ખુશામત !

—ગઝલ—

ખુશામત ખલકમાં મીઠી ખરેખર ! ખાંડ સમ લાગે;
 અમીરો ને ફકીરો સૌ ખુશામત ખંતથી માગે !
 અજબ જાદૂ ભર્યું એમાં સખળ સત્તા ચલાવે છે;
 ભલે રાણી અગર દાસી સકળને તે નમાવે છે !
 હરામી નોકરો હરદમ ખુશામત શેઠની કરતા;
 કહે હાજી ! કરે રાજી ! સલામો દરકદમ ભરતા !

ખપોરે શેઠજી બકતા દોસે રાત્રી મુનિમ મહારા;
 “ બરોબર આપજી બોલ્યા જણાયે આલમાં તારા ! ”

અહા ! દરિયાતાણું પાણી ગળ્યું છે સાવ મહેતાજી;
 મુનિમ માથું હલાવીને પગે લાગી કહે હાજી !
 નિરંતર ખંત રાખીને નિયમસર નોકરી ભરતા;
 ખુશામત વીણુ નોકરની કદર ના શેઠજી કરતા !
 ભણું માલિકનું કરતા ખુશામતથી સદા ડરતા;
 જીઓ ! ચાલૂ જમાનામાં બિચારા તેજ રડવડતા !
 દિવસ આખો દુકાને જે ચિવટથી ચાકરી કરશે;
 મળે ના પેટને પૂરતું હજૂરી હોજરૂ ભરશે !
 હજૂરમાં શેઠની રહેતા ઉપાડી બોલ બસ લેતા;
 ગણીને શેઠને મૂર્ખો સદાચે હાજી ! હા ! કહેતા !
 બિચારા અન્ય નોકરની કરે છે શેઠને ચાડી;
 કપટથી કાન ભલેરી મુકાવે કૈંકને કાઢી !
 અધીકારી અમલદારો ખુશામતખોરને ચાહે;
 ડબલ દેતાજ દરમાયો જતા અન્યાયને રાહે !
 ખરાને કોઈ ના ચાહે ખુશામત રંગભીની છે;
 નથી કંઈ કામની કિમ્મત કદર ક્યાં નોકરીની છે ?

x x x x x

ભલે સત્તા ખુશામતની મુરખ લોકે વધારી છે;
 અકારી આખરે લાગે સ્વભાવે સાવ ખારી છે !

ખુશામતખોર દુનિયામાં ખરે ! ઝેરી જનાવર છે;
 દગાથી ડંસ તે દે છે ગણો ! ઘાતક ખરાખર છે !
 વ્યસન ખૂરાં ગણાયે જે અફિણ ગાંજે શરાબી છે;
 સકળ કરતાં અધિક જાણો ખુશામતથી ખરાબી છે !
 કથે “શંકર” સુણો ચારો ! નથી હું ગર્જતો ગર્વે;
 ખુશામતને સદા ત્યાગી થજો સત્યાગ્રહી સર્વે !

ગ્રીષ્મ ઋતુની પીડા !

રાગ—ઉપરના.

પડે તાપ તપે અતિ વારિ ! (૨)
 સુખકારી ગઈ શિત ઋતુ, થૈ ગ્રીષ્મ તણી અસવારી. પડે.
 પક્ષી સૌ કલ્લોલ તણને, જઈ ખેઠાં તરૂં ડાળી;
 વનચર પણ નિજ ખાન તણને, સ્થળ શોધે શિતકારી. પડે.
 નદી તળાવે મીનો ત્રફડે, મળે ન પુરતું વારિ;
 ફળફૂલ ત્યાગી ઝાડ સુકાયાં, ભાસે સૌ ભયકારી. પડે.
 ત્રાસ પામતા કૈંક મુસાફર, તાપ થકી અકળાઈ;
 રેલા જોતરે પરસેવાના, જતાં વસા લિંબઈ. પડે

કામ ન સુઝે આળસ આવે, દિવસ લાગતો ભારી;
 ભલે મોજ મારે ધનવંતા, ગણી ગ્રીષ્મને ખ્યારી. પડે.
 વર્ષાવી પૃથ્વિ હરિયાળી, શિત અતિ ગુણુકારી;
 ફળ, ફૂલ થાયે ઋતુ વસંતે, ત્રણ સર્વેથી સારી. પડે.
 એ વિણ અન્ય ઋતુ ત્રણ છે પણ, ગ્રીષ્મ નહિં ગમનારી;
 કહે 'શંકર' એ વિણ નવ આવે, પણ તે નહિ ખુશકારી. પડે.

“ ક્ષયરાજ સવારી આવે છે ! ”

માત્રા મેળ તોટક છંદ.

ઉધરસ દમના ડંકા બાગ્યા,
 સુખ શાન્તિના સેવક ભાગ્યા;
 જવર જીર્ણ ધ્વજા ફરકાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૧

નવ ભોજન પાચન કેં થાયે
 રજની હું હું કરતાં જાયે;
 ચૂડી તાવ પસીનો લાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૨

કિન્ચિત શ્રમથી જો શ્વાસ ચૂડે,
 કફ મિશ્રિત જો કદિ રક્ત પડે;
 એ ચિન્હ ખુરાં ખતલાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૩

(૧૮૯)

રે ! શરિર સુઝતું ને જાયે,
નિજ તોલ કદી હલકું થાયે;
ગભરાટ ઘણો ફેલાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૪

* * *

એ દુઃખ દેખી ના ગભરાવું
નવ ચિંતાતુર કદી થાવું;
ચિંતા યમદાર ખતાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૫

વસવું ન્યાં ખુદલી હોય હવા,
પ્રાચન શક્તિની સેવ દવા;
શરદી ક્ષયને ખોલાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૬

દૂધ, ઘી, મેવાનું લક્ષ કરો,
પોષક વસ્તુથી પેટ ભરો;
એ સુખકર સેવ ખજાણે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૭

સુ વૈદ્ય તણું ઔષધ લેજો,
જવર ગુણુ હઠાવાનું કે'જો;
લગવાન ભરૂંસો ભારી છે,
ક્ષયરોગ મહા દુઃખકારી છે !

૮

(૧૬૦)

પારસી ભાઈઓને સાલ મુબારક !!

—ગઝલ—

નબિન શુભ સાલ જરથોસ્તી, બિરાદરને મુબારક હો !
સદા સુખ સંપત્તિ યશને, હૃદય શુદ્ધિ-મુબારક હો !

કૃપા કિરતારની હોજે,
સદા આનંદમાં રહેજે;

કરો પરમાર્થનાં કામો, અખુટ રિદ્ધિ-મુબારક હો !

તમારાં કષ્ટ સૌ જાઓ,
પૂરા ધીમંત તો થાઓ;

શૂરા શ્રીમંત કહેવાઓ, સદા સિદ્ધિ-મુબારક હો !

અહા હા !! દંપતી વચ્ચે,
જીગરનો પ્રેમ બસ જામો;

રહો સૌ સંપ સંપીને, પ્રભ વૃદ્ધિ-મુબારક હો !

તમો પર પાક પરવરની,
રહમ હરહમ અહા ! રહેજે;

સકળ પરિવાર સુખ પામો, રૂડી બુદ્ધિ-મુબારક હો !

નવું આ સાલ જરથોસ્તી,
નબિન “નવરોજ”નો દિન છે;

દુઆ દૌન “શંકરે” દીધી, દુઆ મહારી-મુબારક હો !

(૧૯૧)

પારસી ખિરાદરને લગ્નની મુબારકબાદી !

ભુજંગી.

(૧)

ઘણાં વર્ષ જીવો ઘણું માન પામો !
તમો દમ્પતીમાં ખરો પ્રેમ જામો !
ટળો આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તમારી !
મળો સંપત્તિ સંતતી લાભકારી !

(૨)

અહાહા! મુબારક! અહોહો! મુબારક!
સદા શુભ સાદી તમારી મુબારક !
રૂડો રોજ છે સાજવારી મુબારક !
દુઆ દિલ ખરાની અમારી મુબારક !

~~*

પારસી ખુયાને નવજોતની ભણી દુઆ !

(૧)

મુબારક તને તુજ નવજોત આજે !
યશોગાન તારાં ગવાજો સમાજે !

(૧૯૨)

પુરો પાક જરથોસ્તી ખંદો નિવડો !
ખુદાની દયા હો ! ભલાં કામ કરો !

(૨)

અહાહા ! અહોહોહો ! ! આનંદ આજે !
ખુદાવંદ નેકી હૃદયમાં નવાજે !
ભલો ભાગ્યશાળી દયાવંત થાજે !
સુવિદ્યા તણે જાણનારો ગણાજે !

પારસી ખુયાને નવજેતની
ભલી દુઆ !

(૧)

સુખારક તને ખડેન નવજેત આજે !
ખુદાવંદ નેકી હૃદયમાં નવાજે !
ભલા ગુણવાળી દયાવંત થાજે !
સદા પાકપરવર તણું ગાન ગાજે !

(૨)

સુખી સર્વ વાતે તું ખડેની ગણાજે !
સુકિર્તી તણી તો દિવાલો અણાજે !
સદા શત્રુ તારા હણાજે ! હણાજે !
દુઆના સખૂનો છે “શંકર” તણા જો !

(૧૯૩)

મુખારક તને નેક બાનું નિવડજે !
ભલું થાય તહાંડું ભલાં કામ કરજે !
ખુરાં કામથી ખહેન દરરોજ ડરજે !
સુવિદ્યા તણે ખહેન ભંડાર ભરજે !

દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત

અને તે પ્રત્યે આપણી ફરજ !

સને-૧૯૧૩-૧૯૧૪,

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હીંદના વાસી, બિનંતી ધ્યાનમાં ધરજો;
યથાશક્તિ મદદ આપી, ફરજ સૌ કો' અદા કરજો.
સહે છે કષ્ટ આફ્રીકે, ખિરાદર આપણા ખંતે;
ખરેખર ! ટેક સાચવવા, ગયા કૈં કેદમાં અંતે;
અરે ! સરકાર બાયરની, ગુન્નરે જુદમ હીંદુ પર;
નવા ધારા વધારીને, લીંચે ત્રણ પૌંડનો તે કર.
કરે ના “ કર ” કબુલ તેને, ધકેલી કેદમાં દે છે;
વસુલ વેરો અરે ! કરવા, ઇલાજો સખત તે લે છે.

કરેલાં લગ્ન હીંદીનાં, કબુલ તેઓ નથી કરતા;
 નથી હક્કદાર એ લગ્નો, કહીને કાયદો ધરતા.
 નથી અપમાન એ ઓછું, અરેરે ! આર્ય પત્નિને;
 નહિં અપમાન એ ઓછું, ગણાયે હીંદ વતનીને.
 વળી લે અંગુઠા કેરી, સકળ હીંદી તણી છાપો;
 ગુલામો સમ ગણે છે તે, સહન ના થાય એ તાપો.
 અરે ! એવા ઘણા બીજા, ઘડયા છે કાયદા ભારે;
 ખરે ! એ દેશ છોડાવા, હૃદયમાં ધારણા ધારે.
 અભય આપી વચન ખેલાં, ફરે સરકાર બાયરની;
 હવે તો જુદમ હીંદુપર, કરે સરકાર બાયરની.
 થઈ તે કાયદા રહામે, કર્યો પોકાર હીંદુએ;
 કરીને એકયતા પાડી, તહાં હડતાળ હીંદુએ.
 નથી કે' કામપર જાતા, સુકાતા ખાણના ધંધા;
 ખરે ! નિજ ટેકના માટે, લડે છે હીંદુઓ સંધા.
 કરે છે કેદ તેઓને, બની સરકાર અન્યાયી;
 ચલાવે ચાખુકે મારો, નથી કે' ન્યાય ત્યાં ભાઈ !
 ઝળકતો હીંદુનો હીરો, ગયો છે કેદમાં “ ગાંધી ”;
 થવા તે કામદા રહામે, ખરોખર બાકરી બાંધી.
 સકળ કષ્ટો સહન કરતા, બિરાદર હીંદુવાનો ત્યાં;
 નથી ડગ એક પણ ડગતા, બિરાદર હીંદુવાનો ત્યાં.

કબુલ ના કાયદો કરતા, અધીરા લેશ ના થાતા;
 ખમે ચાણુકનો મારો, ખુશીથી કેદમાં જતા.
 હજારો હીંદના લોકો, પડ્યા છે કેદમાં હાથે !
 વળી વીરાંગનાઓ કે', અરેરે ! જેલમાં જાયે.
 કયા એ કષ્ટની સુણતાં, વહે અશ્રુતણી ધારા;
 બચાવો દેશ બંધુને, મદદ આપી તમે પ્યારા.
 સહે છે કષ્ટ તે લોકો, બિચારા ટેકના માટે;
 હજારો હાડમારી તે, ઉઠાવે હીંદના માટે.
 કુટુંબો તેમનાં રખડે, મદદ તે લોકને કરવા;
 બનો તત્પર તમે બ્રાતા ! વિપત્તી તેમની હરવા.
 નિરાધારી કુટુંબોને, નિલાવાને મદદ કરજો;
 ઉદર પોષણ તણે અર્થે, રકમ કે' ફંડમાં ભરજો.
 યથાશક્તિ મદદ આપો, તમે સૌ હીંદના જાયા;
 દયા દેશી પરે લાવો, બિરાદર આપ છો ડાહ્યા.
 હજારો રૂપિયા લાઈ ! તમે નાહક ઉઠાવો છો;
 અરે ! ઓ શેઠ શ્રીમંતો ! તમે કાં તક ગુમાવો છો ?
 સ્થળે સ્થળ ફંડ બોલ્યાં છે, ભરો તે ફંડમાં નાણું;
 બચાવો દેશ બંધુને, મળે છે ચોખ્ખા આ ટાણું.
 વિનંતી ધ્યાનમાં ધારી, તિજેરી આપની ખોલો;
 અહાહા ! હીંદ ભૂમિનો, થજો જ્યકાર ! સૌ ખોલો !

(૧૯૬)

સ્વભોગ આપનારા બહાદુર સત્યાગ્રહીઓ !

સન ૧૯૧૩-૧૯૧૪.

—ગઝલ—

લડાઈ સત્યની લડવા થયા તૈયાર શીર સાટે;
ડગીશું એક ના ડગલું અમારા દેશના માટે !
અતીશે કબૂતર વેઠીશું અમારા સુખના સાટે;
અહા ! ના હામ હારીશું અમારા હીંદના માટે !
બ્રિટિશરૈયત અમે સાચી લડીશું હા ! હકો માટે;
અરે ! સરકાર બાયરની અમારા તે હકો દાટે !
કર્યો ત્રણ પાંડનો વેરો સકળ હીંદી તણે માથે;
બળી લે અંગુઠા કેરી અરેરે ! છાપ તે સાથે !
ભરે ના “કર” અરે ! તેને અપાટે કેદમાં નાખે;
ચલાવે ચાબુકે મારો છતાં સૌ હીંદીઓ સાંખે !
ગુલામો સમ ગણી અમને અતી અપમાન આપે છે;
બચન રક્ષણ તણું આપી હવે તેને ઊંથાપે છે !
કબુલ ના કાયદો કરતા અમે સૌ કેદમાં બતા;
અમારા દેશના માટે અરે ચાબુક પાણુ ખાતા !
અમે હડતાળ પાડી છે થવા તે કાયદા સ્હામે;

લડીશું ખંત રાખીને અમારા દેશના નામે !
 નથી ધનમાલની પરવા ! સગું બહાલું તજી દીધું !
 અમારો ટેક સાચવવા અમે આ કાર્ય છે કીધું !
 નથી હર્થોઆરથી લડતા લડીશું ન્યાયના રસ્તે;
 અમારી આખરૂ સર્વે અમારા શાહના રસ્તે !
 અમારા સૈન્યનો “નેતા” શુરો સરદાર છે “ગાંધી”,
 અમેાએ ન્યાય મેળવવા કમર મજબૂત છે બાંધી !
 લડીશું હા ! હકો માટે ! મરીશું ટેકના માટે;
 અમારા દેશની દાએ ! અમારા હીંદના માટે !

ગોખલે અને ગાંધી !

સને ૧૯૧૩-૧૪.

—ગજલ—

અમે વ્યંજન બધા જોયા,
 નજર ગગ્ગા પરે સાંધી;
 સ્વદેશી કાર્યમાં સ્નેહે,
 શુરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.
 અમારા આલ મંડળમાં,
 સૌતારા બે પ્રકાશે છે;
 સદા પરમાર્થ કરવામાં,
 પુરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

લડાઈ સત્યની લડતા,
 અમારા લાલ સાચવવા;
 અમારી હીંદ ભૂમિના,
 ધીરા છે—“ ગોખલે ગાંધી ! ” અમે.

ડગે ના એક પણ ડગલું,
 નહિં હિમ્મત કદી હારે;
 સહન સૌ કષ્ટ કરવામાં,
 ધીરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

ઘણું જીવો અહા ! બન્ને,
 હિતેચ્છુ હીંદના ખ્યારા;
 “સ્વદેશી” ખડેનના બહાલા,
 વીરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

ખાસ આપના લાભનું !

આપને કોઈ પણ પુસ્તકની જરૂર જણાય ત્યારે મહેરબાની કરીને અમેને યાદ કરી ઓંડર આપશોજી. બહાર ગામના ઓંડરો ઉપર પુરતું લક્ષ આપી તાકીદે તપાસીને પુસ્તક રવાના કરવામાં આવે છે.

સોજીતરીઆ બ્રધર્સ—ગણેશવાડી મુંબઈ. નં. ૨

“ પત્નિ પ્રેમ પારિશા ! ”

—ભુજંગી તથા ગઝલ—

અહો ! નાથ આજે દિસો કાં ઉદાસી ?
 અરે ! આનંદે શોક છાયા પ્રકાશી;
 વિનંતી કરે આપને દિન દારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 પધારો ગૃહે સાંઝના શાન્ત પેખૂ,
 સદા નાથ આનંદમાં મૂખ દેખૂ;
 નથી આજ આનંદ કે, શાન્તિ ખ્યારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 નથી એન ચિત્તે નડી કેં ઉપાધી ?
 વદો સત્ય બહાલા થયો કેંક વ્યાધી ?
 દુઃખી દેખતાં છે દુઃખી આપ દારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 ઉમંગે વધાવા મુકી કામ આવી,
 પિયો નાથ પાણી ભરી પાત્ર લાવી;
 પતિ ચર્ણુ ચાંપુ વદો ચક્ષૂ તારા !
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.

*

*

*

*

પ્રિયા શાન્ત થા ! શું ત્હને કળ્પ કે'વું ?
 ટળે કળ્પ તુંથી નથી હાય એવું;

નથી બ્યાધિ કેં છે ઉપાધી અકારી,
કહી ના વૃથા ફૂલવું પ્રાણુ ખ્યારી.
ટળે કળ્પ કે'વા થકી ના કદાપી,
સુણી હાય ! શાંણી રહે શોક બ્યાપી;
થવાનું હશે તે થશે એમ ધારી,
કહી ના વૃથા ફૂલવું પ્રાણુ ખ્યારી.

*

*

*

*

ભલે કળ્પ એવું હશે તો સહીશું,
પતિના દુઃખે દુઃખિયાં હા રહીશું;
સુણી શબ્દ સ્વામી ! બહે અશ્રુધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણુ ખ્યારા.
કદી કળ્પ ટાળી શકાયે ન ખ્યારા,
છતાં હૈ દિલાસો શકું નાથ મહારા;
અરે ! અશ્રુ સાટે દહી રક્ત ધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણુ મહારા.

*

*

*

*

અતી હઠ તહારી હવે હું જણાવું,
કથા કષ્ટની રે ! સલૂણી સુણાવું;
દિલાસો નહિ તો ભલે દોષ દેજે,
દુઃખી થાય તો કંથને કાજ રહેજે.
કુસંગે ચઢીને કર્યો હાય ! સદો,
અરે ! આખરૂને લગાડ્યોજ બદો;

હતી શેઠની ઉધરાણી જ આવી,
અરે ! હાય ! સદા વિષે સૌ ગુમાવી.

હતા ખારસો રૂપિયા મુજ પાસે,
બધા હાય ! હાર્યો હવે કેમ થાશે ?
નથી ખાર તો ખારસો ક્યાંથી લાવું ?

અરે ! હાય સુઝયું મહને કેમ આ'વું ?

અરે ! હાથે કરીને મહેં લગાવી પેટમાં પાળી !
કુહાડાથી અરે ! કાપી હતી જે બેસવા ડાળી !
અહા ! ફળકૂલ દેનારા બગીચાને દિધો બાળી !
ખરેરે ! ! આવતી રોજ પ્રિયા સદો કરી ટાળી !
બખર જે શેઠને પડશે કદી ના માફ-તે કરશે !
ખરા ખોટા તણા ખંતે અરે ! ઇન્સાફ-તે કરશે !
કર્યો સદો અરે ! મહેં તે સુણીને કોપ તે કરશે !
કરાવે કેદ તે મુજને દયા દિલમાં નહિ ધરશે ?

*

*

*

*

કથા આ કષ્ટની સુણતાં કલેણું કંથ ફાટે છે !
ધરેણું ને વળી પલ્લું પછી તે કોણ માટે છે ?
સુકી ગીરો અગર વેચી અનામત શેઠની આપો !
કરો ના નાથ કેં ચિંતા કથોલું કષ્ટ આ કાપો !

*

*

*

*

ધરેણું ના ગીરો મૂકું પિયરથી તું પ્રિયા લાવી !
નથી પલ્લા પરે સત્તા થવાનું તે થશે લાવી !

કરું કંગાલ ના તુજને સુખેથી કેદને સેવું !
જવા દે વાત એ બહાલી કરું ના કામ હું એવું !

*

*

*

વહો શું નાથ આ વાણી ? પરાયું કાં તમે જાણો ?
પિયરની શું હવે સત્તા ? પતિ તકરાર કાં તાણો ?
અપાયું દાન કન્યાને પિતાનો ના પછી દાવો,
ઘરેણાંને મુકી ગીરો રૂપેયા રોકડા લાવો.
ભિખારી હા ! ભલે થૈશું તજશું ટેક-ના ખ્યારા !
મજૂરી અન્યની કરતાં ડગીશું છેક-ના ખ્યારા !
ગણો ભરથાર ભામાનાં હૃદય શું એક-ના ખ્યારા !
તમારો ને અમારો તે નવો છે નેક-ના ખ્યારા !
કદાપી કબ્જે ને પડશે સહીશું-કંથના માટે !
અરે ! વેરાન જંગલમાં રહીશું-કંથના માટે !
ભલે આ દેહને વેચો ! કહીશું-કંથના માટે !
અરે ! અપવાસ ને પડશે ચહીશું-કંથના માટે !

પતિ કાજ તારામતી કબ્જે પામી,
હરિશ્ચંદ્ર જેવો હતો શીર સ્વામી;
બની અન્ય દાસી પતિ ઋણુ વાળ્યું,
મહા કબ્જે સ્વામી તણું સઘ ટાળ્યું.
સતી અન્ય કૈંએ કરી સ્વામી ભક્તિ,
મહા માન પામી મળી સઘ મુક્તિ;

સતી કેં બળી ભરમ થૈ નાથ સાથે,
 પતિ ભક્તિ એ'વી હણ્યા પ્રાણ હાથે.
 અરે ! અલ્પજ્ઞાની કરી શું શકું હું ?
 છતાં આપને નિજ આત્મા ગણું હું;
 વૃથા વાદ મેલી ઘરેણું વટાવો,
 અહા ! રોકડા રૂપિયા નાથ લાવો.
 નથી યોગ્ય હું આપને શીખ દેવા,
 છતાં થાય ઇચ્છા અરે ! કેંક કે'વા;
 ક્ષમા આપની હે કૃપાનાથ ! માગું,
 પછી શબ્દ બે નમ્રતા ધારી ભાણું.

મળે મહેનત તણી રોજી ખુશીથી નાથ તે ખાવી,
 અવરની ના કરો ઇચ્છા ! વૃથા હા ! લોભ વરસાવી;
 હરામી માલ મેળવવા કરે છે યત્ન જે સ્વામી,
 ગુમાવે ગાંઠનું નાણું અતીશે કષ્ટ તે પામી.
 હવે અફસોસને છોડી સહુણા શ્યામ છો શાણા,
 કહ્યો તે યત્ન અજમાવી ભરોને શેઠનાં નાણાં;
 નહિ શંકા ધરો કાંઈ નથી કેં પારકું ખ્યારા !
 અરે ! આ દેહ છે અર્પણ સદા શિરછત્ર છો મહારા !

*

*

*

*

પ્રતિમા પ્રેમની મહારી ભલી આ શીખ તહે દીધી,
 કસોટી પ્રેમની આજે અહાહા ! પુણું મહેં કીધી !
 તરૂણી મહેં તને તાવી ટકી તું તાપની પાસે,
 અહાહા ! ધન્ય છે ભામા ! પતિ ભક્તિ ભલી ભાસે.

નથી સદો કર્યો મહેં તો ગુમાવ્યું છે નહિ નાણું;
પરિક્ષા પ્રેમની જોવા ત્રિયા મહેં મેળવ્યું ટાણું;
નથી એવી સકળ નારી ઘરેણું ગાંઠનું આપે,
સમય કળિયૂગનો છે આ હૃદયમાં સ્વાર્થને છાપે.

*

*

*

*

કરે સૌ તે અમે કીધું પરીક્ષા શું તહમે લીધી ?
કસોટી એ નહિ ખ્યારા ! અહા ! હાંસી તહમે કીધી !
ભરીને ઝેરની ખ્યાલી ધરો જો નાથ તો લઈએ,
હૃદયમાં નાથને લાવી ખુશીથી ઝેર પી-જઈએ !

હવે નાથ મહારા પધારો રસોડે,
જમાડું રસોઈ અહા ! આજ કોડે;
ફરી ના કરો આ પ્રમાણેજ હાંસી,
દુભાયે અતી આપની નાથ દાસી.

*

*

*

*

અહા ! પ્રાણુખ્યારી થયો ખેલ પૂરો,
જુગારી તણો છેજ અન્નમ ખૂરો;
જુગારે જીતી તું પતિને હરાવી,
પતિ ભક્તિ તહેં આજ પૂરી જણાવી.

નમું કિરતાર કરૂણાળુ કૃપા તું હીંદ પર કરજો !
અહા ! સૌ હિંદવાણીમાં પતિ ભક્તિ સદા ભરજો !
વિનંતી આ કરી મહેં તે દયાળુ ધ્યાનમાં ધરજો !
અમારા હિંદનાં કળેા અહા ! કિરતાર તું હરજો !

ટોળક ખંધુને સવિનય વિનંતી !

હારગીત છંદ.

- ઐહીચ્ચ ટોળકીયા તણા સંતાન છે શાણા તમે,
તમ જ્ઞાતિનો સેવક વિનય ને સ્નેહથી તમને નમે;
દિન અર્જ આ મમ એક છે દિલમાં ધરો તે દ્વિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૧
- જે આ સભાના કાયદા તે કયાંય પણ પોષાય ના,
મનને ગમ્યું સા કો' કરે પ્રતિબંધ તેનો થાય ના;
દુઃખકર કુધારા છે ઘણા જે બંધ કાં ના તે કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને; કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૨
- હાંસી કરે સૌ હાંશથી ભૂદેવ ભેગા થાય છે,
ભાષણ નકામાં ભરડતા હો ! હા ! કરી વેરાય છે;
ના ન્યાતનું ઘોળે કશું ડાહ્યા ઘણા છે દ્વિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૩
- છે વિપ્ર નેતા વિશ્વના પણ તે અનીતિ આદરે,
નહિ હીત ઇચ્છે આપનું તે અન્યનું કેવું કરે ?
અપવાદ એ ઓછો નથી પણ ધ્યાનમાં ના તે ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૪
- સૌ કો' કહે કે વર્ષથી કાંગ્રેસ ભેગી થાય છે,
ના ફંડ કે ભેગું કર્યું રે ! કયાં કુધારા જાય છે ?

રે ઉન્નતિ જ્ઞાતિ તનોને કેળવવીને કેં કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૫
 નવ બંધ થાતાં બાળલગ્નો બહુ બુરૂ તે થાય છે,
 બાળા વરસ પદ્ સાતની તે સાસરે સંધાય છે;
 નિપજે પ્રજા નિર્જળ અરે ! તન સુખ તહેતું કાં હરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૬
 કેં તો બિચારી બાળવિધવા અલ્પ વયમાં થાય છે,
 સંસાર સુખ ચાખ્યા વિના ખૂણા વિષે ખડકાય છે;
 શું દમ્પતીનો ધર્મ છે ? જાણ્યા વિના ના કેં કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૭
 રે ! દીકરીના દોકડા લેવાય છે નિજ ન્યાતમાં,
 વય ગુણ કેં જોવાય ના નાણાં મળે જ્યાં હાથમાં;
 બસ સુખ સૌ તનયા તણું હાથે કરીને કાં હરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૮
 હા ! વિત્ત હરવા વૃદ્ધ-રોગી-આંધળો પણ નવ જીવે,
 હોયે અપંગ-અનાથ-નિર્જળ નાંખતા કન્યા કુવે;
 રંડાય કે છંડાય તે દિલમાં દયા કેં ના ધરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૯
 નવ બંધ થાતાં બારમાં લાડુ ઉડાવો દહેરમાં,
 દેવું કરી દા'ડો કરો નવ બાળ બાવા ઘેરમાં;
 ચગદાઈ પરના રણ તળે જીવતર અકાફ કાં કરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૦

જે ઘેર મૃત્યુ હોય ત્યાં રો-પીટ ઝાઝી થાય છે,
પણ બારણામાં પ્રેમથી પકવાન તો પૌરસાય છે;
મૃત્યુ ભલે હો યુવકનું પણ મુખમાં મોદક ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૧

સીમંતમાં પણ ખર્ચ છે બીજી રૂઠી ના છાજતી,
નિચ ઢાલો સાથે નારીઓ નખરાં કરીને નાચતી;
વગડાવી વાજાં વહાલથી કાં લોકને લેગા કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૨

વળી લગ્નનાં છે ખર્ચ મહોટાં તે કમી કેં થાય ના,
ઘર બાળીને તીરથ કરો એ આંખથી જોવાય ના;
ઘરમાં મળે ના અન્ન ને ખેડેરી પિતાંમ્બર કાં ફરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૩

ગાયે ફટાણાં નારીઓ નિજ લાજને નેવે મુકી,
ખસ સાંભળો છો હોંસથી ચતુરાઈ કાં જુઓ ચુકી ?
રે ! સાંભળે મા-ખેન પણ ના ધ્યાનમાં તેને ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૪

“ઉંચા અમે” કોઈ કહે “કન્યા બીજે ના આપીએ,”
“પણ આપનારો હોય તો બે ઉપર ત્રીજી સ્થ.પિયે;”
“કન્યા રહે રખડે ભલે ખેરામણી ખેલાં ધરો,”
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૫

એ વણુ બીજા કેં દોષ છે તે કયાં જરા જોવાય છે,
નિર્ધન અને નિસ્તેજ જ્ઞાતી ભાઈ થાતા જાય છે;

હૈ શીખ યા ભય-હંડથી અટકાવ ખસ તેનો કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૬
 ખોટાં ખરચ અટકાવીને પૈસા ભરાવો ફંડમાં,
 તન કેળવો જ્ઞાતી તથા ખસ નામના નવખંડમાં;
 થાયે ઉદય, કેં આપણો એવા ઇલાજો આદરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૭
 રે ! એકઠાને બેખડાની રીત કેં સારી નહિં,
 વિભાગ પાડો જ્ઞાતિના એ ભૂલ શું ભારી નહિં !
 સૌ સંપત્તીને રહો કન્યા અછત શાને કરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૮
 લ્યો જૈન કેરો દાખલો કૉન્ફરન્સ તેઓની ખરી,
 તારી અહા ! નિજ ન્યાતને કેં કેં સુધારાઓ કરી;
 રે ! કોમ સુધરે અન્ય ને કાં આપ અધારે ફરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૯
 કૉન્ફરન્સ ભરવાની મના મહારી નથી શાણા સુણો,
 આરંભ છે એ ઉદયનો છે લાભ એ માંડી ઘણો;
 પણ ખંત રાખીને ખરી “યાહોમ” પગ આગળ ધરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૦
 અંતર બળે માટે કરી કટુ વચન આ બોલાય છે,
 પણ તે બદલ સૌ સુજની “મણિકાન્ત” માફી મ્હાય છે;
 રે ! બોલવું બાકી રહ્યું તડભેદને પણ પરહરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૧

કેંક વર્ષે નિકામાંથી જ્યત થએલું બાળક !

(ઓધવજ સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

નીર ભર્યા કાં નયન વિષે એ માવડી ?
મલાનથયું તુજ મૂખ કહે શ્યા માટને ?
યૌવન ને ગૌરવ તે ત્હાડું ક્યાં ગયું ?
તેજ વિનાનો આ શું ! ત્હારો ઘાટને ! નીર૦

કેશ બધા વિખરાઈ પડ્યા પૃથિવ પરે,
મસ્તિક મુકયો હસ્ત કહે શા કાજને ?
મહારાણી સમ એ માતા ! તું તો હતી,
ક્યાં છે ? ત્હાડું મણિમુક્તામય તાજને ! નીર૦

લીલી ને સુંદર સાડી તું ઓઢતી,
જીર્ણ વસ્ત્ર તુજ અંગ પરે છે આજને;
આભૂષણ ત્હારાં માતાજી ક્યાં ગયાં ?
એ વૈભવ શું ? હાય ! થયો તારાજને ! નીર૦

મંદિર સુંદર ક્યાં છે ? માતા આપણું,
નંદન વન સમ વાહી ના દેખાયને;
વૃક્ષ નીચે વાસો માતા ત્હેં કાં કર્યો ?
આ જંગલ છે એ દિશ આવા ધાયને ! નીર૦

ઓ માતા ! અત્રે બેઠી તું એકલી,
નોકર, ચાકર, નજરે ના દેખાયને;
શાણા બ્રાતા સર્વે મહારા ક્યાં ગયા ?
અવલોકી અંતરમાં કૈં કૈં થાયને ! નીર૦

સંપરામ રનેહી તે ના નજરે પડે,
લગિની ત્હેની લક્ષ્મી ક્યાં હે ? માતને;
ધર્મરામ મમ તાત તજીને ક્યાં ગયા ?
ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? સુખકારક એ સાથને ! નીર૦

આ શું દેખું ? બંધુ મહારા ઊંઘતા,
રક્ત તણા છાંટા આ ને ! દેખાયને;
દુર્ગંધી દારૂની અત્રે આવતી,
તે સર્વે મુજથી કૈં ના સમજાયને ! નીર૦

માતાજી ! બોલોને મુગાં કાં રહ્યાં ?
સર્વ કથા સાંભળવા છું તૈયારને;
હીમ્મતવાળી ઓ માતાજી ! તું હતી,
હજી વહે છે આંસુડાં ચોધારને ! નીર૦

*

*

*

*

કબૂત તણી કથની ઓ બેટા ! શું કહું ?
અરે ! હાય ! એ કે'તાં ના'વે પારને;
તેમ છતાં સમજાવું હું દુ'કાણુમાં,
સમજીને મેળવજે સઘળો સારને ! કબૂત૦

કુસંપરાળ આળ્યો આ નગરી વિષે,
 સર્વ જાણે તેનો કીધો સત્કારજો;
 સંપરામ રનેહી સાથે ટંટો કરી,
 હાંકી કાઢ્યા નથ તણી રે ! ખડારજો ! કષ્ટ૦

સંપરામની સાથે હા ! લક્ષ્મી ગઈ,
 ધર્મરામ પણ ગયા તજીને ધામજો;
 મદપાન મહેમાન બનીને આવીયો,
 આપ્યું તુજ ભ્રાતાએ તહેને ઠામજો ! કષ્ટ૦

મદપાન ને કુસંપરાળએ મળી,
 કરી દશા માઠી મહારી નિરધારજો;
 છું દુઃખણી મહારૂં કોઈ બેલી નથી !
 કેમ વડે ના ? આંસુડાં ચોધારજો ! કષ્ટ૦

હળધરવાસનો ગરબો

(સારૂં સારૂં રે સુરત શહેર—એ રાહ.)

હરિયાળું હળધરવાસ, વેત્રવતી તીરે;
 વૈશ્ણવ જનનો છે વાસ, વેત્રવતી તીરે.

સુંદર શોભા ગામ તણી છે, મૂખે કહી નવ જાયરે;
 રચના રૂડી અવલોકીને, મુજ મનડું લોભાય. વેત્રવતી તીરે.

પ્રથમ પહેલાં દર્શન કરીએ, ભીમનાથ મહાદેવરે;
 જીવરામ આવો હેતે નિત્યે, કરે તેમની સેવ. વેત્રવતી તીરે.
 ભીમનાથના દેવળ પાસે, સોમનાથ સોહાયરે;
 ખાગ કુવાની રચના દેખી, મમ અંતર લોભાય. વેત્રવતી તીરે.
 ધર્મશાળાનું ધામજ મહોટું, વૈશ્ણવનું કહેવાયરે;
 જતા આવતા જન ઊતરે છે, વિશ્રાન્તિ લેવાય. વેત્રવતી તીરે.
 દવાખાનું છે દીપતુંરે, દરબારી કહેવાયરે;
 દરદીને ઔષધ ત્યાં મળતું, દુઃખ તેનું દૂર થાય. વેત્રવતી તીરે.
 ત્યાંથી ચાલ્યા દૂર જરા કે, હાટ તણી છે હારરે;
 ગાંધી કાપડીઆ ને કણીઆ, દરજી ને સોનાર. વેત્રવતી તીરે.
 ઘાંચી મોચી ને પરજપત, રંગરેચ સુથારરે;
 ધમધોકારે ધંધો કરતા, ડરતા નહિ તલભાર. વેત્રવતી તીરે.
 આસપાસના ગામ વિષે તો, શહેર સમું પંકાયરે;
 માલ મળે છે મનનો માન્યો, જે તે, લેવા જાય. વેત્રવતી તીરે.
 અડખોલી ને હાથરોલી છે, ખાર મુંબાડું રૂડુંરે;
 સરસવણી ને છીંપીઆલ છે, ભલું ગામ ભરકુંડું. વેત્રવતી તીરે.
 એ સહુ ગામતણી વચ્ચે છે, હળધરવાસ આખાદરે;
 ગામડીઆ જન કેરું તે તો, નાનું અમદાવાદ. વેત્રવતી તીરે.
 બજાર મુકી આગળ ચાલ્યા, મંદીર આવે મો'ટુંરે;
 રાધા ને ધનશ્યામ બિરાજે, દર્શન વિણ સહુ ખોટું. વેત્રવતી તીરે.

દરબાર આબ્યો દીપતોરે, ઠાઠજ તેનો ભારીરે;
 મુખી તલાટી તેમાં બેસે, ઊતરે છે અધીકારી. વેત્રવતી તીરે.
 મંદીરનાથી પૂર્વ દિશાએ, વૈશ્ય તણાં છે ધામરે;
 ઉત્તરમાં પણ વૈશ્ય વસે છે, બ્રાહ્મણનો મુકામ. વેત્રવતી તીરે.
 મંદીર સ્વામીનારાયણનું, તે પાસે હનુમાનરે;
 વહ્નલ કુળની બેઠકમાં, જન કરતા હરિનું ગાન. વેત્રવતી તીરે.
 બેઠકની શોભા સુંદીર છે, મૂખે ઠહી નવ જાયરે;
 નવરાત્રીના નવ દિવસમાં, માંડવડી મુકાય. વેત્રવતી તીરે.
 ત્યાંથી આગળ ચૌરામાં છે, અંબાજીનું ધામરે;
 બળવંતો હનુમાન બિરાજે, જોવા જેવું કામ. વેત્રવતી તીરે.
 ચૌરાની સ્થામે શેરીમાં, બ્રાહ્મણનો મુકામરે;
 અંબાલાલે બંધાવેલું ધર્મશાળાનું ધામ. વેત્રવતી તીરે.
 વેત્રવતીના ઢાળ ઉપર છે, ગુજરાતી નિશાળરે;
 ભણતાં ગણતાં પાઠ શીખતાં, નાનાં મ્હોટાં બાળ. વેત્રવતી તીરે.
 દક્ષિણ ઉત્તર લીંબડી બહુચર, માત તણાં છે ધામરે;
 વેત્રવતી ગંગા ઊતરીને, લઈ લૃગુઝપિનું નામ. વેત્રવતી તીરે.
 ધન્ય ધન્ય છે લૃગુઝપિને, જંગલના છે રસીયારે;
 આગળ પાછળ ઝાડ ઝુંડ છે, વચમાં પોતે વસીયા. વેત્રવતી તીરે.
 લૃગુઝપીની સ્થામી પાળે, પારાસુર બિરાજેરે;
 દેવળની રચના સ્ત્રીઆળી, મનડું માફ રાચે. વેત્રવતી તીરે.

વ્યતિપાત જે દિવસે હોયે, મહા પૂજા અહીં થાતીરે;
 લેગા થઈ આદ્ય આરંભ આવે છે, ભક્તિ ત્યાં હરખાતી. વેત્રવતી તીરે.
 ઘણા દાક્તરોનો મત એ છે, હવા અહીંની લેશેરે;
 શરીર સંપતિનું સુખ પામે, દેહ નીરોગી રેશે. વેત્રવતી તીરે.
 બે શંકરની વચમાં વાત્રક, પૂર્વ દિશાએ વહે છે રે;
 અહીં નહાવાથી પુણ્ય ઘણું છે, શાસ્ત્ર પુરાણો કહે છે. વેત્રવતી તીરે.
 ગામ તણી ઊત્તર બાજુમાં, કોટ કુવો વિખ્યાતરે;
 આદ્ય કેરો વાસ હતો ત્યાં, બ્રહ્મપુરી પ્રખ્યાત. વેત્રવતી તીરે.
 એ વીણ રચના અન્ય ઘણી છે, કહેતાં ના'વે પારરે;
 સર્વ મળીને જન્મ ભૂમિનો, બોલે જય ! જયકાર ! વેત્રવતી તીરે.
 સંવત એમણી પાંસઠ કેરા, ફાગણ સુદી બીજરે;
 ગરબો ગાયો ' શંકરલાલે, ' હરિની ઇચ્છાથીજ. વેત્રવતી તીરે.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જનું
 હિંદમાં આગમન !

(તા. ૧-૧૨-૧૯૧૧).

(કામણ દીસે છે અલખેલા તહારી આંખમાંરે-એ રાહ.)

રાજા જ્યોર્જ પાંચમા ભરત ભૂમિમાં આવશેરે. રાજા.
 ઠામ ઠામ તૈયારી થઈ છે. ગામે ગામ વધાઈ ગઈ છે;
 હીંદ તનૂને માટે કે' કે' લાવશેરે. રાજા.

(૨૧૫)

રાજા રાણી હીંદ પધારે, ભરત ભૂમિનાં માન વધારે;
 મહારાણી સહ દીલ્હી તખ્ત દિપાવશેરે. રાજા.
 ધામધૂમ મુંબઈમાં થાયે, ઈંદ્રપુરી સમ સૌ દેખાયે;
 ધ્વજ વાવટાથી રસ્તા સોહાવશેરે. રાજા.
 દરવાજા જ્યાં ત્યાં દેખાયે, દીવાનાં તોરણ બંધાયે;
 કુલ લાઈટથી બિલ્ડીંગો શોભાવશેરે. રાજા.
 રાજાજીનાં દર્શન કરવા, અંતરની આશીષ ઉચરવા;
 બહાર ગામથી રૈયત અઝી આવશેરે. રાજા.
 મંડપ ઍપોલો પર કીધો, અસંખ્ય બેઠકથી ભરો દીધો;
 રાજા રાણી માનપત્ર સ્વીકારશેરે. રાજા.
 તારીખ બીજીને શનિવારે, ડીસેમ્બરની સાયંકાળે;
 હીંદ ભૂમિને નિજ પદથી દિપાવશેરે. રાજા.
 મુંબઈથી દીલ્હી ઉપડશે, તારીખ બારે તખ્તે ચડડશે;
 હીંદ તનૂજે પુલવૃષ્ટી વરસાવશેરે. રાજા.
 ભલે પધારો રાજા રાણી, ખરો રનેહ અંતરમાં આણી;
 બુગ બુગ જીવી સદ્કીર્તિ અળકાવશેરે. રાજા.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જયોર્જ

ભલે પધારો !

(તા. ૨-૧૨-૧૯૧૧.)

—ગઝલ—

અહા આનંદ છે આજે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ;
 તખ્તપર બેસવા કાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !

સુરજ સોના તણો ઉગ્યો, દીવસ દેખું દોવાળીનો;
 મધુર વાળં અહા ! વાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 સ્ટીમર સ્વારી લઇ આવી, કુટે તોપો વધાઇની;
 ઘડાકાથી ગગન ગાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 ભલે આવ્યાં મહારાણી, રહમ રૈયત પરે આણી;
 કદમ તમ હીંદમાં છાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 અહા ! રૈયત ઉમંગી છે, તમારું મુખ જોવાને;
 અમારા દેશની દાઝે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 અમારી એ વફાદારી, તમારું શુભ ચાહીશું;
 અમે આનંદમાં આળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 તમે જે કારણે આવ્યા, સફળ તે કાજ તમ થાળે;
 સુયશ સૌ દેશમાં ગાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 હોંતેચ્છુ હીંદના પ્યારા, પ્રજાને ભેટવા આવ્યા;
 અચળહો ! તપ્પને તાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 ફરીથી હીંદમાં આવી, અમોને દર્શ દેવાની;
 કરી છે મહેર મહારાજે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !
 સફળ હોજો સફર સરવે, દુવા દીલની અમારી એ;
 પ્રભુજી સ્થાય તું થાળે, પધારો જ્યોર્જ મહારાજ !

(૨૧૭)

રાજ્યાભિષેકનો શુભ દિવસ !

(તા. ૧૨-૧૨-૧૯૧૧.)

—સોરઠો—

આજ ખુશી હૃદયાર, હીંદ ભૂમિના પડ પરે;
છે દીલ્લી દરબાર, તખ્ત બિરાજે રાજવી !

—ગઝલ—સોરઠી.

છે ધન્ય ! ઘડો પળ આજની, છે મહેર શ્રી જગરાજની;
જય ! શહેનશાહી તાજની, જય ! જ્યોર્જ શ્રી મહારાજની ! છે.

ધન્ય ! આજનો શુભ વાર છે,
દીલ્લી રૂડો દરબાર છે;
ત્યાં તખ્ત પર ચઢનાર છે,
જય હીંદના શિરતાજની ! છે.

દીલ્લી હોસે અલકાપુરી,
જ્યમ સ્વર્ગની શોભે હુરી;
હીંદી પ્રજા હર્ષાતુરી,
જય ! આજના શુભ કાજની ! છે.

રાજા અને રાણી તણું,
 આયુ વધો વિભૂજી ઘણું;
 સદ્લાવથી આશીષ ભણું,
 છે પ્રીત ! હોંદ સમાજની ! છે.

બહુ રાજ્ય હોંદ પરે કરો !
 અમ માગણી ઉરમાં ધરો !
 અમ દેશનાં દુઃખને હરો !
 જય ! જય ! તમારા રાજ્યની ! છે.

“ મણિકાન્ત ” નાં લખેલાં પુસ્તકો.

મણિકાન્ત કાવ્યમાળા,	(સચિત્ર આવૃત્તિ ૪થી)	૧-૮-૦
પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા છપાય છે.	„ ૨જી)	૧-૦-૦
સંગીત સુખોદ-ખિંદુ.	„ ૧લી)	૦-૪-૦
સંગીત મંગળમય.	સચિત્ર „ ૬ઠી)	૦-૫-૦
નિર્ભાગી નિર્ભણા સચિત્ર.	„ ૪થી)	૦-૪-૦
બ્રહ્મહત્યા અને આપઘાત કે ખૂન ?	„ ૧લી)	૦-૨-૦
જ્ઞાન પ્રવાહ.	„ ૧લી)	૦-૧-૦

મળવાનું ટેકાણું.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ બુકસેલર્સ.

ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો.

પોસ્ટ નં. ૨—મુંબઈ.

“ યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”

—ગઝલ—

હતી તું નાર નખરાલી, હતી મદમસ્ત મતવાલી;
 હવે છે હુશન વણ ખાલી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 અરે ! ના ચસ્મ છે કાળી ગઈ ક્યાં ગાલની લાલી ?
 બુઢાપાની પીંધી ખાલી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 હતી હા ! તું મનોહારી લટકતી ચાલ ક્યાં તહારી ?
 અરે ! કર જ્યેષ્ઠીકા ઝાલી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 બદનનો જોસ ક્યાં તહારો ? હૃદયનો રોષ ક્યાં તહારો ?
 તુમાખી તોર ક્યાં તહારો ? “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 સફેદી શિર પરે ભાળી ગઈ ક્યાં બુદ્ધી એ કાળી ?
 ગરૂરી કેમ તહે ગાળી ? “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 પડ્યા છે ગાલમાં ખાડા કળી સમ દંત ક્યાં તહારા ?
 ગયા ક્યાં ચેન ને ચાળા “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 પ્રકુલિત પુષ્પ બે ઉરનાં કહે તે કેમ કરમાયાં ?
 જરા ને જોઈ શરમાયાં “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 બદનમાં ખૂનનાં બીંદુ સુકાયો રક્તનો સીંધુ; ?
 ગુમાવ્યું ક્યાં કહે સંધુ “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 થયું છે ગાત્ર સૌ ગંદુ ઘટી ગરમી પડ્યું હુંડું;
 વળી વ્યવહારમાં મંદુ “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”

“યુવાની” ક્યાં ગુમાવી તહે ? વિષય જવાળા સમાવી તહે;
 જુદી બાજુ જમાવી તહે “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 “યુવાની” એ ગઈ તહારી હવે તો મહોતની વારી;
 પ્રભુની ભક્તિ કર પ્યારી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”

એ નિશ્ચય નર્કે જશે.

—સોરઠ—

બાપ થઈને આપ વિકૃત્ય કન્યાનો કરે;
 બાપ નહિં પણ સાપ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

પોતે મારે મોજ, માત પિતા ભૂખે મરે;
 જન્મ્યા પેટે બોજ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

કરે અન્યથી પ્યાર, પતિવૃત્ત જો પાળે નહિં;
 બહાલો છે વ્યભિચાર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ઘેર સલૂણી નાર, રાંડોમાં રખડયા કરે;
 ધીઃક ધર્યો અવતાર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

પતિ પત્નિનો પ્રેમ, ગંડેમ ઘણાવી તોડતા;
હૃદય વિષે ના રે'મ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

જુઠાણાનું જોર, સત્ય નહિં સ્વાખ્યા વિષે;
છે ઈશ્વરના ચોર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

આપીને વિશ્વાસ, નાશ કરે છે આશનો;
લે કૈંના નિશ્વાસ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

પરધન પરનો માલ, ચોર બનીને ચોરતા;
નહિ થવાના ન્યાલ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ખાય શેઠનો માલ, હાલ ના હેતે કરે;
હરામ ચાલે ચાલ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ઉપકારે અપકાર, અવસર આવે આપતા;
કરે ભૂમિને ભાર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

રાજા થઈને આપ, રૈયતને રંજીડતા;
પડે પ્રજાના શ્રાપ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ગુરૂ અગર થઈ દેવ, રૂઝુલુમાં રૂખી મરે;
વૃથા કરાવે સેવ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ગરીબ કેરી હાય ! આંતરડી કકળાવશે;
જડામૂળથી જાય, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

પરનીંદા કરનાર, ચાડી ચુગલી જે કરે;
ના કો' દી-તરનાર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

કરે ખરાખર લાવ, ઓછું આપે તોલમાં;
કો' કરશે અટકાવ; “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

ભરે ખરોખર હાથ, તસુ ઘટાડે ફાડતાં;
જુએ જગતનો નાથ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

યોગ અને સન્યાસ, જગ ધૂતી ખાવા ધરે;
મન માયાની પાસ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

ખોટી પૂરે શાખ, લાંચ લઈ રાજ થતા;
અંતે રહેશે રાખ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

અધીકારનું જોર, જુઠ્ઠા કરી અજમાવતા;
ખને ન્યાયના ચોર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

એમ હજારો લાખ, પાપ વસાવી પરવરે;
છે ઈશ્વરની શાખ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

પ્રસ્તાવિક કાવ્ય-સમાપ્ત.

માફી અને સલામ !

—ગઝલ—

અમારી કો' કવિતાથી, અરે ! માઠું હશે લાગ્યું;
મુરખી માફ તો કરજો, વચનનું બાણ જો વાગ્યું.
કવિતાની કસુર કેં ના, કલમને કોપથી કાપો;
લખે છે લોકની નીંદા, ભલે બદલો તમે આપો.

વિવેકે જો વિચારો તો, કલમની પણ કસુર છે ના;
કલમ ધરનાર એ કરને, કરો શિક્ષા હવે તો હા !

કરે શું ? કર બિચારો એ, રહ્યો આધિન અંતરને;
કહે જે તે મુજબ કરતો, કરો બસ કેદ એ મનને.
પરાયાં છીદ્ર જોવાની, પુરી આદત-પડી એને;
પછી પોગળ પકડવામાં, પુરી લહઝત-પડી એને.

મહા મસ્તાન એ મન છે, કદી કબજે નહિં થાયે;
પ્રવેશે સઘ પાતાળે, ઉડી આકાશમાં જાયે.
જવા દો નામ અલિમનું, તમારું જોર ના ચાલે;
ગુન્હો તેનો ગણાયે ના, વિચારો ! રાસ્ત મત ચાલે.

ખિરાદર દરગુજર કરજો, પધારો ! આવજો ખ્યારા !
જુગરની સો સલામો છે, કબુલ તે રાખજો ખ્યારા !

“ મશિકાન્ત ”

નૂતન વર્ષે હીંદ દેવીની શુભાશિષ !

—ગઝલ—

મધુરાં બાળકો મહારાં ! મુબારક સાલ આ નવલી;
અહાહા ! ! આપને પ્યારાં ! મુબારક સાલ આ નવલી !
રહો સૌ કષ્ટથી ન્યારા, સકળ સુખ ભોગવો સારાં;
થજો આનંદની ધારા, મુબારક સાલ આ નવલી !
વધો ભંડારમાં રિદ્ધિ, વચનની પામજો સિદ્ધિ;
થજો સંતાનની વૃદ્ધિ, મુબારક સાલ આ નવલી !
સુયશ સર્વે સ્થળે સ્થાપો, દયા હરદમ હૃદય વ્યાપો;
અનાથોને મદદ આપો, મુબારક સાલ આ નવલી !
વધો આયુષ્યની દોરી, ભરો સત્કર્મની ઝોળી;
જીવન પરમાર્થમાં જોડી, મુબારક સાલ આ નવલી !
મુબારક સાલ વિક્રમની, પ્રભુ આશા પૂરે મનની;
ફળો આશીષ અંતરની મુબારક સાલ આ નવલી !
“ મણિકાન્ત ”

“સાલ મુબારક!”

મધુ પદ પાદુ ન ભરે । સપ્ત વ્રત કરી તાપ ॥
 માન સમગ્ર અને સુરમારન । આશર પોકર થાય ॥
 તરુ પાંડિયા નાદિ પાલ કરે જે । તે પાલક પસ્નાર ॥
 મધુ પદ પાદુ ન આવે । સપ્ત વ્રત કરી તાપ ॥

“મધુરાં બાળકો મહારાં! મુબારક! સાલ આ નવલી!
 અહાહા!! આપને પ્યારા! મુબારક! સાલ આ નવલી!”
 “મણિકાન્ત.”

નિર્દોષ નિર્મળા.

“અહ! નામ મુદ્દિર “નિર્મળા,” ભલાયતા સ્વપ્ને કદી;
કન્યા કનકની પૂતળી, મુગલાયની મનહર હતી!”
“મણિદાન્ત.”

નિર્ભાગી નિર્મળા !

યાને

એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા !

સૌરઠા.

નિર્મળ આખ્યું નીર, પાગલ તહેં પીધું નહિં !
ઢોળ્યું રેતી તીર, રે ! પસ્તાવો કાં કરે ?

* * * *

ખાવ આપી ખીર, ખતે કાં ખાધી નહિં ?
દિલ ! ત્યા ના દિલગીર, ગયો સમય ના આવશે !

* * * *

મણિમય મુક્તામાળ, મૂર્ખા કાં ફેંકી કુવે ?
પળ પળ ના સંભાળ, યાદ કરીને કાં રૂવે ?

* * * *

મનહર ને પ્રેમાળ, બાળા તરછોડી અરે !
દેહ તજ્યો તત્કાળ, માફ પાપ એ નહિ થશે !

* * * *

ફરશે બની ફકીર, છતાં ફિકર ટળશે નહિં !
કર્મે લખ્યું કથીર, કનક શુમાળ્યું કર થકી !

“ અશ્વિકાન્ત ”

“ હવે પસ્તાઈ શું કરવું ? ”

—ગઝલ—

ધરી કર પ્રેમની માળા, સુકન્યા અર્પવા આવી;
 કરમહિણ હાર તહેં તોડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 સુધાની છે ભરી ખ્યાલી કરી ઉધી કરે ઝાલી;
 અલૌકિક લાલ કાં છોડ્યો ? હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 મનોહર કાચનો ખ્યાલો મુરખના હાથમાં આપ્યો;
 પછાડી પૃથ્વિમાં ફેડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 સુવાસિત પુષ્પ આપ્યાં તે છરીથી તહેં છુંદી નાંખ્યાં;
 કહે શું લાલ તહેં કાઢ્યો ? હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 હતી સૌ હાથમાં બાળ તથાપી દાવ તું હાર્યો;
 ખરો પાસો નહિં પડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 હતું પરમાર્થ કરવાનું હતી હા ! સુખની આશા !
 તજ એ રાહ તું દોડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 ભડસો તુજ પરે લાવી ગરોબ ગો આશરે આવી;
 દયામાં જીવ ના જોડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 અરે ! અફસોસ કરવાથી હવે શું હાથમાં આવે ?
 નકામી પાડય ના રા'ડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 “ મણિકાન્ત ”

યાને

(એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા.)

❀ પ્રેમ ❀

હરિગીત છંદ.

પ્રિય પાઠકો મમ પ્રેમની કરુણાજનક કથની સુણી,
નયને વહે ના નીર તો છે વજ્ર છાતી તમ તણી;
પણ આ કથા અવલોકતાં દિલમાં દયા કેં જો વસે,
તો “હૃદયવાળા” છો તહમે જાણી મહને શાન્તિ થશે.

મમ દોષ તમ નજરે પડે યા ચાલ મહારી ના ગમે,
રે ! હું “દિવાનો” છું ગણીને દરગુજર કરજો તહમે;
અશ્રુ વહે છે આંખથીરે ! આ કથા આલેખતાં,
કંપે કલમ મહારી અરેરે ! ! દગ્ધ થાઉં દેખતાં.

*

*

*

*

*

કેં કર્મના સંયોગથી છું બાળપણનો હું દુઃખી,
માતા પિતા સ્વર્ગે ગયાં સંસારમાં મુજને મુકી;
નવ બ્રાત લગિની કે કુટુંબી કોણ મમ સંભાળ લે ?
હું એકલો અવની વિષે રે ! રે ! દિલાસો કોણ દે ?

મમ વય વરસ નવની હતી ભણતો હતો નિશાળમાં,
મમ તાતના કો સ્નેહોએ લીધો મને નિજ ભાળમાં;
પાળે મને તે પ્રેમથી બસ પુત્ર પોતાનો ગણી,
ઓછું મને આવે નહિ, સંભાળ લેતા તે ઘણી.

પત્નિ અતિ પ્રેમાળ સદ્ગુણ બાણ શાણી શોભતી,
દેવી દયાની દેખતાં મમ ભૂળ પણ ભાગી જતી;
કરૂણા હતી મુજ પર ઘણી રે ! સ્નેહ માતા સમ ખરે !
નિજ પુત્ર તુલ્ય ગણી લડાવે લાડ એ શું વીસરે ?

સૌ સંપસંપીને સદા આનંદમાં વસતાં અમે,
પણ એ અલૌકિક સુખ મમ પ્રારબ્ધને ક્યાંથી ગમે ?
છે દિવસની અંતે નિશા સુખની પછી દુઃખ થાય છે,
ઘટમાળ આ સંસારની કમવાર ફરતી જાય છે.

કન્યા વરણ વય પાંચની મેલી પતીને આશ્રયે,
મમ પ્રેમી પોષકની પ્રિયા આલી ગઈ પ્રભુના ઘરે;
ઘરભંગ અધવચમાં થયું દુઃખની સીમા કેં ના હીસે,
સંસાર તારણ તેહ હુખ્યું બહાણ ભર દરિયા વિષે.

નિજ માત્ર આવે યાદ ત્યાં બાળા બિચારી બહુ રડે,
જનુની તણી આ જગતમાં ના અન્ય કૈં જોડી જડે;
પત્નિ નવી લાબ્યા પિતા બાળા બિચારી પર બજે,
અંતર અદ્દેખું તેહનું દિલમાં દયા કૈં ના મજે.

દરરોજ બાળાને દઈ મહેણાં અતી સંતાપતી;
કન્યા કઠણ હૈયું કરી ઊત્તર અરે ! ના આપતી;
દેખી હૃદય મહારૂં બજે પણ હું પરાધિન શું કરું ?
મુજને રખે રખડાવશે એ ખીક અંતરમાં ધરું.

રમતાં અમે સાથે અહા ! વઠતાં ઝઘડતાં ના કદા,
રે ! રનેહ નિર્મળ એ હતો બસ સાંભરે છે હા ! સદા;
એ રીત સુખ દુઃખમાં દિવસ ચાલ્યા ગયા કૈં હા ! અરે !
બાળા વયે થઈ બારની હું પણ થયો મોટો બરે !

રે ! નવિન વહુના પ્રેમમાં પોષક પરાધિન મમ થયા,
બૂની પ્રીયાના પ્રેમને રે ! શેઠજી વિસરી ગયા;
મહારી અને કન્યા તણી નીંદા સુણાવે શેઠને,
મુજને બતાવી બોલતી, “ કાઢો હવે આ વેઠને. ”

મહોટો થયો માટે હવે આપો રજા તેને સહી,
ધંધો કરીને પેટ ભરશે છેક ન્હાનો છે નહિ; ”
અકળાવતી’ અમને સદા બાવા પુરું ના આપતી,
બાળા બિચારીને નવી માતા બહુ સંતાપતી. ”

ઘરની પુઠે પુષ્પો તણી વાડી સુશોભિત હા ! હતી,
હું પાણી પાતો ઝડને બાળા સદા ત્યાં આવતી’;
એકાંતમાં મળતાં અમે નિજ કષ્ટ વાત સુણાવતાં’.
રોતાં’ અમે બન્ને બહુ ચોધાર આંસુ આવતાં’.

“ છાની રહે બાળા ” કહીને હું દિલાસો આપતો,’
પણ હું પરાધીન શું કરું ? ના કષ્ટ તેનું કાપતો,’
મમ પ્રેમમય શબ્દો સુણી શાણી હૃદય શાન્તિ ધરે,
હસતું વદન રાખી પછી આનંદથી વાતો કરે,

અહ ! સુંદિર “નિર્મળા” ભૂલાય ના સ્વપ્ને કદી,
કન્યા કનકની પૂતળી મૃગલોચની મનહર હતી;
નિર્દોષ નાભુક ને દયાળુ દેવકન્યા દીપતી,
એ પ્રેમમય બાળા નિહાળી પૂજ્ય બુદ્ધિ મમ થતી.

પણ એક દિન ગુસ્સે થયા પોષક પ્રાંયાના બોધથી,
“ જા ! ત્હારું તું સાંભળી લે ! નહાનો હવે તું કેં નથી; ”
લાગ્યું ખુરં મનમાં મને હું તુર્ત ચલ્યો નીકળી,
પણ પોળના નાકે જતાં પ્રિય “ નિર્મળા ” રહામી મળી.

શાળા વિષેથી આવતી’તી ઘેર તે કન્યા લણી,
નિરખી નયનમાં અશ્રુ મહારા અજબ થઈ પોતે ઘણી !
મુજને કહ્યું “શશિકાન્ત” જાશે ક્યાં ? નયનમાં નીર શું ?
શું વાતજી ગુસ્સે થયા ? કે માત બોલ્યાં મમ કશું ?

નિર્દોષ બાળા “નિર્મળા” ! મુજ પુણ્ય પરવારી મયું,
 રે ! દોષ કે’નો છે નહિં મહેં જે બન્યું તે સૌ કહ્યું;
 બાળા સુણીને થૈ દુઃખી ! “શશિકાન્ત” કૈં બશો નહિં !
 હું જઈ પિતાને વીનવું મમ અર્જ સાંભળશે સહી.’

હે ! “નિર્મળે” મમ માટ કૈં તમ તાતને કે’શો નહિં !
 પાછો ફરું હું ના કદી તસ્દી તમે લેશો નહિં !
 ત્હારી ભલામણ તાત પાસે લેશ પણ નવ ચાલશે !
 કટુ વચન માત સુણાવશે ગુસ્સે અતીશે તે થશે !

બાળા બિચારી કરગરે “ દોન અર્જ આ મમ સાંભળો,
 કટુ વચન સહન કરીશ હું કંઈના કરી પાછા વળો;
 તમ વણ મને ગમશે નહિં તમ વણ દિલાસો કોણ દે ?
 દિલનો વિસામો એક છે તે પણ અરે ! જતો રહે !”

બાળા તજ રોતી કઠણ હૈયું કરી ચાલ્યો ગયો,
 મમ ઉજડ ઘર ઊઘાડીને રે ! એકલો ત્યાં જ રહ્યો;
 સ્નેહાળ એ બાળા મને બસ યાદ આવી ત્યાં બહુ,
 રોતાં ગઈ રજની બધી એ કષ્ટ હું કેને કહું ?

ભણવું હવે મૂકી દોધું જ્યાં પેટ પીડામાં પડ્યો,
 રે ! ચાકરી કંઈ શોધવા આખો દિવસ હું આથડ્યો;
 લાગી નહીં કૈં ભાળ તે નીરાશ હું પૂરો થયો,
 વિદ્યાગુરૂ મહારા હતા હું તેમના મંદિર ગયો.

ઉદાર દિલના તે હતા મમપર દયા બહુ લાવતા',
મહારા સમા દુઃખિયાપરે કરુણા અતી દર્શાવતા'
મહે' વાત વિસ્તારી કહી ગુરૂજી થયા દોલગીર ખરે !
મુજને કહ્યું “ગલરા નહિ' રે'જે હવે મહારે ઘરે.”

મહે' હસ્ત જોડીને કહ્યું કરુણા તમારી છે ઘણી,
મુજને અપાવો નોકરી એ યાચના સેવક તાણી;
ગુરૂજી કહે આપું ભલામણ હું લખી તે લે જજે,
મમ મિત્ર અમદાવાદના છે શેઠ તેને આપજે.

માલીક છે તે મીલના તુજને પગારે રાખશે,
મહારી ભલામણ માનીને કે' નોકરીએ નાંખશે;”
એ દિવસનો ભૂખ્યો હતો ભોજન કર્યું ગુરૂના ઘરે,
લઈ પત્ર અમદાવાદ જવાનું કર્યું નક્કી ખરે !

ગુરૂપત્નિ પણ ગુણોંયલ હતાં મુજપર કરુણા રાખતાં',
મમ સ્વર્ગવાસી માતનાં સદ્ગુણી તે સહિયર થતાં';
મુજ કર્મની કથની સુણી અંતર બળ્યું તેનું ઘણું,
નિઃશ્વાસ નાંખીને વધાં “ધાર્યું ન થાયે આપણું.”

“એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત મમ સહિયર હતી,
બન્ને સખી તમને લઈ મમ ઘેર મળવા આવતી';
તે સમય તું ને નિર્મળા મમ બારણે રમતાં હતાં,
તે દેખતાં અંતર અમારા હર્ષમાં ડૂબી જતાં.”

શશિકાન્ત ને કન્યા તાણું જોડું રૂડું આ છે ઘણું,
પ્રભુ જીવતાં જો રાખશે તો લગ્ન કરીશું તે તાણું;
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત આનંદી થતાં,
ઠહેવાણુ થૈશું આપણે એવું પરસ્પર બોલતાં.

રે ! દિવસ તે ચાલી ગયા સ્વર્ગે ગઈ બન્ને સખી,
આશા ગઈ તે સાથ બનશે વાત જે કર્મે લખી;”
ગુરૂપત્નિના મુખથી સુણી સૌ વાત હું વિસ્મય થયો !
તે દિવસથી બસ રનેહ મહારો ખ્યારમાં પલટાઈ ગયો !

ગંભી અસર થઈ મમ હૃદય પર શરિરમાં ગરમી વધી !
મસ્તિક બન્યું મસ્તાન ભૂલી ભાન ના વિસરે કદી !
ઝણઝણ થયા સૌ જિગર કેરા તાર બસ આવેશમાં,
મેમ શરિરની સઘળી નસોએ ખૂન ફરતું જોસમાં

ગુરૂપત્નિએ પાયો અલૌકિક પ્રેમનો ખ્યાલો મહને !
નહિ તો હૃદય નિર્દોષ આ શું પલકમાં ઘેલું બને ?
વમળે પડ્યો વિચારના નિદ્રા સુતાં આવી નહીં,
આલેખતો પ્રિય નિર્મળાની આકૃતિ અંતર મહી,

હે ! નિર્મળે ! હે ! નિર્મળે ! તું પ્રેમમય બાળા ખરે !
મમ માટ તુજ અંતર વિષે શું ચાહ કે હોશે ? અરે !
ના એ બને ! ના એ બને ! બાળા હૃદય ભોળું ખરૂં !
ઉપકાર મુજ ઉપર કર્યો ઉપયોગ ખોટો કાં કરૂં ?

નિર્દોષ કન્યા નિર્મળા પર તું કુદ્રષ્ટિ કાં કરે ?
 રે ! રે ! હૃદય બસ શાન્ત થા ! કાં પાપના થેલા ભરે ?
 એવા વિચારો યોજતાં રજની ગઈ ઉભગરે,
 તત્કાળ અમદાવાદ હું જાવા થયો તૈયારરે !

* * * * *

એ વાતને બે વર્ષ અમદાવાદમાં વીતી ગયાં,
 પણ નિર્મળાનાં પ્રેમ પુષ્પો હૃદયમાં પ્રકુલિત રહ્યાં;
 કરમાય ના ! દુર થાય ના ! સુગંધ પણ જાતી નથી,
 બાળા તણી મનહર છબી રે ! દુર રજ થાતી નથી.

સ્વપ્ના વિષે પણ નિર્મળા ! ફરવા જતાં પણ નિર્મળા !
 એકાંતમાં પણ નિર્મળા ! બસ યાદ આવે નિર્મળા !
 જન્મતો હતો વીશી વિષે હું નોકરી મોલમાં જતો,
 ગુરૂના પ્રતાપે સર્વ વાતે હાલ તો સુખિયો હતો.

પણ સ્વપ્ન આવ્યું એક દી ભયભીત તેથી હું થયો !
 મમ પાસથી પ્રિય નિર્મળાને સીંહ ઉપાડી ગયો !
 રે ! નિર્મળા પોકારતી “ શશિકાન્ત બહારે આવજો !
 જો પ્રેમ સાચો હોય તો આવી મને ઊગારજો ! ”

હું સીંહની પાછળ ગયો ઝટ સ્વાર ઘોડાપર થઈ !
 પણ એટલામાં હા ! અરે ! મમ આંખ તો ઉઘડી ગઈ !
 ના નિર્મળા ! ના સીંહ છે ! ના અશ્વ ને હું ક્યાં પડયો ?
 રે ! ભેદ શું આ સ્વપ્નનો ? વીચારના વમળે ચડયો.

સંસાર બસ સૂનો બધો જો નિર્મળા દેખું નહિ,
છે જીવનું આ જોર જેવું લાલમાં લેખું નહિ;
આ નોકરી કરવી નથી તેમાં હૃદય રોકું નહિ,
જ્યાં “ નિર્મળા ” ત્યાં પ્રાણ મહારો અન્ય અવલોકું નહિ

ઉઠ્યો રહવારે કામ અટપી નોકરી પર હું ગયો,
પણ સ્વપ્ન ના વિસર્જ્યું અરે! ઉદ્વેગ એ અંતર રહ્યો;
છે નિર્મળા કેં લય વિષે બસ લાસ મુજને એ થયો,
દિન આઠની લીધી રજા મમ ગામમાં સત્તર ગયો.

* * * * *

ગુરૂના ઘરે મળવા ગયો પત્નિને પાચે પડ્યો.
આબ્યો ભલે શશિકાન્ત તું આનંદ અમ અંતર રહડ્યો;”
ગુરૂ ગયા શાળા વિષે વાતો કરી સુખ દુઃખ તણી,
ગુરૂપત્નિ બોલ્યાં “ નિર્મળાપર કષ્ટની વૃષ્ટી ઘણી.

જે દિવસ તું અહીંથી ગયો તે દિવસની બાળા દુઃખી,
મળવા મને તે આવતી’ દીઠી કદી ના હસમુખી;
તુજને સદા સંભાળતી’ તહારી ખબર તે પૂછતી’,
નિજ કષ્ટ વાત કહી રહે હું અશ્રુ તહેનાં લૂછતી’.

પત્નિ નવીના પાશમાં નિજ તાત પણુ પરવશ થયા,
પુત્રી સુખી છે કે દુઃખી? વાત્સલ્ય સૌ વિસરી ગયા;
માતા નવી જે કષ્ટ દે કન્યા સહન તે સૌ કરે,
અવધી નથી દુઃખની હવે બાળા બિચારી ક્યાં ઠરે ?

વર્જી નિર્મળાના લગ્ન કેરી વાત પણ ચર્ચાય છે,
મહેં સાંભળ્યું છે કે બહીવા વઠેલ સાથે થાય છે;
રે ! દુર્ગુણી ને છે જુગારી લગ્ન ના કોઈ કરે,
છે એ નવીનો કે સગો તે કાજ ખટપટ આદરે.

છે લગ્ન થોડા દિવસમાં એવું બધે બોલાય છે,
પણ નિર્મળા માને નહિં તે રોજ ટંટો થાય છે;
મુજને કહેતી એ હતી માશી નહિ એને વરં,
માળાપ કરશે જુદમ તો બસ ઝેર પીને હું મરં,

એ રીત કન્યાના પરે ઘેરાય છે દુઃખ વાદળું,
સુણતાં બળે અંતર અરે ! પણ ના ઇલાજે શું કરં ?”
કરુણાજનક કથની સુણી ગુરૂપત્નિના મુખથી અરે !
અશ્રુ ન માયે આંખમાં શું કષ્ટ આ કન્યા પરે ?

બાળાપણે માતા મરી રે ! બાપ પણ વેરી થયા ?
મોહાન્ધ શું એવા બન્યા ? કે હૃદયથી ત્યાગી દયા !
કિરતાર જગદાધાર કરુણાવંત છો કેશવ તમે,
નિર્દોષ આ દંડાય તે ગોવીંદ કાં તમને ગમે ?

* * * * *

નિજ કાર્ય પરવારી પ્રભાકર અસ્ત થાવા પરવરે,
પક્ષી પશૂ સૌ પ્રેમથી સ્થાનક ભણી પાછાં ફરે;
સુંદર સરિતા તીર નિર્મળ નીર સૌ નારી ભરે,
ઠંડી પવનની દહેર આવે નિરખતાં નયનો ઠરે.

નહાવા નદીમાં કેં પડે સંધ્યા પૂજા કેં જન કરે,
કપડાં ધુવે છે કેંક ને કેં તો હવા ખાવા ફરે;
સરિતા કિનારે શીવનું મંદીર સુંદર છે જહાં,
સંધ્યા સમય અવલોકતો ઉભો હતો હતો તહાં.

શિરપર ધરી ગાગર સુશોભિત હંસચાલે ચાલતી,
તાડણ્ય વયમાં પેસતી દેખી સુકન્યા આવતી;
બે વર્ષમાં આ શું તક્ષવત ! જોઈને વિસ્મય થયો,
કન્યા મટી તડણી થઈ રે ! રંગ બદલાઈ ગયો.

નિરખી મને આવી વહી “શશિકાન્ત ક્યારે આવ્યા ?
ના સ્મરણમાં આવી કદી હું ના હૃદયમાં લાવ્યા ?
જે દિવસથી જૂદા પડ્યા તે દિવસની છું હું દુઃખી !
રે ! યાદ કરતી’ રોજ હું ને ઇચ્છતી’ તમને સુખી.”

એવું વહીને સ્તબ્ધ થઈ આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
“નિર્દોષ બાળા શાન્ત થા રે ! રે ! નિસાસા નાંખ-માં;
તુજ કષ્ટની કથની સુણી માશીતણા મુખથી અરે !
અંતર બળે મહાર્ અતી, છે જુદમ આજો તુજ પરે.

હું ઊતર્યો છું ગામમાં વિદ્યાગુરૂજીના ઘરે,
મેળાપ મહારો ત્યાં થશે તું આવજો કુરસદ મળે;”
એવું સુણી બાળા ગઈ જળ કાજ સરિતા પટ ભણી,
હું પણ પછી પુરમાં ગયો અંતર વિષે ચીંતા ઘણી.

*

*

*

*

*

વળતે દિવસ આવી સુકન્યા નિર્મળા ગુરુવાસમાં,
ગુરુ હતા શાળા વિષે ગુરુપત્નિ ના અવકાશમાં;
બસ એકલાં બન્ને અમે વાતો કરી સુખદુઃખ તણી,
બાળા કહે “ હું શરણ છું છે આશ અંતરમાં ઘણી.

મા બાપના ધાર્યા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની નથી,
માનીશ મીઠું મ્હોતને રે ! લેશ ડરવાની નથી. ”
તુજ પ્રેમમય વાણી સુણી બાળા હૃદય ઉભરાય છે,
મુજ શરણમાં લેવા ખુશીછું દિલ તને બસ ચ્હાય છે.

ત્હારા પિતાજી પાસ આવી ને વિનંતી હું કરું,
અંતર વસે હરિ એમને ઇલાજ છેલ્લો આદરું,
બાળા સુણી શરમાઈ મુખડું લાલ કુન્દન સમ થયું,
આનંદની પણ એ હતી મન કષ્ટ સૌ વિસરી ગયું.

*

*

*

*

*

રે ! એ પળો ! રે ! એ પળો ! પાછી ફરી ના આવશે !
ના દગ્ધ થાતા હૃદયને નિર્મળ જળે નહવરાવશે !
હે ! નિર્મળા ! ઓ નિર્મળા ! તું ટેક ત્હારો તોડજે !
કંગાલ થૈને કરગરું રે ! રે ! સમાધી છોડજે !

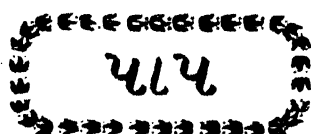
*

*

*

*

*

ખીજે દિવસ ઉદાર પાલણુહારને મળવા ગયો,
પાયે પડ્યો હું તેમને કરજોડીને ઊભો રહ્યો;
“શું ખબર છે ? શશિકાન્ત ત્હારી ! તું હવે સુખિયો થયો”,
ના પત્ર એકે ત્હેં લખ્યો ઉપકાર સૌ વિસરી ગયો ?

તુજ કાજ જે ઠપકો દીધો માહું તને લાગ્યું હશે,
ઘરખંડાર કાઢ્યો એમ જાણી જીવન ત્હાડું સુધરશે;”
મ્હેં નમ્રતા ધારી કહ્યું ઉપકાર ભૂલું ના કદી,
પાળક પિતા મમ આપ છો શરમાવશો ના કેં વદી.

સેવક સદા તૈયાર છે તમ હુકમ શીર ચ્હડાવવા,
આ જીંદગી છે આપની માલીક છો વણસાડવા;
મ્હારી હકીકત શેઠને મ્હેં સર્વ વિસ્તારી કહી,
પણ નિર્મળાની માગણી રસના થકીરે ! થાય નહિં.

તો પણ ધરી હિમ્મત કહ્યું ઓ ! શેઠજી કરૂણા કરો !
હું નિર્મળાનો હસ્ત માગું અર્જ આ ધ્યાને ધરો !
રે ! શબ્દ છેલ્લો સાંભળીને શેઠજી ગુસ્સે થયા !
“ઓ ! મુર્ખ ! તું આ શું બકે ? આવે મને તારી દયા !

ના શર્મ કેં મન આવતી આશા નકામી કાં કરે ?
 શું ન્યાતમાં વર છે નહિ ? કંગાલને કન્યા વરે ! ”
 ઓ ! શેઠજી ! આ શું વદો ? કંગાલ પણ છું સદ્ગુણી,
 કટુ વચન ના કેં બોલશો અંતર બળે એવું સુણી.

હું નિર્મળાને મ્હાઉછું છે નિર્મળાની પણ ખુશી,
 આશીષ લ્યો અંતર તણી રે ! ના બતાવો ના ખુશી;
 “ શું બોલતાં બહેકી ગયો ? બાળા ભભાવી ત્હોં ખરે ! !
 પાળ્યો ત્હને મેં પ્રેમથી બદલો મળ્યો તેનો અરે !

રે ! સર્પ કેસ બાળને પય પાઈને જે પાળશે,
 મ્હોટો થતાં માલીકને દે ડંસ બદલો વાળશે;
 પાળક પિતા ત્હારો બન્યો હું નિર્મળા ભગિની સમી,
 કપટી કુદ્રષ્ટી કાં કરે ? બુદ્ધિ બધી ત્હારી ભમી.

જા ! શ્યામ મુખ ત્હારું લઈ ના આવતો અત્રે ફરી,
 ઉપકાર હેયે હોય તો પરદેશ જા ! કડ્ડણા કરી;
 મળતો હવે ના નિર્મળાને વચન મ્હારું માનજે,
 માગી લઉં છું એટલું આભારને રજા જાણજે.

વાણી સુણી પોષક તણી રે ! રે ! પરાધિન હું થયો,
 અંતર તપ્યું તેથી અરેરે ! ! પ્રેમ પણ વિસરી ગયો;
 રે ઘાત કીધો પ્રેમનો આજે ઘણો પસ્તાઉ છું,
 બળિદાન આપી રક્તનું હરદમ હવે સૂકાઉં છું.

એ પાપની માફી કદાપી આ ભવે મળશે નહિ,
પ્રાયશ્ચિત તેનું છે નહિ રે ! તાપ તે ટળશે નહિ;
મેં હસ્ત જોડીને કહ્યું આ શેઠજી હું જાઉં છું,
રે ! નિર્મળાથી હું જુદો આ જીંદગીમાં થાઉં છું.

પણ છે ભલામણ એજ કે, કન્યા કુવે ના નાંખશો,
રે ! મા બિનાની નિર્મળા પર રે'મ માયા રાખશો;
એવું કહી પાછો ફર્યો ના ત્યાં ઘડી ઊભો રહ્યો;
બાળા તજી હરિ આશ્રયે હું ગામ ત્યાગીને ગયો.

*

*

*

*

હું હાલ અમદાવાદમાં છું આઠ દિન આવે થયા,
પણ નોકરી પર મન નથી દિન શોકમાં જાયે વહ્યા;
ભોજન નથી કેં ભાવતું ફરવા જવાનું ના ગમે,
નિદ્રા ન આવે નયનમાં રે નિર્મળામાં મન ભમે.

“ શું હાલ બાળાના હશે ” ? ઉભો હતો ઉંચાટમાં,
ત્યાં પોષ્ટમંને પત્ર લાવી એક આપ્યો હાથમાં;
પ્રિય નિર્મળાનો પત્ર આવ્યો દેખતાં ખુશ હું થયો,
ફેડયું કવર ઝટ વાંચવા પણ શોક પણ વિસરી ગયો.

વાંચી વિચિત્ર લખાણ એ લંખાણ હું વિસ્મય થયો !
સમજી હકીકત હા ! પછી દુઃખ અબ્ધિમાં ડૂબી ગયો !
અશ્રુ ન માયે આંખમાં રે ! પોક મૂકીને રડ્યો !
“ રે ! નિર્મળા ! આ ! નિર્મળા ! ” બેલાન થૈને હું પડ્યો ”

પત્ર.

“ શશિકાન્ત ! મારા લગ્નની કંકોતરી આ વાંચજો ! ”

“ કંકુ નથી મમ રક્તના છાંટા પડ્યા અવલોકજો ! ”

“ એ લગ્નની ચારી નથી પણ છે ચીંતા તૈયારરે ! ”

“ મમ લગ્ન કરશે કાષ્ઠથી પામીશ દુઃખનો પારરે ! ”

“ વાળં નહિ ત્યાં વાગશે રે ! ગીત કે ગાશે નહિ ! ”

“ રોશે કકળશે સ્નેહિયો આનંદ વર્તાશે નહિ ! ”

“ મીઠળ સ્થળે શ્રીફળ અને ખનશે બ્હીવાનું ખારમું ! ”

“ જ્યુરી મળી મત આપશે મૃત્યુ થયું છે કારમું ! ”

“ સ્નેહી સગાં તેડાવવા કંકોતરી તાતે લખી ! ”

“ આનંદથી સૌ આવશે પણ દેખતાં થાશે દુઃખી ! ”

“ એ લગ્નમાં ના આવશે અંતર દુઃખાશે આપનું ! ”

“ મેળાપ ના મ્હારો થશે દર્શન થશે ત્યાં રાખનું ! ”

“ જે બ્હાણમાં ખેડી હતી તે બ્હાણુ વટોળે ચ્હડયું ! ”

“ નાવિક તરી નાસી ગયો ના ફરજનું “નાળુ” નડયું ! ”

“ રે ! જે કિનારે તે ઉભો હિમ્મત વિના તે શું કરે ! ”

“ દરિયે ડુબૂ છું હાય હું આશા ભરી છું હા ! અરે ! ”

शशिदास.

प्रिय निमिषांता तव आश्रये देण्यो भुवः दुः खयो !
 दोषं स्वरं तव आश्रये तव मेतः तव चित्तस्यो भयो !

શોકાતુર નિર્મળા.

એ! ઝરની વાહી પાતાં અરકાયનારુ કો'નલિ!
જનુની જતાં આ જગતમાં જરા! હાથ! મદારુ કો'નલિ!

“આ ઝેરનું પ્યાલું પિતાં અટકાવનારૂં કો' નહિં !”

“જનુની જતાં આ જગતમાં રે ! હાય ! મહારૂં કો' નહિં !”

“બસ ઝેરથી આરામ છે એ વીણુ પ્યારૂં કો નહિં !”

“છે સ્વાર્થમય સંસાર જીવડા જાણુ તહારૂં કો નહિં !”

“દેખી દુઃખી નિજ જાળને મમ માત રાતી સ્વર્ગમાં !”

“ખળખળ ઉન્ડાં અશ્રુ થકી મમ પાપ ઘોતી સ્વર્ગમાં !”

“મળવા મહેને જલ્દી જનેતા વાટ જોતી સ્વર્ગમાં !”

“ઝટ ઝેર પી જઈને મળું મમ માત ગોતી સ્વર્ગમાં !”

“બાપા બન્યા દુશ્મન અરે ! રાખ્યો ભરૂંસો તમપરે !”

“ત્યાગી તમે ચાલી ગયા આપ્યું વચન તે શું ફરે ?”

“પણ ભૂલ હું મહોટી કરૂં કર્મે લખેલું ના મટે !”

“ભાવી પ્રબળ છે” સત્ય કો'ને દોષ દેવો ના ઘટે !”

“દિલગીર ના દિલમાં થશે આશીષ દે બાળા દુઃખી !”

“સદ્ગુણી કો' કન્યા વરી સંસારમાં થાજે સુખી !”

“જો પ્રેમ મુજ પર હોય તો ‘શશિકાન્ત’ તે વિસરી જાશે !”

“નિર્ભાગી કન્યા નિર્મળાને કો' દિવસ સંભારજે !”

લી. નિર્ભાગી,

“ નિર્મળા. ”

* * * *

બે રાત્રિને બે દિવસ રે ! બેભાનમાં ચાલી ગયા,
ચક્ષુ ઉઘાડી જોઉં તો ગુરૂદેવનાં દર્શન થયાં;
ગુરૂપત્નિ પણ પાસે હતાં હું તો પથારીમાં હતો,
રે ! નિર્મળા ! રે ! નિર્મળા ! એ શબ્દ હરદમ અંખતો.
કો' સ્નેહોંએ અટ તારથી ગુરૂદેવ તેડાવ્યા હતા,
મમ માતસમ ગુરૂપત્નિને નિજ સંગ તે લાવ્યા હતા;
મસ્તક દવા તે ચોળતાં' ગુરૂપત્નિ છે ગુણિયલ ખરે !
હે ! માત ક્યાં છે નિર્મળા ? એ પ્રશ્ન મેં પૂછ્યો અરે !

ગુરૂપત્નિ ના બોલ્યાં કશું આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
“તબિયત બગડશે શાન્ત થા !” ગુરુજી કહે કે' ભાખમાં;
ચેતી ગયો હું નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો !
રે ! નિર્મળા ! એવું વહી બેભાન પાછો હું થયો.

* * * *

કે' કે' દવાઓ વાપરી ડૉક્ટર અને વૈદ્યો તણી,
દિનરાત ગુરૂ ગુરૂપત્નિએ લીધી મહેનત હા ! ઘણી;
મમ દર્દ તો વાધ્યું હતું રે ! કેસ કબજે ના રહ્યો,
કે' કે' ઇલાજો ચોજતાં છઠ્ઠે દિને જાત્રત થયો.

ડૉક્ટર બિના મુજ પાસ ખીજું કોઇએ પણ ના હતું,
ગુરૂપત્નિને જોવા થકી મમ દર્દ તો વધતું જતું;
તેથી અરે મુજ પાસ ખીજું કોઇએ પણ ના રહે,
મમ હૃદય ઘટના રોકવા ડૉક્ટર નવિન વાતો કહે.

એ રીત દિન પંદર ગયા સાબો શરિરે હું થયો,
ગુરૂની રબ પૂરી થતાં ગુરૂસંગ નિજ ગામે ગયો;
પણ ગામમાં આવી કથા મેં નિર્મળાની સાંભળી,
હા ! લક્ષ્મના પહેલે દિવસે રે ! ઝેર-પી-કન્યા મરી.'

છટકેલ સાથે લક્ષ્મ લીધું તાત પણ નિર્દય થયા,
ના અર્જ બાળાની સુણી રે ! પ્રાણ કન્યાના ગયા;
ચારિ બદલ ખડકી ચિતા પ્રારબ્ધ પણ બેઠું કરી !
આશાભરી ભોળી સુકન્યા હાય ! ભસ્મિભૂત કરી !

જન કેં મહને દેખી બતાવી આંગળી હાંસી કરે !
“પ્રેમી તણું આ પૂછડું !” એવું વદી આડાં કરે !
કન્યા તણા કમભાગ્યની કંડુણાજનકે કથની સુણી,
ધિઃક્ષાર આંચો મુજપરે રે ! રે ! સુકન્યા મહેં હણી !

* * * * *

(સાંધણુ છે)

નવિન ગઝલોના વધારા સુધારા સાથે

સચિત્ર છઠી આવૃત્તિ તૈયાર છે !!

સુદિર ત્રણ રંગમાં ચિત્રચુકત આદ્યપરનું પુઠું

સચિત્ર-સંગીત-મંગળમય. કી. ૦-૫-૦

સોજતરીયા-અધર્સ-બુકસેલર્સ.

કે. ગણેશવાડી-મુંબઈ-નં. ૨.

સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ થોડા
વખતમાં છપાઇને બહાર પડશે,

પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા.

લેખક, “મણિકાન્ત” હજીરવાસવાળા.

કન્યા વિક્રયની કુરતાનો અસરકારક ચિતાર !
“કરે તેવું પામે” “સોખતે અસર” દારૂના દુર્ગુણનું
ભયંકર અને હાનીકારક પરીણામ વીગેરે વિષયોનો
સમાવેશ આ પુસ્તકમાં ઘણીજ સુંદર અને સરળ ભાષામાં
કરવામાં આવ્યો છે માટે તાકીદે નામ નોંધાવો.
અગાઉથી આહુક થનાર પાસેથી રૂ. ૦-૧૨-૦ પાછળથી
રૂ. ૧-૦-૦.

અગાઉથી આહુક થનાર ગૃહસ્થે પોતાનું નામ
હામ નીચેને શીરનામે નોંધાવવું.

પ્રકાશક,

સોજતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

કે. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

પ્રાયશ્ચિત !

રે ! રે ! હૃદય બસ જા બળી ! અંગારમાં તું રાખ થા !
પ્રાયશ્ચિત એ પુરૂં નથી જા ? જા ! હવે દુર્મૂખ થા !
બાળા કસાવી લોળી તહેં આ દુષ્ટ દિલડા દૂર જા !
એ જીવન કંઈ આછો નથી રે ! ઝેર ખા બસ ઝેર ખા !

દીધો દિલાસો ને પછી વિશ્વાસઘાતી કાં થયો ?
કન્યા અરણ્યે એકલી ત્યાગી હું તો નાસી ગયો !
કન્યા કપાણી વન વિષે ખૂની ખરે તેનો થયો !
રે ! રે ! ભુસાયે ના કદાપી ડાઘ એ દિલમાં રહ્યો !

શોધું સકળ સંસારમાં પણ નિર્મળા મળશે નહિ !
રે ! નિર્મળા જો ના મળે ચીંતા કદી ચળશે નહિં !
રે'લું ક્રૌંકરમાં રોજ રે ! શું કષ્ટ એ ટળશે નહિં !
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શાન્તિ તને મળશે નહિ, !

ડંખે હૃદય દરરોજ મ્હારે ડંખ એ રહેવો નથી !
આ મોહમય સંસારનો લ્હાવો હવે લેવો નથી !
સુખ સ્વપ્નમાં દીકું ન કો' દુઃખવંત મમ જેવો નથી !
કિસ્મત બન્યું કંગાલ કો'ને દોષ કે' દેવો નથી !

ફાટે હૃદય મહારું અરે ! લૈને ફકીરી હું ફરું !
 પણ જીંદગી છે ઝેર જેવી તો જીવીને શું કરું ?
 છે પાપમય કાયા બધી તો મર્યાદા શાને ડરું ?
 ના પાપ જાયે મહોતથી રે ! રે ! મરીને શું કરું ?

કર્મે બનેલો અંધ છું ના રાહ કો બતલાવશો !
 અથડાઉ છો ફૂટાઉ પણ રે ! રે ! દયા ના લાવશો !
 નિર્દય ખુની ખાડે પડે ના ના નહિં અટકાવશો !
 પોકાર કરશે કાઠવા ના પાસ તેની આવશો !

* * * * *

રે ! ખાર વર્ષ થયાં છતાં પણ ઘા હજી રૂઝતો નથી !
 પ્રાયશ્ચિતનો કીડો હૃદય ત્યાગી જરા ખસતો નથી !
 કોરે કલેજી તે કોડો આનંદ મન વસતો નથી !
 રે ! રે દિવાનો છું જરા પણ કો' દિવસ હસતો નથી !

પાપી જીગર ઝખમી થયું પણ ખૂન કાં ટપકે નહિ !
 રોતો સદા પણ અશ્રુ કેરું ખુંદ કાં ટપકે નહિ ?
 ખેંચાય નાડી ને નસો કાં એક પણ છટકે નહિ ?
 આ દેહનું ઘડીઆળ ટકટક ચાલતું અટકે નહિ !

સ્નેહી મથે પરણાવવા પણ લગ્ન તો કરવું નથી !
 દુનિયા દિવાનો છો કહે એ દોષથી ડરવું નથી !
 સંસાર પર પૂજો મૂક્યો ખસ પંથ એ પળવું નથી !
 રે ! મોહમાયાના સમુદ્ર વિષે હવે મળવું નથી !

આ જીંદગીને ત્યાગવા બે વાર મહેં ખટપટ કરી !
 આયૂષ્ય દોરી ના કપાણી રે ! ગયો હું ના મરી !
 રે ! મહોત નાસે દૂર મુજને દેખતાં જાયે ડરી !
 કંગાળ છું ! પાપિષ્ઠ છું ! છુટકો કરોને શ્રી હરિ !

મજનૂ બન્યો છું હાય ! હું લયલી વિના ઘેલો ફરું !
 લયલી વિના હું શું કરું ? લયલી વિયોગે હા ! મરું !
 લયલી ભરૂંસે છે ફસી મજનૂ હૃદય ડરતો નથી !
 લયલી કબરમાં જે સુતી મજનૂ હજી મરતો નથી !

ફરહાદ તોડે ખડાડ ત્યાં “શીરી મરણ પામી” સુણી !
 માશૂકને મળવા ગયો ! છે રીત એ પ્રેમી તણી !
 પણ હું અભાગી ! નીચ પાપી ! બેકદર થઈને ફરું !
 રે ! નિર્મળા સ્વર્ગે જતાં આ દેહ કાં ધારણ કરું ?

આવે સુકન્યા સ્વપ્નમાં “શશિકાન્ત છે શાણા તમે !”
 “શરણે રહેલાંને તજી સંસારમાં રે’વું ગમે ?”
 “હું તો, સુખી છું સ્વર્ગમાં પણ રીત તમ સારી નહિ !”
 “વિશ્વાસઘાતી કાં થયા ? દિલમાં દયા ધારી નહિ !”

પળમાં હસે ! પળમાં રડે ! પળમાં ઘણી ગુસ્સે થતી !
 પળમાં છુપાવી મૂળ કન્યા નિર્મળા નાસી જતી !
 હું કરગરી પાચે પડું પણ નિર્મળા માને નહિં !
 મમ હૃદય કેરા કષ્ટને દેવાંગના જાણે નહિં !

નિષ્ઠુર આ સંસાર આપે ભાળ ના બહાલી તણી,
જંગલ વિષે જઈ વૃક્ષને વળગી વિનવતો કરગરી;
વાતો વિહંગોથી કડું પણ કષ્ટ કો' કાપે નહિ,
દેખી મહને હસતાં બધાં ઉત્તર અરે ! આપે નહિ !

કો'વાર કાળી રાત્રીએ સમશાનમાં હું તો જતો !
ભડભડ ચિતાઓ જ્યાં બળે તે પાસ જૈ રોતો હતો !
‘લૈ રાખ તે સમશાનની આખા શરિરે ચોળતો’ !
હે નિર્મળા ! તું ક્યાં ગઈ ? પોકાર પાડી બોલતો’ !

*

*

*

*

પળ આંખ ઢાંકી ને ઉઘાડું એ વિષે શું થઈ ગયું !
આનંદની મૂર્તિ સનમ સરકારનું દર્શન થયું !
જેવા ફરી એ જ્યોતને ઘેલો બનીને આથડું !
આનંદ ના નજરે પડે હું એકલો છાનો રડું !

તિરછી અને કાતિલ નજરથી આ જીગર ઝખમી કર્યું !
એ ઝખમમાંથી ખુન ટપકે ! તે છતાં દિલ ના ડર્યું !
ઝખ્મો સહન કરવા ફરી ! બસ ખૂન ટપકાવા ફરી !
એ મોજ મેળવવા ફરી ! તલસૂં સનમ જેવા ફરી !

ફરહાદ ! મજનૂ ! હે ! કલાપી ! સ્વર્ગમાંથી આવજો !
તમ માર્ગમાં ભૂલો પડ્યો છું રાસ્ત રાહ બતાવજો !
બસ પ્રેમની મૂર્તિ તહમે છો ઇશક મંત્ર પઢાવજો !
આ અર્ધદગ્ધ હૃદય જલાવી સાફ ખાક બનાવજો !

મણિભાઈ ! આવો છો પ્રવાસી આપ પંથ અલેહના ?
 સાકી બની ખ્યાલી શરાબેથી ભરી પાને લલા !
 બાકી નહીં કેં રાખશે સાકી ! સખી દિલ આપનું !
 પીપો કરી બાલી અખંડાનંદનો આશક બનું !

*

*

*

*

*

દુનિયાં દૌવાની છે બધી બસ ઇશક ! ઇશક ! પુકારતી !
 પણ ના પિછાને સનમને નાહક ગઝલ લલકારતી !
 રે ! રોગ વણુ દર્દી ઠરે ! વાગ્યા વિના ઝખ્મી બને !
 સો અશ્મ મીંચીને ફરે ! લાગે અબ્જબ એ મહેને !

ઓ ! ઇશકના અક્ષર પરે આશક બનેલા આવળે !
 શું ઇશક ? ને છે શું સનમ ? તે રંકને સ્હમળવળે !
 સાકી શરાબો જામની સાથે પિછાન કરાવળે !
 નહિ તો ગઝલ બેતો તણાં દફતર ઉપાડી લાવળે !

હી ! હી ! બિરાદર બસ કરો એ રાહ કેં રહેલો નથી !
 રે ! છે કઠણ ! પ્રેમી સનમનો આહ કેં રહેલો નથી !
 એ રાહ પર જાતાં જુઓ ! કુરબાન શિર કેંએ કર્યા !
 દુનિયાં તણા અપવાદ યા ભય દંડથી તે ના ડર્યા !

પાડે બરાડા સોયથી ખંજર ખમી તે શું શકે ?
 પાદર જતાં ડરનાર જે જંગલ ભમી તે શું શકે ?
 દિલમાં હળાહળ ઝેર છે આપી અમી તે શું શકે ?
 રે ! શુદ્ધ પ્રેમ નથી ! સનમ સંગે રમી તે શું શકે ?

અધિકાર ઉત્તમ ઇશ્કનો ! વ્યભિચાર તેને ના ગણો !
 વાંચી શરાબોની સ્તુતિ ખાપુ ! શરાબી ના બનો !
 નારી અનીતિવાનને પ્રેમી સનમ ના જાણુશો !
 મસ્તાન ને ઘેલા બની તેમાં મઝા ના માણુશો !

* * * * *

પ્રિય પાઠકો ! મમ પ્રેમની કહણાજનક કથની લખી;
 રે ! છે અધુરી તે હજુ ! આગળ લખાઈ ના શકી !
 પુસ્તક ભરાયે કૈંક પણ ઉદ્ગાર મહારા ના ખુટે !
 હરિ હાથ લે ! ઝટ મહોત દે ! આ દેહથી આત્મા છુટે !

* * *

* * *

* *

છેવટ

એ રીતે એ શશિકાન્ત ભૂલી ભાન દીવાનો થયો,
 વર્ષો વિત્યાં પણ નિર્મળાની યાદ ના વિસરી ગયો;
 ના દેહનું કૈં ભાન છે સૂકાઈ કાષ્ટ સમો થયો,
 રે ! રક્ત સૌ ઉડી ગયું બસ અસ્થિનો માળો રહ્યો

દિન એક આબુ પૂર સરિતા જોસમાં વહેતી હતી,
 વાદળ છવાયું ગગનમાં વરસાદની વૃષ્ટિ થતી;
 ચમકે બિજળીઓ નલ વિષે ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
 આવે સપાટા પવનના સૌ ઘર વિષે પેસી જતાં.

તે સમય સાધીને દીવાનો તીર સરિતાને ગયો !
 ભેખડ હતી ઉંચાણમાં તે સ્થાન જઈ ઉભો રહ્યો !
 “બહાલી વિલંબ કરું નહિં આવું હવે મળવા ત્હને !”
 “પ્રેમાળ બાળા સ્નેહથી સ્વીકારજે ! શશિકાન્તને !”

વિદ્યુતના ચમકારથી ચળકાટ જળમાં થઈ રહ્યો !
 “હૈ ! નિર્મળા !” એવું વહી શશિકાન્ત જળવાસી થયો;
 પત્નો મળ્યો ના તેહનો જળની સમાધી છે કરી,
 શશિકાન્ત આ સંસારમાં શોધ્યો મળ્યો ના કેં કરી.

તે જાણતાં સૌ લોક શોકાતુર અંતરમાં થયું,
 રે ! દિવ્ય પ્રેમી જોડલું સંસારને છોડી ગયું;
 હૈ ! દેવ ! તું સૌ દમ્પતીમાં પ્રેમ એવો સ્થાપજે,
 એ યુગલ આત્માને સદા શાન્તિ પ્રભુ તું આપજે.

* * * *

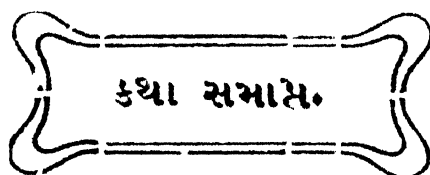
જે, ચાર પ્રેમીએ મળીને નિર્મળા શશિકાન્તની !
 સમશાનમાં સરિતા તીરે પથર સમાધી છે ચણી !
 તે પર લખ્યું “પ્રેમી યુગલ શશિકાન્ત ! કન્યા નિર્મળા !
 આનંદમાં અત્રે વસે સંસારની છોડી પળા !”

* * * *

જે દિવસ પુત્રી નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો.
 તે દિવસથી લોળો પિતા દુઃખથી પથારી વશ થયો;
 “ઓ ખ્યારી પુત્રી ક્યાં ગઈ ? હું મોહમાં અંધો રહ્યો,
 રે ! દિવ્ય મહારો દીવડો ! મુજ પાપથી ગુલ થઈ ગયો.”

ના પાસ કો'ને આવવા દે પત્નિને ગાળો દીધે,
 “તુજ વીણુ ખ્યારી પુત્રોતુ” રે ! રક્ત પાપી કો પીયે ?
 જા દૂર થા ! જા દૂર થા એ દુષ્ટ રંડા મુજ થકી,
 તુજ ફેંદમાં હા ! હું ફેંસાયો વાત થૈ કર્મે લખી.”

એ તીવ્ર પશ્ચાત્તાપથી પ્રેમી પિતા પાગલ થયો,
 ત્રણ માસ સેવી મંદગી સંસારને છોડી ગયો;
 લોકો તણા અપવાદથી પત્નિ પિયરમાં જ રહી,
 એ રીત એક કુટુંબની કણ્ણાજનક કથની કહી.

તૈયાર છે ! રસમય ઉત્તમ ગ્રંથ.

શ્રી ભોજ સુબોધ રત્નમાળા !

ભાગ ૧ લો. કી. ૨-૦-૦

સોજીતરીયા અધર્સ બુકસેલર્સ.

ટ. ગણેશવાડી. મુંબઈ નં. ૨.

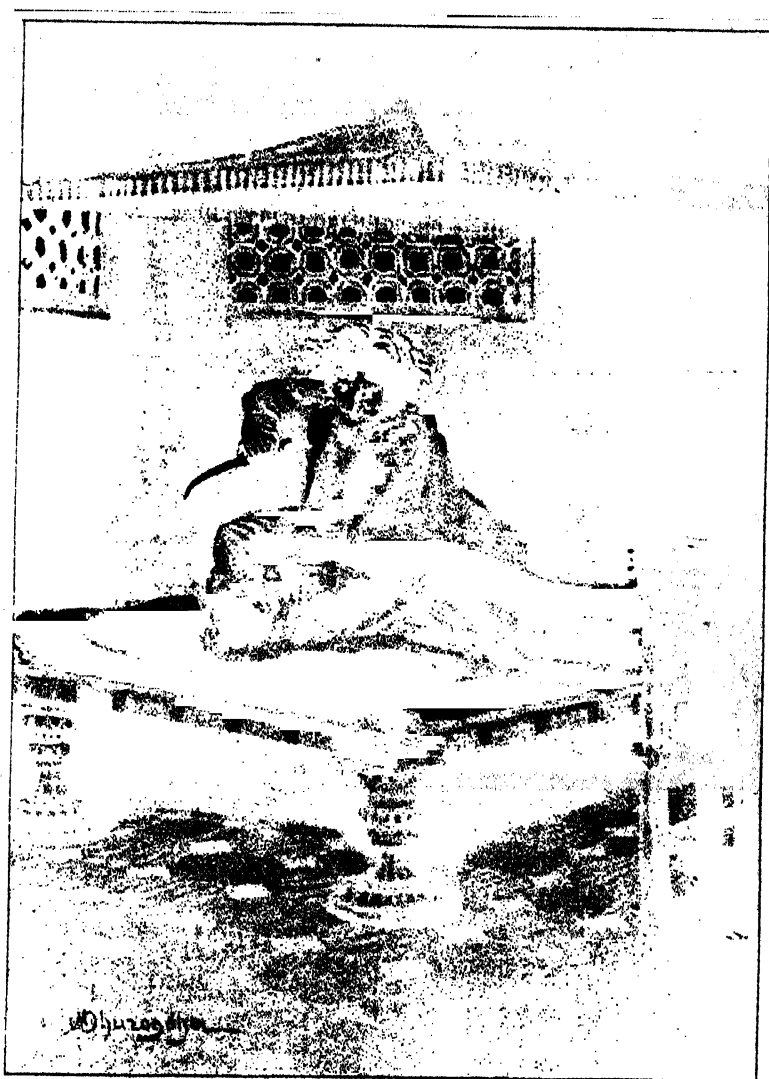
દુઃખી પિતા! (નિર્ભાગી-નિર્મેજા).

“જત! દૂર થા! જત! દૂર થા! ઓ દુષ્ટ રંડા! મુજ થકી!
તુજ કંદમાં હા! હું કસાયો વાત થઈ કમ્મે લખી!”

“મણિકાન્ત.”

પ્રત્યક્ષ !

“કર્યો ઉપકાર ને બદલે, ભર્યો અપકાર હું ભૂલા!
વયોવૃદ્ધ વિગ્ર ગરદન પર, ઘસી તલવાર હું ભૂલા!”
“મણિકાન્ત.”

પ્રહ્લહત્યા

યાને

આપઘાત કે ખુન ? !

(એક કરુણાજનક કથા)

સૌરઠા.

પ્રહ્લહત્યાનું પાપ, છાપ પડી તહારા શિરે;
ન્યાયી જગનો બાપ, માફ કરે ના મૂરખા !

* * * *

પડી પટ્ટેળે ભાત, ફાટે પણુ પીટે નહિં;
પાપ તણી છે માત, પ્રહ્લહત્યા નહિ છૂટશે ?

* * * *

આશા ! આશા ! હાય ! કામ કરાવ્યું તહે કુટું;
“લોભે લક્ષણુ જાય,” હાય ! વિધાતા શું કરે ?

“મણિકાન્ત.”

ભુંડાની ભુંડાઈ !

—ગઝલ—

કર્યો ઉપકાર તે બદલે ભર્યો અપકાર તહે ભુંડા !
વયોવૃદ્ધ વિપ્ર ગરદન પર, ઘસી તલવાર તહે ભુંડા !

+ + + +

તપેલો શાન્ત થાવાને, વિસામો વૃક્ષનો લીધો !
કુહાડાથી પછી કાપ્યું, દગો કાં વૃક્ષને દીધો ?

+ + + +

અરે ! પય પાઈને પાળ્યો, વળી મહોટો તહને કીધો !
ફળીધર હા ! બનીને તહે, અરેરે !! ડંસ કાં દીધો ?

+ + + +

મુસાફર હા તને માની, સુબાડયો ગૃહ વિષે જ્યારે !
કરી ચંડાળ ! તહે ચોરી ! પડ્યાં સૌ નિંદમાં ત્યારે !

+ + + +

અરે ! જગદીશ જાણે છે, અયે ! અલિમ જુલમ તહારો !
કદી નહિ માફ કરશે તે, અદલ ઇન્સાફ કરનારો !

“મણિકાન્ત”

॥ શ્રીહરિ ॥

પ્રસિદ્ધિયા !

યાને

આપઘાત કે ખૂન ? !

નોટ:—સદરહુ કથામાં ટુંકી લાઇનો છે તે ચોપા-
ઇમાં લેવી તથા વચ્ચે મહોટી લાઇનો છે તે ગરબી
(સાંભળજો સજ્જન નરનારી હિતશિખામણ સારી-
છ) ના રાહમાં લેવી.

ઇષ્ટ	દેવને	પાથે	પડી,
વાત	સુણાવું	સૌને	વડી;
કૈંક	વર્ષની	છે આ	કથા,
દાદા	મહારા	કહેતા	હતા.
નિશાળમાંથી	આવું	ઘેર,	
દાદા	વાત	સુણાવે	પેર;
સુણી	વાત	આંસુડાં	ઢળે,
કુમળું	અંતર	મહારૂં	બળે.

* * * *

શ્રી સરખાપુર ન્હાનું ગામ,
 ભીલ લોકનું ભારે કામ;
 અન્ય વરણ ત્યાં થોડી ઘણી,
 વધુ વસ્તી ઠાકરડા તણી.
 વેત્રવતીને સુંદર તીર,
 ગામ સદા દીસે ગંભીર;
 ગામ શેઠ છે મોતીલાલ,
 બહેપારે પામ્યો ધનમાલ.
 બીજા વણીક વસે દસબાર,
 ગામ શેઠ સૌનો સરદાર;
 શેઠ તણી ઉમ્મર છે ત્રીસ,
 શેઠાણી વર્ષે ત્રેવીસ.
 સાત વર્ષના પુત્રજ એક,
 માત પિતાને બહાલો છેક;
 કૃષ્ણલાલ છે તહેનું નામ,
 નામ પ્રમાણે અંગ તમામ.
 મુનિમ શેઠના અંબારામ,
 છે વિશ્વાસુ ચોખ્ખું કામ;
 વયે વૃદ્ધ છે વર્ષે સાઠ,
 વિપ્રતણી ઉત્તમ છે નાત.

ઘણા વર્ષથી વહિવટ કરે,
શેઠ તણું અંતર તો ઠરે.

+ + + +

બાર વર્ષના શેઠજ હતા,
પાટી લઈ લાણુવાને જતા;
પિતા શેઠના ગયા સ્વધામ,
મુનિમને સોંપ્યુંજ તમામ.
સંભાળો સઘળો ંહેપાર,
મમ બાળકની લ્યો સંભાળ;
તમપર મારો છે વિશ્વાસ,
હવે નથી જીવવાની આશ.

મુવા શેઠ મૂકી જંજાળ,
થયાં વર્ષ તેનેજ અઢાર;
પૈસા સારા પેઢા કર્યા,
શેઠ તણા ભંઠારો ભર્યા.
ગણી પુત્રસમ પાડ્યો બાળ,
ભણાવવા લીધી સંભાળ;
બહેપારે પાવરધો કર્યો,
સોળે વર્ષે કન્યા વર્યો.
થયો તરુણ ત્યાં મોતીલાલ,

ત્રેવીસ વર્ષે પ્રગટયો બાળ;
 મુનિમને મુરખી ગણે,
 મુનિમની હા, એ હા, ભણે.
 પુછ્યા વિણ પાણી નવ પીયે,
 ખપતી વસ્તુ પૂછી લીયે;
 એમ અઢારે પૂરાં થયાં,
 શેઠ મુવે વર્ષો વહી ગયાં.
 વર્ષ ત્રીસનો મોતીલાલ,
 સાત વર્ષનો હેનો બાળ;
 હવે મુનિમની કહું છું કથા,
 દેવ સમા ડોસા તે હતા.
 ભોળાને ભગવત્ પર ધ્યાન,
 સંતોનું કરતા સન્માન;
 ગામ તેમનું ગંગાવાસ,
 છે સરખાપુર કેરી પાસ.
 ગંગાતીરે સુંદર ગામ,
 યાત્રા કેરું મહોટું ધામ;
 વસે કુટુંબ ત્યાં મુનિમ તાણું,
 સુખિયું ને સંતોષી ઘણું.
 ત્રણ પુત્રો ને પુત્રી એક,
 પરણાવ્યાં સૌ કરી વિવેક;

પુત્ર તણે ઘર પુત્રો થયા,
 સૌ નિજ ધંધે વળગી ગયા.
 મૂકી ભર વાડી વસ્તાર;
 ગયાં ડોસી હરિને દરબાર.
 સદ્ગુણવાસી મુનિમ તણી,
 ગામ વિષે કીર્તિ છે ઘણી;
 એક વખત પુત્રો ને પિતા,
 નિજ ઘરમાંહી ખેડા હતા.

(ગરબી-સાંભળજો સજ્જત નરનારી-એ રાહ.)

પુત્ર કહે છે તાત અમારા, વાત અમારી માનોજ;
 મ્હોટા રળતા પુત્ર થયા તો, જગદીશ્વરને જાણો-
 સાચું માનોજ.

શેઠ હવે તો મ્હોટા થયા છે, સઘળો વહીવટ સોંપોજ;
 મુક્ત થઈને નિજ ઘર આવો, સૌ જાનજો કાપો-સાચું.
 તાત કહે છે પુત્ર તમારી, વાત હૃદયમાં ધારીજ;
 રજા માગતાં શેઠ દુભાયે, એ ચિંતા છે ભારી-સાચું.
 તોપણ ‘મોતીને’ સમજવી, મુક્ત થઈને આવુંજ;
 સૌ જાનજો ત્યાગ કરીને, હરગુણ હરનિશ ગાવું-સાચું.

ગયા માસ ખીજા ત્યાં ચાર,
 “મોતી” શેઠ થયાજ બિમાર;

ક્ષય વ્યાધી મોતીને થયો,
 દિન પરદિન તે ગળતો ગયો.
 ઔષધ કીધાં અપરંપાર,
 પણ ના સાડું થયું લગાર;
 રોગ વધ્યો ને શક્તિ ગઈ,
 મુનિમની હિમ્મત ના રહી.
 છતાં દિલાસો દે છે ઘણો,
 રાખ લડસો લગવત તણો;
 તુજને સાડું થશે વિચાર,
 હિમ્મત ત્યાગીશ ના તલભાર.

શેઠ કહે છે કાકા મારા, મૃત્યુ માથે આંબુનું;
 તાબે થાવું પડશે તેને, જે લગવતને ભાંબુનું—
 મૃત્યુ આંબુનું.

આ જગમાં જન્મીને જાવું, તેમાં શાને રાવું;
 પણ અધવચમાં નહાવ કુખેતો ક્યમ આંસુડાં લેહોવું—મૃત્યુ
 જેવો મુજને તાતે સોંપ્યો, તેવો તમને સોંપુ;
 મમ બાળકની રક્ષા કરજો, હસ્ત હું તેનો આપું—મૃત્યુ
 જેવું માડું જતન કર્યુંતું, તેવું તેનું કરજો;
 જગતપિતા એ જગદીશ્વરજી, તમ અંતરમાં ઠરજો—મૃત્યુ
 એમ કહેતાં મોતીલાલે, દેહ તજી ત્યાં દીધો;
 મુનિમને આંસુ ના માયે, કોપ પ્રભુ શ્યો કીધો?—મૃત્યુ

ઘરડાને મૃત્યુ ના આવે, કેમ યુવાનો જાયે ?

અવળી ગંગા કેમ ચલાવો ? આ-દુઃખ ના રહેવાયે-મૃત્યુ

હોસે સૌને શાન્તજ કર્યા,

ફીચા કરી સૌ ઠામે ઠર્યા;

હોસે વહીવટ ચાલુ કર્યો,

કૃષ્ણલાલને હાથે ધર્યો.

ભણાવવા મુક્યો નિશાળ,

પુત્ર તુલ્ય લેતા સંભાળ;

શેઠાણીને આપે આશ,

થાશે નહિં કેં તમે નિરાશ.

પુત્ર કાલ તુજ મહોટો થશે,

કષ્ટ તમારાં સર્વે જશે;

વર્ષ વિત્યાં બીજાં ત્યાં આઠ,

હોસે ઠીક કર્યો છે ઠાઠ.

આગળથી બહોળો બહેપાર,

કરી કમાયા પૈસા ચાર;

શેઠ તણી મિલકત તો વધી,

મુનિમની મહેનત છે બધી.

કૃષ્ણલાલનાં લગ્નજ કર્યા,

હોસાચે દિલ સૌનાં હર્યા;

વૃદ્ધ થઈ ડોસાની કાય,
 આંખે અડું ના દેખાય.
 નામું લખવા માટે એક,
 મહેતો રાખ્યો કરી વિવેક;
 શેઠ તણા સગપણમાં હતો,
 દરિદ્રતાથી દુઃખિયો થતો.
 ચાર હતાં તેને સંતાન,
 પણ પૈસા વણુ દુઃખની ખાણુ;
 ડોસાને દીલ આવી દયા,
 દઈ નોકરી શાન્તજ થયા.
 પાવરધો ઠંડેપારે કર્યો,
 અંદેશો ના અંતર ધર્યો;
 નામ તેહનું કાળીદાસ,
 નામ પ્રમાણે અવગુણ ખાસ.
 લોભીને લુચ્ચો છે ધણો,
 ડર ના રાખે ઈશ્વર તણો;
 અદેખાઈનું પુરું જોર,
 અંતર તેનું હતું કઠોર.
 પાપ પુણ્ય ના ગણે લગાર,
 ચોરી એ ચોખ્ખો ઠંડેપાર;

વળી કુછંદી પૂરો હતો,
 નવ કરવાનું કરવા જતો.
 શરિર પણ લાગે ભયકાર,
 હબસી સમ તેનો આકાર;
 આંખો દેખી બાળક ખડીયે,
 ભુલે ચુકે કો નામ ન લીયે.
 પણ ઉજળો તેનો વસ્તાર,
 તેની આવે દયા લગાર;
 બાર માસ નોકરીએ થયા,
 દુઃખના દા'ડા સર્વે ગયા.
 દુકાનમાંથી ચોરી કરે,
 દાણા વસ્તુ હરદમ હરે;
 મુનિમથી ડરતો હદબાર,
 પણ અંતર ઈર્ષા અંગાર.
 લાંચ લઈ ગ્રાહકથી મળે,
 હિસાબમાં ગોટાળો કરે;
 મુનિમજી વિશ્વાસે રહ્યા,
 એમ દિવસ કેં ચાલ્યા ગયા.

પાપ ઘડો જ્યાં પુણ્ય ભરાયે, તુર્ત પછી છલકાયેજી;
 કેંક ઇલાજો કામ લગાડે, પણ ના તે ઠંકાયે-સાચું માનોજી.

ચોરી કરશે ચોર સદા પણ, એક દિવસ પકડાશેજી;
 માન લંગને થાયે દુઃખિયો, ન્યાયવિષે સપડાશે-સાચું મા.
 તે જાણે ના જોતું કોઈ, પણ જોતો જગરાયજી;
 અવધી થતાં અલ્પ સમયમાં, પાપ પ્રગટ સૌ થાયે-સાચું.

મુનિમને તો થઈ છે જાણ,
 કે, મહેતાએ કાઢ્યો ઘાણ;
 ઓ મુરખા ! શું કીધું કામ ?
 નિમકહરામી થયો તમામ.
 તારા વિશ્વાસે હું રહ્યો,
 ઘાતી તું આવો કાં થયો ?
 દિન જાણીને રાખ્યો પાસ,
 તેનો બદલો આપ્યો ખાસ.
 રજા તુંજને આપુ સહી,
 હવે કદિ ના આવીશ અહીં;
 નિમકહરામી શેઠજ તણો,
 ધમકાવ્યો હોસાએ ઘણો.
 કરગરતો ત્યાં કાળીદાસ,
 માફ કરો આ સમયે ખાસ;
 બચ્યાં મારાં થાશે દુઃખી,
 શુભ આશિષથી થાશે સુખી.

હવે કઈં ના એવું કામ,
 ના કરશો મુજને બદનામ;
 ડોસાને મન આવી દયા,
 શિખ દધને શાન્તજ થયા.
 કૃષ્ણલાલને ડોસે કહું,
 હવે બાળપણ તારું ગયું;
 મુજને આંખે હવે ક્યાસ,
 માટે વહીવટ સર્વ તપાસ.
 પુત્રો કહે છે “આવો ઘેર,
 રામ રોને રૂડી પેર;”
 તેથી તારું તું સંભાળ,
 મહારો પાસે આંખો કાળ.

કૃષ્ણલાલ બોલ્યો દિન થઈને, કાકા કરૂણા રાખોજ;
 આ ઘરબાર ગણો કાં જુદાં? શું મુખથી આ ભાખો?—
 કરૂણા રાખોજ.

રામ રો આ ઘરમાં રહીને, પુત્ર મને નિજ ધારોજ;
 પુણ્ય દાન પ્રિતેથી કરજો, સર્વેને સંભાળો—કરૂણા.

એમ દિવસ કેં થયા પસાર,
 કૃષ્ણલાલને પ્રગટ્યો બાળ;
 આંખ્યા દીવાળીના દીન,
 ડોસા આંખ્યા નિજ વતન.

દીવાળી કરવા શુભ પેર,
 પુત્રો પણ આવ્યા નિજ ઘેર;
 હશી ખુશીથી દિવસો ગયા,
 તહેવારો ત્યાં પુરા થયા.
 પુત્ર કરી આજીજી કહે,
 હવે જશો ના શેઠજ ગૃહે;
 નિજ ઘરની ના કેં દરકાર,
 તમે હવે ત્યાંની જાનન.
 નહિં જવા દઈશું ત્યાં અમે,
 સૌ ખટપટને ત્યાગો તમે;
 યોસા બોલ્યા દિકરા મુણો,
 હવે નથી રહેવાનો ઘણો.
 કૃષ્ણલાલને સોંપી સહી,
 જુજ વખતમાં આવું અહીં;
 દઈ દિલાસો યોસો ગયા,
 પુત્રો પણ પરદેશે વહ્યા.

ચત્ત કરોને કોડ કદાપિ, ટેવ પડી ન તબયેજ;
 તેમ સ્વભાવ નહિં બદલાયે, મર્ણુ થતાં દુર થાયે-સાયું.
 ધુવો ડોચલા બહુ સાબુથી, પણ ધોળા નવ થાશેજ;
 ડીંગ વિષે સુગંધી ભેળો, વાસ નહિં બદલાશે:-સાયું.

બુદ્ધિ બગડી મહેતા તણી,
અદેખાઈ અંતરમાં ઘણી;
વિચારતો પોતાને મન,
ઠોસો વચમાં નડે વિઘન.

જીવાન સાસુ મરશે નહિ,
વહુનો દહાડો વળશે નહિ;
ઠોસાનું જો કાસળ જાય,
મન ગમતો પૈસો લુટાય.

ઠોસો દેશ જવાનો નથી,
પ્રપંચ કે નભવાનો નથી;
જ્યાં ત્યાં ઠોસો પામે માન,
માફ ના થાયે સન્માન.

રકમ એક ઉચાપત કરી,
જો ઠોસાની દ્રષ્ટે પડી;
તો, તો, થાશે ખૂરા હાલ,
ફજેત કરશે તે તત્કાળ.

રસ્તા વચ્ચે આવે આડ,
કેમ કાપવી ઘટે ન વાડ ?
દુનિયા છે દોરંગી બધી,
સાર અસાર સમજતી નથી.

મ્હારે શું બીજાથી કામ ?

કરવું મ્હારે કામ તમામ;

ડોસો ખેંચ્યાડુ યમદાર,

પડે પછી પાસા પોખાર.

કૃષ્ણલાલ છે ભોળો છેક,

નવ સમજે તે બે કે, એક;

મનમાંહી મનસુબો કરી,

મહેતાએ મન આશા ભરી.

ડોસા આવ્યા સૌ મન લાવ્યા, રોજ ગયા અગીયારજી;

કાર્તિકને સુદ અગીયારસનો, દીન હતો નિરધાર-સાયું.

પેઢી ને રહેવાનું મંદિર, બન્ને એક મકાનેજી;

આગળ પેઢી પાછળ ઘર છે, દ્વાર બે રાખ્યાં તેને-સાયું.

શેઠ શેઠાણી સાત દિવસથી, ગામ ગયાં છે બીજેજી;

ડોસા વણુ ઘરમાં ના કેઈ, વાત હૃદયમાં લીજે-સાયું.

અગીયારસની શાન્ત રહવાર,

મુનિમજી ઉઠ્યા તત્કાળ;

તુર્ત ગયા સરિતાને તીર,

નહાયા ડોસા નિર્મળ નીર.

આજે ડોસાને ઉપવાસ,

અગિયારસ તે કરતા ખાસ;

સ્નાન ધ્યાન પ્રિતેથી કર્યું,
ધરણીધરનું ધ્યાનજ ધર્યું.

સ્નાન કરીને ગયા મુકામ,
દુકાનનું ઉકેલ્યું કામ;
મહેતાજી પાણી હાજર હતા,
અંગે આજ અતી ધૂજતા.

સાંઝ પડીને દીવા થયા,
મહેતાજી નિજ મંદીર ગયા;
ઝાસે થોડું કર્યું ફરાળ,
જપવા બેઠા શ્રી ગોપાળ.

જપ તપ કરતાં વાગ્યા આઠ,
ઠીક જમાવ્યો ઝાસે ઠાઠ;
દુકાનને મહોટો છે ચોક,
રાત પડે ત્યાં આવે લોક.

મિત્ર મંડળી ત્યાંજ ભરાય,
ઝાસાનું હેયું હરખાય;
ઝાસો કહેતા સુંદર વાત,
શિખામણની તે સાક્ષાત.

ઝાસે વાત ચલાવી છેક,
બાર ઉપર ત્યાં વાગ્યો એક;

સૌ સૌને ઘેર ચાલ્યા ગયા,

ઠાસો દ્વાર દઈ સુઈ રહ્યા.

લોક કહે છે યમના દૂતો, જનને લેવા આવેજી;

પણ ના કો'ની દ્રષ્ટે પડતા, ના કો'ને ગભરાવે-સાયું.

પણ ઠાસાએ નિજ દ્રષ્ટીએ, બે જણ દીઠા પાસજી;

એક હતો કો પુષ્ટ ભીલડો, બીજો કાળીદાસ- સાયું.

પુષ્ટ ભીલડે ડુચો દીધો, ઠાસાજીના મૂખેજી;

છાતીપર મહેતાજી બેઠો, ઠાસા નિર્બળ ભૂખે- સાયું.

લિલ્લ કહે છે આ મહેતાજી, કામ કરોજ ખલાસજી;

પાસ ગળાપર દીધો મહેતે, સુણુતાં ઉપજે ત્રાસ-સાયું.

મહેતે કીધું કામ ખલાસ,

ઠાસા પામ્યા સ્વર્ગે વાસ;

ઠાસાને ઉપાડ્યા ત્યાંય,

દુકાનની માળી છે જ્યાંય.

ગળે દોરડું બાંધી એક,

લટકાવ્યા નીચાણે છેક;

ગુઠણ પર બેસાડ્યા ધરા,

દુષ્ટો ભુલ્યા કરતાં કળા.

* * * *

પાછળ દ્વારે પેઠા હતા,

ઠાસો જ્યારે કહેતા કથા;

તે અવસરમાં કાળીદાસ,
 ઉઠી સાંકળ ખોલી ખાસ.
 ભીંહ ઉભો'તો પાછળ દ્વાર,
 ત્હેને લીધો અંદર સાર;
 સંતાડ્યો ત્હેને એકાંત,
 કથા સુણુવા બેઠો શાન્ત.
 સૌ સૌને ઘેર ન્યારે ગયા,
 મહેતાજી સૌ સાથે વહ્યા;
 સમય થયો અડધો કલાક,
 મહેતાજીએ સાધ્યો લાગ.
 પાછળ દ્વારે ધીમે ગયો,
 ભીંહ ખીન્ને ત્યાં લેગો થયો;
 ભીંહ કહે “ક્યાં જાઓ દાસ ?”
 નામું છે લખવાનું ખાસ.
 ચઢી ગયું છે નામું છેક,
 માટે લખવું ધરી વિવેક;
 દહાડે ના મળતી નવરાશ,
 માટે જાવું આજે ખાસ.
 સુણી વાત ઠાકરડો ગયો.
 મહેતાજી મંદીરમાં વહ્યો;

ત્યાર પછી શું કીધું કામ ?
 તે જાણો છો આપ તમામ.
 કરી કામને નીકળ્યા ખડાર,
 જુજ વખતમાં થયું સહવાર;
 પ્રભાતમાં, ડોસો દે દાન,
 દાણા કેરું રોજ નિદાન.
 બીખારી સૌ લેગા થયા,
 ચોક ઉપર સૌ ખેસી ગયા;
 મુનિમજી ઉઠ્યા નહિં હજી,
 કેમ નહિં ખિછાનું તજ્યું ?
 દાણા 'મોકલવા'તા ખડાર,
 ખર લઈને આવ્યો કુંભાર;
 કાકા કહીને પાડી ખૂમ,
 કમાડ ખખડાવીને ધૂમ.
 ગરખડ કરતાં વાગ્યા આઠ,
 ઠીક જમાવ્યો લોકે ઠાઠ;
 કોટવાલ ત્યાં આવ્યો સાર,
 તેડાવ્યો તત્પર સુતાર.
 કમાડ તોડી અંદર ગયા,
 શય્યા સૂની વિસ્મય થયા;

તપાસ સૌ ઠેકાણે કરી,
 ખુણે ખાંચરે બેયું ફરી.
 મહેતાજી પણ લેતા ભાગ,
 સાંકળ દીધી સાંધી લાગ;
 ગભરામણની ચાલે ઘડી,
 કોટવાલની દ્રષ્ટે પડી.

સંશય આવ્યો તહેને એમ,
 મહેતે સાંકળ દીધી કેમ ?
 માળ પરે સૌ બેવા ગયા,
 શખ દેખીને વિરમય થયા.

શું દુઃખ દેખી ડાસો ડયો ?
 આપઘાત ભોળાએ કર્યો;
 મહેતાજી ઉભા છે જ્યાંય,
 કોટવાલની દ્રષ્ટિ ત્યાંય.

થરથર ધ્રુવે કાળીદાસ,
 કોટવાલ સમજ્યો છે ખાસ;
 ત્રાસ પામતા સૌ કો ત્યાંય,
 આંખ વિષે આંસુ ના માય.
 ડાસા દેવ તણા અવતાર,
 શા દુઃખે છોડ્યો સંસાર ?

જે દેખે તે અચરજ થતો,
 પાસ દોરનો ઢીલો હતો.
 ડોસાની ગરદન ચોપાસ,
 ડાઘ ઉઝરડો મળે ન ખાસ;
 પડે સમજ ના કો'ને કશી,
 કોટવાલના હૈયે વશી.
 કોટવાલ રજપૂતજ હતો,
 મુનિમ કેરો મિત્રજ થતો;
 મહેતો બોલાવ્યો એકાંત,
 કોટવાલ તો થયો કૃતાંત.
 ઓ ! કાળા ! પાપી ચંડાળ !
 આણ્યો તહેં બ્રાહ્મણનો કાળ;
 શ્યા સુખ માટે કીધું પાપ,
 ઉત્તર સાચો મુજને આપ.
 ઇર્ષા તું કરતો'તો ઘણી,
 દેવ સમા ડોસાજી તણી;
 સાંકળ દારે દીધી સહી,
 તું બાણે કો દેખે નહિં.
 વળી જગા નીચી છે બધી,
 આપઘાત ના થાયે કદી;

મુજ પાસે પૂરાવો એક,
 નથી છુટવાનો તું છેક.
 જો મણકા મુજ પાસે ઘણા,
 તુજ તુજસીની કંઠી તણા;
 મુનિમની શય્યાની પાસ,
 પડ્યા હતા મેં લીધા ખાસ.
 ક્યાં કંઠી તુજ જૂની અરે !
 નવી પહેરી આંચો ખરે !
 રાત્રે જૂન કરતાં નિરધાર,
 તુટેલી તુજસીની માળ.
 મુખ તહાઈં છે મલાનજ થયું,
 તેજ બધું તુજ જાતું રહ્યું;
 આંચો પાસે તહારો કાળ,
 આશ્રયની તહેં તોડી કાળ.
 મહેતો ત્યાં ગભરાયો ઘણો,
 ભય પેઠો પકડાવા તણો;
 કોટવાલને પાચે પડ્યો,
 પોકેપોક મુકીને રડ્યો.
 તહમે ખચાવો મુજને આજ,
 કૃપા કરીને રાખો લાજ.

કોટવાળની પાસે જઈ,
વાત સુણાવી છાની કંઈ.
થયો શાન્ત ત્યાં તે રજપૂત,
મંત્ર સુણી એવો અદ્ભૂત !

લક્ષ્મી દેખી મહોટા જન પણુ, લાલચમાં લપટાયેજી;
ના ડર રાખે દેવતણા એ, જાળ વિષે ઝપટાયે—સાચું માનોજી.
દોષિત તે નિર્દોષ ગણાયે, નિર્દોષી દંડાયેજી;
જુઠો તે સાચો થઈ બેસે, સાચો જન સપડાયે—સાચું.
પણુ સદ્ગુણી ને ન્યાયી જન કર્મ કરે નહિં એવુંજી;
નથી અમર કો આ અવનીમાં, પાપ શિરે શીદ લેવું?—સાચું.

છાની વાત કરી એકાંત,
કોટવાલને કીધો શાન્ત;
રજપૂત શબની પાસે ફર્યો,
આપઘાત ડોસાએ કર્યો.
પંચક્યાસ પ્રપંચે કર્યો,
દેવ થકી—ના દીલથી ડર્યો;
વિપ્રજનોને આજ્ઞા લાણી,
અસિદ્ધાહજ દેવા તણી.
વિપ્રોએ આટોખ્યું કામ,
ઘણું કકળતું આખું ગામ;

જ્યાં ત્યાં એવી વાતો થાય,
મહેતે કીધી બ્રહ્મહત્યાય.

પાપ કદી ના છાનું રહે,
વાત વાયરે તુર્તજ વહે;
સઘળે શોક છવાઈ રહ્યો,
અરે ! દેવ અવતારજ ગયો.

મુનિમ પર સૌનો છે ખ્યાર,
મહેતાને દેતા પ્રીટકાર !

મહેતે કીધું કામ તમામ,
પત્ર લખ્યો ડોસાને ગામ.

પુત્ર બધા પરદેશે હતા,
વાત મુણીને વિસ્મય થતા;
શું દુઃખ આન્યું ડોસા શિર,
આપઘાતથી તન્યું શરિર.

દુઃખી હૃદય નિજ ગામે ગયા,
સર્વ સહોદર લેગા થયા;
સૌ જન બોલે જ્યાં ત્યાં ઘણું,
થયું ખૂન તમ ડોસા તણું.
કીયા ખર્ચ પરવારી કરી,
ગયા પુત્ર સરખાપુર લણી;

કૃષ્ણલાલ ત્યાં આવ્યો હતો,
 રડી રડીને નખખો થતો.
 શું કીધું ત્હેં ઓ લગવાન !
 દુખ્યાં મ્હારાં ખારે બ્હાણુ;
 ઓ કાકા ! તમને કહું કથી,
 મ્હારો દોષ જરાયે નથી.
 મુનિમ પુત્ર ત્યાં બોલ્યા વાત,
 ત્હારો વાંક નથી સાક્ષાત;
 જે લગવતને લાબ્યું સહી,
 ત્હારે દીલગીર થાવું નહીં.
 મુનિમના પુત્રોએ ખાસ,
 ચાલુ કીધી ગુપ્ત તપાસ;
 મહેતો પાછળ દ્વારે ગયો,
 ભીંસ બીજો જે ભેગો થયો.
 તે આવ્યો મળવાને ખાસ,
 મુનિમના પુત્રોની પાસ;
 કહીં વિસ્તારી સર્વે કથા,
 સાક્ષી મ્હારી સાચી સદા.
 મળ્યો પુરાવો માગી દાદ,
 પુત્રોએ માંડી ફરિયાદ.

જુના જમાનામાં—

એક વખણાએલ કવી કહી ગયેલ છે કે,
શક હો અગર તો કરકર દેખ

તેમ ઓટોમોહીનીની ખુશખો*ચાર દીવસ ટકે છે
કે કેમ તે બાબત ને તમોને કાંઈ શક હોય તો આ-
જેજ એક નાની બાટલી

ઓટોમોહીની

ખરીદો અને તમારો શક દુર કરો. ને તમો એમ
સાબીત કરી આપશો કે ઓટોમોહીનીની ખુશખો ચાર
દીવસ ટકતી નથી તો અમો તમોને

ઇનામ રૂ. ૧૦૦ રોકડા આપીશું.

ઓટોમોહીની બજારમાં દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

સોલ એજન્ટ—મોહીની એજન્સી.

જુમામસીદ—મુંબઈ.

નિરાશ થવાની જરૂર નથી

પરંતુ જો અન્ય વીશીઓમાં, ભોજન ગૃહોમાં, કે ભપકાદાર લોજી-
માં, અને ખુદ પોતાને ઘેર પણ જો અહીંના જેવી સ્વાદિષ્ટ યાને ટેસ્ટફૂલ
રસોઈ જમવાની આશા રાખશો તો અવશ્ય નિરાશ થવું પડશે.

પધારો અને ખાત્રી કરો.

૬૦ સુમ્યાદવી પોષ્ટની પાછળ મુંબઈ નં. ૨.

તપાસ ચાલી માસજ ચાર,
પણ ના નીકળ્યો કેં એ સાર;
કોટવાલ ને મહેતે મળી,
સાક્ષી ફાડ્યા દ્રવ્યે કરી.

કોટવાલ ના દિલથી ડર્યો,
કૃષ્ણલાલને કળજે કર્યો;
સમજાવ્યો ધમકાવ્યો ઘણું,
ઘર લેજાશે રે ! તુજ તાણું.

માટે અમને આપ મદદ,
ખુનનો કેસ કરાવું રદ;
સર્વ પાપમાં લેજા થયા,
મહેતાજી તો છુટી ગયા.

મુનિમ પુત્રો થયા નિરાશ,
ગામ ગયા નિજ છોડી આશ.

*

*

*

પાપીનું ઢંકાયું પાપ,
પણ ના છોડે જગનો બાપ;
પ્રપંચથી જો છુટી જાય;
પણ કુદરતની શીક્ષા થાય.

વર્ષ ચાર તો વીતી ગયાં,
 પણ મહેતાને ભારે થયાં;
 ગઈ ચાકરી નિર્ધન થયો,
 પુત્ર એક યમદારે ગયો.
 પુત્રી એક પતિ વિણ થઈ,
 મહેતાની આંખો પણ ગઈ.

અંધ થઈને પેટજ ભરવા, પર ઘરમાં અથડાતોજ;
 પામે છે અપમાન અતિશે, સહન કરી સૂકાતો-સાચું.
 સૌ બોલે વાળ્યું તે લણશે, તેમાં કોઈ શું કરશેજ?
 બ્રહ્મહત્યાનું પાપ ન નહાતું, બહુ દુઃખ પામી મરશે-સાચું.

બહુ દુઃખ પામ્યો કાળીદાસ,
 તે સુણતાં ઉપજે છે ત્રાસ;
 આઠ વર્ષ બીજાં પણ ગયાં,
 મહેતાનાં દુઃખ પૂરાં થયાં.
 વર્ષ થયાં જ્યાં ખૂનને બાર,
 કાળીદાસ ગયો યમદાર;
 શીક્ષા અહીંની પૂરી થઈ,
 ત્યાંની શીક્ષા બાકી રહી.
 કૃષ્ણલાલ પણ દુખિયો થયો,
 ધંધો સર્વે તૂટી ગયો;

રહી નહીં પહેલાંની શાખ,
હતા મુનિમ પેઢીનું નાક.

x x x x

હે ! દિનખંધુ ! દેવદયાળુ, કરૂણા કેશવ કરજો;
મુનિમના લોળા આત્માને, હરદમ શાન્તી મળજો-કરૂણાં
આ જગમાં જન જેવું વાવે, તેવું ફળ તે પામે;
બાવળ વાવી આંખો ધરજે, એ આશા નવ જામે-કરૂણાં
હે ! સદ્ગુણી વાંચક પ્યારા ! છે તુજનેજ સલામ;
ભુલચુકની હું માગું માફી, જય જય આત્મારામ-કરૂણાં

સમાપ્ત.

હળધરવાસમાં પાવિત્ર વેત્રવતી તીરે
મહર્ષિ પરાશર સ્થાપિત મહાદેવ
પારાશુરના શુભ સ્થાનનું સ્મરણ!

—ભુજંગી—

મહર્ષિ પરાશર તાણું ઠામ-આ છે !
સદા સુખકારી અહા ! નામ-આ છે !
બુઝો દેવ ડે'રૂ મહા ધામ-આ છે !
નહિં માનુષી દેવનું કામ-આ છે ! ૧

મહા પુણ્યશાળી વહે પાસ-ગંગા !
અહાહા !! કરે પાપનો નાશ-ગંગા !
વહે પૂર્વમાં પ્રેમથી ખાસ-ગંગા !
કરાવે બુઝો તીર્થનો ભાસ-ગંગા ! ૨

કરી સ્નાન તેમાં મહાદેવ આવો !
જળે ચંદનેથી કરો સેવ આવો !
ધરી પુષ્પ ને આરતી તો ભેંતારો !
વહો દેવ “ત્રાતા ત્હમે તાત તારો !” ૩

સુગંધી મધુરી હવા મંદ આવે !
મહા રોગ હોયે નિરોગી બનાવે !
અહા ! પક્ષીઓ શબ્દ મીઠા સૂણાવે !
વિભુની ખુબીનો બળનો બનાવે ! ૪

श्री लण्डनवाचसमी मल्लि पञ्चाशत्तना आश्रम.

गुरुणा ! देव देवे ! महा धाम-आ छ ! नहि मानुषा देवनुं काम-आ छ !

.. मणिदान् ..

પ્રાર્થના.

“લલે દુશ્મન જને દુનિયા ત્હમે ના કોપશે ખાણુ!
અમીમય આંખ ક્યારીમાં અફીલુના રોપશે ખાણુ!”

“મણિકાન્ત.”

સ્તુતિ-કાવ્ય.

—ગઝલ—

ભલે દુસ્મન બને દુનિયાં, તહમે ના કોપશો આપુ !
અમીમય આંખ ક્યારીમાં, અદ્વીણુ ના રોપશો આપુ !
તમારી બ્યાં દયા દ્રષ્ટિ, અહાહા!! ત્યાં અમી વૃષ્ટિ;
બને સ્નેહી સકળ સૃષ્ટિ, સદા હૃદયે વસો આપુ !
કરો બે આંખને રાતી, ગ્રહો સધળા બને ધાતી;
થશે વૈરી હશે સાથી, નમેરા ના થશો આપુ !
અમારા દોષ ના બેશો, દયાળુ દુર્ગુણો ધોશો;
અમે તો આપનાં છોઃ ! સુધુદ્ધિ આપશો આપુ !
નથી શ્રદ્ધા અમોને તે, શિખામણુ આપોએ તમને;
સુણી દીન બાળની વાણી, મધૂર શું હસો ? આપુ !

x x x x x

મહા પર્વત તણું કાબળ કરી સાગર વિષે નાંખે;
કલમ વક્ષો સકળ કેરી ભૂમિ કાગળ રૂપી રાખે.
સદા બે શારદા લખશે તમારા ગુણુ હે ! ત્રાતા !
તથાપિ પાર ના આવે દયાળુ દેવ છો દાતા.

“મણિકાન્ત”.

સનમની સ્તુતિ !

—ગઝલ—

દિવાના હાલ આ દેખી ! સનમ ! દરકાર કર મહારી !
 પલકભર પ્યારથી પેખી ! કદર સરકાર ! કર મહારી !
 અહા ! એ વસ્ત્રની રાતે મળી મહબૂબ મયખાને !
 મધૂરી એ પગો ! હરદમ મુબારક ! હો ! જીગર માને !
 ઘુંઘટપટમાં નિહાળ્યું મહેં મનોહર મૂખડું તહાઈ !
 ઘવાયો અશ્મ ખંજરથી પુકાડ નામ બસ ! પ્યાડ !
 અયે ! પી ! પી ! કહી મુજને પીવાડી ઇશ્કની પ્યાલી !
 મઝા જ્યાં ઠીક જામી ત્યાં છપીલી છેતરી ચાલી !
 ગુમાની તું ગઈ ત્યાગી દિવાનાને દગો દીધો !
 સનમ ! અય ! બે રહમ ! તહારો કહે મહેં શું ગુન્હો કીધો ?
 બન્યો દર્દી ! જીગર ઝખમી ! નિરંતર ખૂન ટપકે છે !
 છતાં આ દિલ દિવાનાને સનમ ! જો ! લેશ ખટકે છે ?
 ફરી એ ઝખમ સહેવાને ખુશી છું ખૂન દેવાને !
 બન્યો આતૂર આ ખંદો સનમ તુજ સંગ રહેવાને !
 સકળ દુનિયાં તણી દૌલત કરૂં કુરબાન ! તહારા પર !
 છતાં અય ! બે કદર ! દિલબર ! રહમ તહારી ન મહારા પર !
 તજ દરકાર દુનિયાંની દિવાનામાં ગણાયો છું !
 અમોઝે આખરૂં છોડી સનમ ! મૂખો મનાયો છું !
 હજારો લાખ હું જેવા દિવાનાઓ તને આહે !
 મગર તું એક છે મહારે હકીલી આવ ઝટ રહે !

ગણપતિની સ્તુતિ !

—ગીતિ—

ગુણ નાયક ગુણવંતા, ગજદંતા હે ! દયાવંત દેવા;
પ્રથમ નમું હું તમને, કરો સહાય શ્રી ગજનંદ ગરવા.

*

*

*

વસંત તિલકા-છંદ.

આરંભતાં પ્રથમ હું પડું તૈજ પાય,
ગૌરી કુમાર ગણરાય થજો સહાય;
મહારી સ્વિકાર કરજો મનની સુ-સેવા,
પ્રીતે નમું તમ પદે ગણનાથ દેવા.

સરસ્વતિની સ્તુતિ !

સોરઠા-તાલ-કેરળા. (કામળું દીસે છે અલબેલા તારી આંખ)

હું ચરણ શરણ શીંગ નામી વંદુ સરસ્વતિરે. (૨)

સર્વ જગતની તું છે જતુની,
આશ પુરો છો સહુના મનની;
વૃદ્ધિ કરો છો—ધનની,
તહારી ગહન ગતિરે. હું.

નામ તમારું મંગલકારી,
કીર્તિ સર્વે બ્યાપી તહારી;
મયૂર ઊપર કરી સ્વારી,
તુજમાં મહા મતિરે. હું.

શીવ બ્રહ્મા તહારા ગુણ ગાતા,
સર્વ જગતની તું છે દાતા;
મહેર કરોને માતા,
આપો શુભ મતિરે. હું.

તુજ ગુણનો મા પાર ન પામું,
તુજ દર્શનથી બહુ દુઃખ વામું;
દયા કરી જો સહામું,
ટાળી આપત્તિરે. હું.

(૨૯૧)

દેવી દયાળી દયા તું કરજે,
કહે 'શંકર' હુઃખ સૌનાં હરજે;
મમ જીન્હાએ વસજે,
આપો સુખ અતિરે. હું.

ઇશ્વર રતુતિ !

(સૈયાં પડું મં તોરે પૈયાં-એ રાહ.)

વા'રે સ્વામી, રતું હું શીશનામી, માયાળુ છે મોરારી-વા'રે.

તમે સદ્યા અહલ્યા કરી દીધી,
વળી સ્હાય સુધન્વાને કીધી;

કીધી છે સ્હાય સ્વામી, દર્શન દોને અલિરામી;
રઘુવરજી, સુંદરજી, દીન અરજી, દિલ ધરજી. વા'રે.

સ્હાય કરો તહમે સ્હાય કરોને,
લવમાંથી તરવા મહને સ્હાય કરોને;

તમે મોહન મુરલીવાળા, લક્ષ્મિ આપો છોગાળા;
'શંકર'ના, સુખકર્તા, હુઃખહર્તા, જગકર્તા, વા'રે.

મોહનની માયાની સ્તુતિ !

(ક્રમી શુ' ન કરે ? કુર્કર્મ રે ! એને મળતો રાહ.)

મોહન ત્હારી માયા, છે મધુરીરે....મોહન ત્હારી માયા !
 શીવ બ્રહ્મા તુજ ધ્યાન ધરે છે,
 સરસ્વતિ ત્હારું સ્તવન કરે છે;
 ઋષિ મુનિએ જશ ગાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 લવાણ્ધિ તારક ભૂધર સ્વામી,
 પ્રણમું તુજને હું શીશ નામી;
 જસોમતીજના જાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 જે દર્દિને દર્શન તું દે,
 દુઃખડાં ત્હેનાં સર્વે છેદે;
 સુખમય ત્હેની કાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 પાંડવની પ્રતિમા ત્હમે પાળી,
 દ્રુપદ સુતાની કરી રખવાળી;
 લાજ વિદુર ઘર પાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 સુધન્વાને સ્હાયજ કીધી,
 તેલ કઢા શીતળ કરી દીધી;
 બ્હારે ગજની ધાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 જે ત્હારી માયા મેળવશે,
 તે જનને ઝટ મુક્તિ મળશે;
 જહુનંદન જગ રાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 દૌન “શંકર”ની સૂણુએ વાણી,
 ભક્તિ સદા દો સારંગપાણિ;
 માગું ત્હારી—માયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.

સૂર્યની રત્નુત્તિ !

શાર્દૂલ વિઠ્ઠલિત ઇંદ્ર.

જેના તેજ થકી ત્રિલોક અળકે, એવા પ્રતાપી ત્હમે,
ટાળોછાજ તિમીર સૌ જગતનું, સૃષ્ટિ તમોને નમે;
ત્હારો છે ઉપકાર સૌ જગપરે, છે તું દયાનો નિધી,
બંદુ શ્રી રવિ દેવ નિત્ય તમને, ટાળો દુઃખો ત્રીવિધી.

સાગરની રત્નુત્તિ !

શિખરિણી ઇંદ્ર.

ઘણા ગાજે ધૂકે, અતિ બળ કરી તું જીજ્ઞાસો,
નહિ માઝા મુકે, કળયુગ મહીં દેવ તું છતો;
ઘણાં રત્નો પાકે, જીવર મહીં ત્હારા સરિ-પતિ,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૧
મળી દેવો દૈત્યે, મથન તુજ કીધું શ્રમ કરી,
દીધાં રત્નો ચૌદે, વિષ સહુ ગયું દૈત્યજ બાણી;
લોધાં રત્નો દેવે, સકળ સ્થળ આનંદજ અતિ,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૨
હરિનો વાસો છે, પરમ પદવાળા તુજપરે,
પ્રતાપી એવો તું, સકળ જગને પાવન કરે;

ગુણો તહારા ગાયે, સકળ જગદેવો મુનિ જતી,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૩
 સરિતાઓએ તો, શરીર તુજને અર્પણ કીધું,
 થયા શણે તહેને, વિપદ સહુ ટાળી સુખ દોધું;
 કદી કોપે તો તું, સકળ મહિ જાણે નહિ હતી,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૪
 સદા સંભાળું હું; અચળ મનવાળા દધિ તને,
 દયા માગું તહારી, સરસ મતિ આપો દધિ મહને;
 કરે ભક્તિ ભાવે, અચળ મનથી “શંકર” અતિ,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૫

પ્રભુ રત્નુતિ !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ ! વિશ્વના રચનાર, ને હરનાર ઓ સ્વામી;
 સકળને સુખના દેનાર, ને લેનાર ઓ સ્વામી !
 ગહન તહારી ગતિ પ્યારા,
 ગણાયે ના ગુણો તહારા;
 અહો ! આ વિશ્વના આધાર, ને સુખકાર ઓ સ્વામી !
 શશિ ને સૂર્ય આ જગમાં,
 વળી તારા કીધા ખગમાં;
 અમારા સુખને માટે, કીધાં તહેં સર્વ ઓ સ્વામી !
 યવન પાણીજ તહેં કીધાં,
 નિરખવા નેત્ર આ દીધાં;

દયાના તો અહા ! લંઠાર, ને ઊઠાર ઓ સ્વામી !
 પ્રભુ તુજ ગુણ છે આજ,
 કરે તું રંકને રાજ;
 અમીરોને ફકીરો તું, કરે પળમાંહ્ય ઓ સ્વામી !
 સગાં છે સ્વાર્થનાં સ્વામી,
 ખરો છે તું સગો નામી;
 જગે નિઃસ્વાર્થી ને પરમાર્થી છે તું એક ઓ સ્વામી !
 અરે ! ઓ તાત ઇન્સાફી,
 બખસ મુજ પાપની માફી,
 અમારી દીનની ફરિયાદના લેનાર ઓ સ્વામી !
 દયાળું તું દયા કરજે,
 કુબુદ્દિ માહ્યરી હરજે;
 કહે “ શંકર ” વિમળ આ વાણીના દેનાર ઓ સ્વામી !

સ્તુતિ !

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો—એ રાહ.)
 ધ્યાન નિરંતર ધરીએ, નાથ તમ ધ્યાન નિરંતર ધરીએ.
 કાયા ખોટી માયા જૂઠી, પાપ કર્મ પરહરીએ;
 એક તમારી અમિની નજરથી, લવસાગર આ તરીએ. નાથ.
 માફ કરો સૌ પાપ અમારાં, ભાવે ભજન તુજ કરીએ;
 સહાય કરો હે દેવ દયાળુ, ટળવળીએ લવ દરિયે. નાથ.
 અકળ કળા જગદીશ્વર તહારી, નાથ મૂખે શું ઊચરીએ;
 સંસાર ત્યાગી થશું વૈરાગી, હેતે સ્મરણ તુજ કરીએ. નાથ.

મહાદેવનો ગરબો !

(પુનમ ચાંદનીના—રાહ)

આવો ખ્યારી બહેનો, ગરબો ગાઈએ શિવનોરે,
 ઊભાં રહીને ગોળ કુંડાળે સૌ આજ, હળીમળી ગરબો ગાઈએ,
 સહીએરો સહુ આપણે રે.

ભોળાનાથ આપે બહેની સાડ સાસરું રે;
 વળી સ્વામી આપે, ચતુર સુબાણ. હળીમળી.
 સાખી.

અર્ધાગે ઊમીયા ધર્યા, ગણપતિ જમણે પાસ;
 સર્પ કંઠમાં શોભતા, છે કૈલાસે વાસ.
 સહીઅર બળદ ઉપર કરી સ્વારી શિવે હેતથીરે;
 સજની ગંગાજી બિરાજે જટામાંદ્ય. હળીમળી.

સાખી.

ડાક ડમરૂ છે હાથમાં, નંદી ભૂંગી સાથ;
 ખાખ શરીરે ચોળીને, બેઠા શંભુ નાથ.
 સખીઓ એવા શિવને ભજેથી સુખ સહુને થશેરે;
 કાપે કદ આપણાં ત્રિલોક કેરા નાથ. હળીમળી

સાખી.

બહેનો ગરબો શિવનો, ગાયે મન ખુશ થાય;
 રટણ કરો તે નાથનું, નક્કી કરશે સ્કાય.
 માટે સ્મરણ કરોને સજની, ઊમિયા ધરિતું રે;
 સરવે વદો મુખેથી શિવનો જય ! જયકાર ! હળીમળી.

શિવ સ્તુતિ !

માલિની—છંદ.

જય, જય, જય, જોગી, શિવ કૈલાસ વાસી,
હર, હર, હર, ભોળા ભાંગના છો વિલાસી;
વિભુતિ સરવ અંગે, નાથ આપે લગાવી,
જળ હળ મય જ્યોતિ જોગની છે જગાવી. ૧

કર કમળ વિષે તો, ડાક ત્રિશુળ ધાર્યા,
શિરપર સ્વરગેથી, આવી ગંગા પધાર્યા;
ગણપતિ ગજદંતા, આપ અંકે બિરાજે,
હિમગિરિ તનયા તો, વામ અંગેજ છાજે. ૨

ત્રિનયન ત્હમને છે, તાપસી ત્રિપુરારી,
વૃષભ પર સવારી, આપની સુખકારી;
સકળ જગત દેવો, ધ્યાન ત્હાડું ધરે છે,
રવિ, શશિ, ઋષિઓ સૌ, સ્તુતિ ત્હારી કરે છે. ૩

સ્મરણુ તમ કરેથી, પાપ સૌ નાશ થાયે,
સકળ ભય તબાયે, આપને જો લબાયે.
શરણુ તમ તાણું છે, પાર્વતી કાન્ત મહારે,
તમ વિણુ કર આલી, તાતજી કોણુ તારે? ૪

શંકરના ગુણનું ગાન !

દ્રુત વિલાંબિત છંદ.

હરઈડી હરનામ ઊંચારશો,
સકળ પાપ અને ભય ટાળશો;
ગણુપતિ પિતુ પાર્વતીના પતિ,
સુખકરા શિવશંકર દે મતિ. ૧ .

કર વિષે ડમરૂં વળી ડાક છે,
ત્રિભુવને હરની અતિ ડાક છે;
સરપ કંઠ ધરેલ નિહાળીયા,
વિભુત અંગ ભરેલજ ભાળીયા. ૨

શિર પરે નહો ઉત્તમ ગંગ છે,
ગણુપતિ ઊર્મીયા ગણુ સંગ છે;
બગધના પર નાથ બિરાજતા,
હિમગિરિ તનયા પતિ છાજતા. ૩

તપ કરી શિવનું નર કેં તર્યા,
ભજનથી સુખીયા જન કેં કર્યા;
શરણુ દેવ અને મુનિ રહાય છે,
શિવ ગુણો દિન 'શંકર' ગાય છે. ૪

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ !

વસંતતિલકા—છંદ.

અંબા ભવાની જગદંબ કરો સહાય,
આરાસુરી મન સદા તમ ભક્તિ ચહાય;
હસ્તે ત્રિશુળ ધરીને અસુરો વિદ્યાર્યા,
સંકષ્ટમાંથી નિજ સેવકને ઊંઘાર્યા. ૧

હનુમાનની સ્તુતિ !

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

વાયું તનય તહમને નમું, હનુમંત છે બળવંતજી;
કીધું પરાક્રમ કારમું, કથતાં ન આવે અંતજી. વાયુ.
સાગર કુદી લંકાં ગયા, રાક્ષસ અતિ સંહારીઆ;
લંકા લગાડી લહાય ને રાવણ સુતોને મારીઆ. વાયુ.
લઈ શોધ સીતાજી તણી, રઘુનાથ પાસે આવોઆ;
છે જનકી અતિ શોકમાં, એવી બખર તો લાવોઆ. વાયુ.
શ્રી રામની કઠણ થકી, પથ્થર સમુદ્રે તારોઆ;
સન્ય ઊતારી સાગરે, સહરામ લંક પધારોઆ. વાયુ.
અતિ યુદ્ધ રાવણથી થયું, મુર્છીત થયા લક્ષ્મણ અરે!
ગિરિ દ્રોણ લાવીને તહમે, મુર્છા ઊતારી હા ! ખરે. વાયુ.

રામે દશાનન મારીઓ, સીતા સતીને લાવોઆ;
 પૂરી મદદ આપે કરી, શ્રી રામને મન લાવોઆ. વાયુ.
 અંગે અતિ બળવંત ને, છો બાળ પ્રહારી ત્હમે;
 શ્રી રામના બહાલા કહી, સદિ સકળ ત્હમને નમે. વાયુ.
 દાબી પનો'તી પાયથી, દુનિયાં ત્હમોને ચ્હાય છે;
 બજરંગ શ્રી હનુમંતનું, શુભ ગાન 'શંકર' ગાય છે. વાયુ.

ગુરુ સ્તુતિ!

(શિષ્યોને સ્કુલમાં બોલવાની.)

ભુજંગી છંદ.

“મહિમાન્ત.”

નમું હું નમું હું ગુરુજી ત્હમોને,
 લણાવી ગણાવી સુધાર્યાં અમોને;
 હતા ઠોઠ ઠાલા, થયા ગુણવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૧

નહિં હું પહેલાં જરા કાંઈ જાણું,
 ત્હમારી કૃપાથી હવે સૌ પ્રમાણું;
 નહિં પાડ ભૂલું ગુરુ જ્ઞાનવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૨

શિષી ઇતિહાસો ઘણી વાત જાણી,
 બધા દેશની રીતભાતો પ્રમાણી;
 હતા આકળા તે થયા ધીરવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૩

આ કવિતા મુંબઈમાં કેટલીક સ્કુલના શિષ્યોની
 રજીસ્ટર પુસ્તકમાં છપાએલી છે તે મ્હારી લખેલી છે.

ભૂગોળો ખગોળો ભણી લેદ જાણ્યો,
ભણાવી નીતિ દોષનો અંત આણ્યો;
ન ભૂલું કદીએ ગુરૂ હેતવંતા,
અમારી તહમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૪

ગુરૂ ૩૬૦ જ્ઞાન આપ્યું અમોને,
શિશુઓ સુ-આશીષ આપે તહમોને;
ઘણા વર્ષ જીવી થજો કીર્તિવંતા,
અમારી તહમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૫

રણછોડજીની સ્તુતિ !

(ખલીહારી રસીયાજી ગીરધારી સુંદર શ્યામ-એ રાહ.)

સુખકારી, દુઃખહારી, મોરારી, શ્રી ધનશ્યામ;
ઓ અવિનાશી, ડાકોરના વાસી, રહાય કરો રણછોડ.

ખોડાણા કાજે બહાલા, દારિકાં છોડીરે (૨)

ડંકપુરીમાં પધારી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

ગંગાબાઈનું બહાલા, માન વધાર્યું રે (૨)

બાલે તોળાયા વનમાળી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

ગોમતી કેરું બહાલા, મહાત્મ્ય વધાર્યું રે (૨)

કીધું સજીવન વારિ, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

સેવક 'શંકર'ના બહાલા, અરજ સ્વીકારોરે (૨)

લક્ષ્મિ આપો ગિરધારી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

સર્વેની સાથે મભુ સ્તુતિ !

લલિત છંદ.

જય વિભુ પ્રહા વંદીએ અમે,
સકળ વિશ્વના તાત છો તહમે;
તમ દયા થકી આપદા ટળે,
તમ કૃપા થકી ચ્હાય તે મળે. ૧

રવિ શશિ ગ્રહો ખડાડ ને નદી,
પવન ઝાડ ને સૃષ્ટિ આ બધી;
અજબ એ કૃતી વિશ્વ આપની,
વિસરશે નહિં મહેર આપની. ૨

સ્મરણુ આપનું ના ઘડી કર્યું,
અખૂટ પાપનું લાથુ છે ભર્યું;
કપટ જૂઠાં જાદગી ગઈ,
લજનની નહિં પ્રેરણા થઈ. ૩

ધન જમાવવા ઢોંગ કેં કર્યા,
છળ પ્રપંચમાં ઠામ ના ઠર્યા;
સકળ દોષની માર્ફો આપને,
જય દયાનિધી કષ્ટ કાપને. ૪

ગોવિંદના ગણનું ગાન !

અહિર્ભાષિકા મનહર છંદ.

શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ, કર ધર્યાં કિરતારે,
 કમળ વદન જોઈ, હૈયું હરખાય છે;
 રક્ષા પાંડવોની કરી, કૌરવોનો કાળ આણ્યો,
 લાજ રાખી દ્રૌપદીની, ભારતે ભણાય છે;
 લક્ષ્મણને સંગ લેઈ, રામ રૂપે લંકા ગયા,
 મહા ગર્વી રાવણને, માર્યાનું મનાય છે;
 ગજને સહાય કરી, પ્રહ્લાદનું દુઃખ હરી,
 નખવતી હીર્ણકશ્ય, હણ્યો એ વંચાય છે. ૧
 લાજ રાખી વીહરની, ભાજીતો ભૂધર જમ્યા,
 લખી વાત શાસ્ત્રમાં તે, ના કો'થી કે'વાય છે?
 દણ્ડીને રાક્ષસો દુઃખ, દેવતાનું હર્યું બહાલે,
 લઈ હરિ નાવ ભવસાગર તરાય છે;
 ધર્મના ભંડાર એ, ઊદાર કિરતાર તણું,
 રટણ કરે છે તેનું, મહા દુઃખ જાય છે;
 વાણી ના પહોંચે મહારી, વખાણ વિભુનાં કરે,
 સત્યનો ખેલી રંગીલો, રણછોડરાય છે. ૨

પ્રભુ સ્તુતિ !

પુષ્પિતામ્રા છંદ.

જય ! જય ! વિભુજી, દયાળુ દેવા,
ભય હર ભૂધર હું કઈં સુ-સેવા;
તમ દરશનથી સદા સુખી છું,
શરણુ તજે હરિ હું ઘણો દુઃખી છું. ૧
સકળ જગતને બનાવનારા,
ગુણ ગણી કેમ શકાય નાથ ત્હારા;
અજર અમર છો ત્હમે કૃપાળું,
કર ધરો “ શંકર ” તારજો દયાળું.

ગીતિ.

જય ! જય ! શ્રી જહનંદન, વંદન ત્હમને કઈં વિભુ પ્યારા;
ભવ બંધનનું બંડન, કરી બચાવો મુરલીધર મહારા.

પ્રભુને વિનંતિ !

એક કામ અમારું કરજોરે, શામળીઆ;
અંતરમાં આવી ઠરજોરે, શામળીઆ.
શામળીઆ મોહન મળીઆરે (૨) એક કામ.

લજન તહમાઈં ભૂધર લાવે-લોલ મોહ માયા મુકાવે;
 સંકટ સર્વે ભૂલાવેરે-શામળીઆ. એક કામ.
 નામ તમાઈં મંગલકારી, શણે લેને શ્રી ગીરધારી;
 ‘ શંકર ’ અરજ સ્વીકારીરે-શામળીઆ. એક કામ.

પ્રાતઃકાળમાં મનુની પ્રાર્થના !

—ગઝલ—

નમું કિરતાર કરૂણાળું, કુબુદ્ધિ કાપને ખ્યારા;
 અમોને સ્વર્ગ સંચરવા, સુબુદ્ધિ આપને ખ્યારા !
 ભૂખ્યાને અન્ન દેવાને, પ્રીતે પરમાર્થ કરવાને;
 દયાળુ દેવ અમ દિલમાં, દયાને સ્થાપને ખ્યારા
 હળાહળ ઝેરના જેવા, ભૂઠાથી જૂજવો રાખી;
 હૃદયમાં સત્યતાની છાપ સત્વર છાપને ખ્યારા
 તહમારા ગુણ ગાવાને, લજનમાં લીન્ન થાવાને;
 અમારા દેહમાં લક્ષિત રંગે રંગ વ્યાપને ખ્યારા !
 કુઠા છે કામ ને ક્રોધ, ખૂરા છે મોહ ને લોભ;
 કહે “ શંકર ” અમોને દૂર એથી રાખને ખ્યારા !

ડાકોરના રણછોડજી વિષે !

મનહર છંદ.

ભાઈ ! ભાઈ ! ભાળ્યો મહેંતો ડાકોરના ઠાકોરને.
જેના દરશન થકી દુઃખ દૂર થાય છે;
પૂનમે પૂનમે સંઘ કાઢી લોક આવે ઘણા,
આસોની પૂનમે મો'ટો મેજો ત્યાં ભરાય છે;
આનંદ ઉત્સવ થાય ગોમતીમાં કૈંક ન્હાય,
સ્થળે સ્થળે ગોવિંદનાં ગીત તો ગવાય છે,
રંગીલો એ રણછોડ સેવકના પૂરે કોડ,
'શંકર' નું ચિત્ત સદા ડાકોરમાં જાય છે.

(તોરી કલખલ હય પ્યારી—એ રાહ.)

ગુજરાતે છે ગામ, રૂડું ડાકોર ધામ;
ભાઈ ! ત્યાંતો જોયા વનમાળી સ્યામ.
લોક આવે છે જંગ, કૈંક કાઢીને સંગ,
દે પાપોને કાપી, દયાળુ ધનશ્યામ. ગુજરાતે.
જાઓ ! જાઓ ! બ્રાતા ! બુધરનાં દર્શન કાજ,
સ્નેહિ શામળીઓ છે, સૌનો શીરતાજ;
કેવો સ્વામી સોહાય ? કરે સૌને સહાય, રૂડો રણછોડરાય,
અટ જાઓ જાઓ જાઓ (૩) ગુજરાતે.

(પાતળીઆ પરિશ્રમ હ્યો શાને—એ રાહ.)

ડંકપુરિ દીનખંધુ ખિરાજે,
 નામ રૂડુ રણછોડ શ્રી રણછોડ છે;
 ત્રિકમજી પણ ત્યાંજ ખિરાજે,
 બંધવ બેની જોડ છે, શુભ જોડ છે. .

છોગાળા નામની, ધૂન છે કામની, સુખના ધામની,
 આ.....આશ ધરો, લક્ષિત કરો.

ડંકપુરી.

(માટે દર્શને ડાકોર જજો, અને હરિ ભજી સુખીઆ થજો)

અલબેલો જગનાથ જોવાના,
 અંતરમાં મહને કોડ છે, બહુ કોડ છે;
 કામને ખાળવો, લોભને ટાળવો, ક્રોધ પ્રજાળવો,
 આ.....સુખ થશે, દુઃખ જશે.

ડંકપુરી.

એક અર્જ !

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છુડાયો—એ રાહ.)

નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો !
 મહને એક લડસો તહારો નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો.
 માયા મોહ વિષે લપટાયો, સુઝયો નહિ પંથ સારો;
 પુણ્યનું કામ કર્યું નવ એકે, પાપનો કીધો વધારો. નાથ ધરી.

ધામ ધરા ને ધન મેળવવા, યોજ્યા ઇલાજ હજારો;
 પળ પણુ તહમને યાદ કર્યા નહિ, નાથ કૃપા કરી તારો. નાથ ધરી.
 મનુષ્યાદેહ ધરીને ખોયો, હરિ ભજવાનો વારો;
 જન્મ ગુમાવ્યો જગ જંજળે, ભૂલ્યો સહુ ઉપકારો. નાથ ધરી.
 જ્ઞાન થયું કેઈ સંત કૃપાથી, લાગે હવે જગ ખારો;
 દોન બંધુ શરણે હું આવ્યો, સેવક અર્જ સ્વીકારો. નાથ ધરી.
 ભવ દરિયામાં ભૂલો ભટકું, પ્રીતમ પાર ઉતારો;
 'શંકર' ના સ્વામી છે મુજને, ભવ્ય ભરૂસો તારો. નાથ ધરી.

ભવદરિયેથી ઊગારો !

(દાસ પરે દયા લાવોરે—એ રાહ.)

બહાણુ વિભુજી ઊગારો રે !
 ભવ દરિયેથી બહાણુ વિભુજી ઊગારો.
 ભવ અરણ્યમાં અથડાતું, ગમે તેમ ગોથાં ખાતું;
 નથી નાથ એકે આરો આરો રે....ભવદરિયેથી.
 મોહરૂપી મોહાં વાગે, લોભના અપાટા લાગે;
 તહમે તાત આવી તારો તારો રે....ભવદરિયેથી.

પ્રાર્થનાપટક !

શિખરણી—છંદ.

સુધન્વાની સ્હાયે, ઊલટ ધરો ધાયા હરિ ત્હમે,
પુર્યા પંચાળીને, પટકુળ પ્રભુજી અણિ સમે;
છતાં છોડી છાયા, ચપળ ચિત્ત આ કેમ ચળતું ? ૧
દયાળું ઓ દાતા ! તમ ભજનમાં તે ન ભળતું.

કરી સ્હાય સ્વામી, પ્રકટ થઈ પ્રહ્લાદ તણી ત્હેં,
થયા ભીરૂ બહાલા, અરજીન તણા પ્રેમ ધરોને;
છતાં ભક્તિ ત્હારી, હૃદય રસ લાવી નવ કંઈ,
વણાં ગોચાં ખાઈ ઊઠર ભરવા કારણ કંઈ ૨
સ્વિકારી ત્હેં હુંડી, અરજ સૂણીને નરસિંહ તણી,
અહલ્યાને તારી, પરમ ઇશ ઓ લાયક ધણી !

તજી બીજી આશા, જગત પતિને હું નવ ભળું,
પડે ઊંધા પાસા, તદ્દપિ તુચ્છ આશા નવ તળું. ૩

મળ્યા મીરાંને તો, સરસ જશ પામી જગ વિષે,
મળ્યા ખાળા ધ્રુને, અચળ પદ પામ્યો દશ દિશે;
ધણા ગોદા ખાતું, અધમ મન મ્હાકું નવ ડરે,
છતાં હે સ્વામિજી ! નજર અમિ રાખો દૌન પરે. ૪

સુદામાની સાથે, વડોલ ગણી વત્યા વિભુ ત્હમે,
ખચાવ્યો હા ! આપે, ગજ જળ વિષે ડુંખતી સમે;
છતાં છોગાળાજી ! ભજન તમ ભાવે નવ કંઈ,
ફરે મૃત્યુ માથે, તદ્દપિ દિલ માંડી નવ ડરે. ૫

જમ્યા લાજી લાવે, વિદુર તણી દાતા વશ થઈ,
 ખચાવ્યા હેં સનેહે, ધરમ, ભીમ, લાખાગ્રહ મહિં;
 વળી આપી ગાદી, વિજય વરતાવ્યો દશ દિશે,
 ખિરાજોને ખ્યારા ! મુરલોધર મહારા મન વિષે. ૬
 કરે સેવા તહારી, પરમ દુઃખ તહેનું ઝટ ટળે,
 તરે આ સંસારે, અચળ સુખ ને વૈભવ મળે;
 ગુણે તહારા ગાતાં, સકળ જગ દેવો ઋષિ મુનિ,
 લગાવીને ખેઠા, લજ્જન ધુન તહારી પશુપતિ. ૭
 તહમે ત્રાતા ! દાતા ! શરણ મુજને દ્યો જગપતિ,
 વિભુજી વિખ્યાતા ! રહમ દિલ રાખો દૌન પ્રતી;
 ભણે વૃત્તો આઠે, મનન કરીને ' શંકર ' સદા,
 કફં નિત્યે પાઠે, વય વિષે ન આવે ભય કદા. ૮

ઈશ્વરની અદ્ભુત રચના!

કનરો (ઈસ તન ધન કી કોન ખડાઈ)—એ રાહ.
 અજબ ખૂબી અવનિ પતિ તહારી, પાર શું પામું હું સંસારી ? અ.
 કોણ ક્રીયાથી સૂર્ય પ્રકાશે ? કોણ ક્રિયા થકી વરસે વારિ ? અ.
 ઝાડ ખડાડ કણ કો' નિપજાવે ? કોણ કરે સૌની રખવાળી ? અ.
 પવન વાય છે કોણ કૃપાથી ? શ્રીફળમાં પ્રકટે કેમ વારિ ? અ.
 ગર્ભ વિષે જીવ કોણ જીવાડે ? કોણ કરે ઉત્પન્ન નરનારી ? અ.
 સકળ સૃષ્ટિને કો' નિપજાવે ? કોણ પલકમાં દે સંહારી ? અ.
 પામર નર 'શંકર' શું જાણે ? ખેંચી શકે ના કમી મતિ મહારી ! અ.

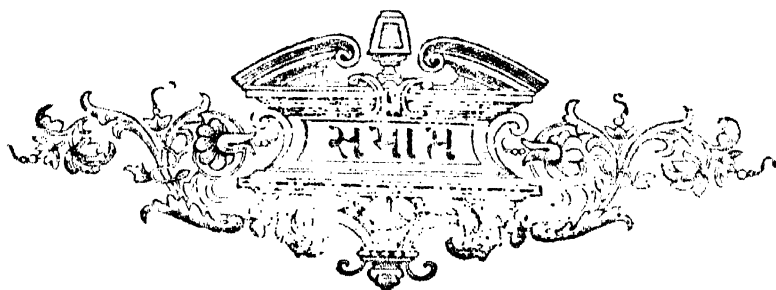
વસંતતિલકા—છંદ.

ત્રાતા તમે સકળના કરૂણા કરો છો,
દાતા તમે જગતના દુઃખને હરો છો;
આપો સુખદિ અમને દરરોજ પ્યારા !
સ્નેહે નમું સુખકરા પ્રભુજી અમારા.

આરતી :

જયદેવ ! જયદેવ !

જય ! જય ! પરમાત્મા, પ્રભુ જય ! જય ! પરમાત્મા;
અશરણુ શરણુ વિભુજી (૨) શ્રીધર ધરમાત્મા. જયદેવ.
સુખ કર્તા, દુઃખ હર્તા, દીનબંધુ દેવા-પ્રભુ દીનબંધુ દેવા;
લવતારક ભૂધર છો (૨) સદા કરૂં સેવા. જયદેવ.
વિશ્વંભર, વનમાળી, સુખકર શામળીઆ-પ્રભુ સુખકર શામળીઆ;
નરહરિ, નટવર, નાગર (૨) બળદાયક બળીઆ. જયદેવ.
જગકર્તા, જગનાયક, જગદીશ્વર સ્વામી-પ્રભુ જગદીશ્વર સ્વામી;
અકળ કળા કરનારા (૨) નમું હું બહુ નામી. જયદેવ.
દૌન 'શંકર'ની અરજી, અંતરમાં ધરજો-પ્રભુ અંતરમાં ધરજો;
સદ્ગુણ ભક્તિ ભરજો (૨) મમ દુર્ગુણ હરજો. જયદેવ.

ધરના ગાંડા અને બહારના ડાહ્યા !

મનહર—છંદ.

કેળવણી ખાતા વિષે કેળવણી લીધી અમે,
કેળવણી આપી આખા દેશને સુધારીશું !
“ કન્યાનો વિક્રય બંધ કરો ” એવું બોલવાના,
અમારી કન્યાઓ વેચી મૂકી તો વધારીશું !
ભાષણ ભરડવાના “ બાળ લગ્ન બંધ કરો, ”
અમારી બાળાને નાની વયમાં વરાવીશું !
સુધારના સાથી અમે પારકું બુઝાવા જૈશું,
અમારા પોતાના ઘેર હોળી સળગાવીશું !! ૧
ઉત્તમ પુરૂષ અમે નાતરાં નક્કી કરીશું,
અન્ય જો કરે તો ઝટ તેને અટકાવીશું !
“ ગૃહીણીને સુખી રાખો ” એવી શીખ આપવાના,
અમારી પત્નિને ઊંઘે માથે લટકાવીશું !
હરામનું મેળવવા હિમ્મત અમોને ઘણી,
પારકું પડાવા માટે પ્રાણ પટકાવીશું !
અમારા પોતાના દોષ દબાવી રાખીશું અહા !
ખીન્નઓના દોષ કાઢી તેને ફટકાવીશું !! ૨
દાહરો.

દોષ જુએ ના આપનો, દે ખીન્નને શીખ;
શીખ દીએ ઝખ મારવા, એ જીવતરને ધીક.

લી.—“ પ્રકાશક ” મોહનલાલ લલુભાઈ, સોજીતરીયા.

રા. “ નરમણિ ” નાં કેટલાંક કાવ્યો.

મોટું હોય તે નાનાને ખાય !

સવૈયા.

નીકનું નીર નાળામાં બહેતું, નાળાનું નદીઓમાં જાય,
 નદીઓનું એકત્ર થઇને, મહાનદીમાં જઇ ઉભરાય;
 મહાનદી તે કોણુ ધિચારી, જઇ સાગરે સઘ સમાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૧

ઝીણા જીવો ખાઇ સમુદ્રે, માછલીઓ ખહુ મોટી થાય,
 વર્ગી એ માછલીઓ નિત્ય લોજન વડાં માછલાં કેરું થાય;
 વડાં માછલાં વળતી સર્વે મગર મચ્છ મુખમાંડી સમાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૨

ભરતીમાં ભરતી જઇ ભળતી, સાગર ઉપર વરસે મેહ,
 ખળિયાના બે ભાગ વિશ્વમાં, નિયમ અનાદિ દીસે એહ;
 જે મારે તલવાર જ તેની, લોક વાયકા એમ વદાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૩

ગાય ચરે ઉભે વગડે જઇ, ઇશિ ઉગાવેલું તૃણ ખાય,
 વાછરડાં આંચળથી છોડી, દૂધ માનવી તેનું ખાય;
 ધાન ઉગાડે કણુખી તેનાં, ખાળક ઔટામાં વેચાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૪

નાના જન મોટાને માટે જે જે જેહિમત ખેંચે બ્રાત,
 ખદલામાં જે મળે તેમને, કાંઈ ન તેમાં હોય વિસાત;
 કામ સખત જે કરે નોકરો, લાલ શેઠને તેનો જાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૫

ગરીબને વળગાડી શેરો, કંપનીઓ બહુ સ્થાપન થાય,
 શેરતાણું કંઈ વ્યાજ મળે નહિં, ભાવ કદિ ઉતરતા જાય;
 એજંટોનું ચડે કમિશન, તેમાં ના કોથી કહેવાય ?
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૬
 મોટાને નાનાની સોબત, અંતે નાનાને નુકસાન,
 લાલ મળે તો મોટા લૂંટે, કોને છે જગમાં એ ભાન ?
 સોનાના ચૂડાવાળીથી, દાતાણુવાળી જુઓ ઘસાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૭

રેતીના કણ જેવડો હું !

—હરિગીત—

મણુથી સુવર્ણ મપાય ત્યાં, કણ એક કોણ હિસાબમાં,
 બે બુંદ જળનું બળ કશું; અર્ણવ અખૂંટના આબમાં;
 માતંગ મોટા મહાલતા, શો એક મચ્છર માનમાં,
 આ સૂર્યમાળ અનંત હેઠ હું કોણ છું મેદાનમાં ? ૧
 ઝળહળ પ્રકાશે જ્યોત ત્યાં, ટગ ટગ કરેશું દીવડો,
 મેરૂ મહાન મુકાબલે, નહિ કાંકરાથી હું વડો;
 કુણુ તે બિચાઈં ઝાંખઈં, તરૂવર હજારો રાતમાં,
 આ સૂર્યમાળ અનંત હેઠ હું કોણ છું મેદાનમાં ? ૨
 વહીંને અનંત યુગો ગયા, પ્રાણી થયાં ત્યાં કેટલાં,
 કો પાર પામે કાર્યનો, કરતાર કીધાં જેટલાં ?
 ગાજે મહિમા નાથનો-કંઈ, પત્ર સૃષ્ટિ-કિતાબ છે,
 નરમણિ નરમણિ ઘેર તવ તુજ, કદિ લવ હિસાબ છે. ૩

પંખિયો.

“ Behold the fowls of the air, for they sow not;
Neither do they reap, nor gather into burns;
Yet your heavenly father feedeth them. Are
You not much better than they? (Holy Bible).

—હરિગીત—

હે પંખિયો, પ્રભુની કૃતિના સરસ શિક્ષક, પંખિયો,
કવિ-હૃદય-સાગરના હિલાવન,^૧ સ્વયં^૨ જ્યોતિ, પંખિયો;
નિરમળ, નિરામય,^૩ નેકી ને આનંદી જીવડા પંખિયો,
શાણાં, સરળ, સંતોષની સાક્ષાત્ પ્રતિમા, પંખિયો ! ૧
ચીંચીં કરતાં સાંભળી, ખેંચાય ચિત્ત મમ તમ ભણી,
તરાણું મુખે તમ દેખી થાયે, હામ હૈયામાં ઘણી;
ચાંચોની મસ્તી જોઈ, મુખથી વાહ વાહ વદાય છે,
તમે મધુર જીવન વિષે કંઈ કંઈ વિચારો હા ! થાય છે. ૨
જાઓ ગમે ત્યાં તમે ઉડી, ગાઓ ગીતો જે ગમે,
ચિંતા વગર જૂથો તમારાં વૃક્ષ ઉપર નિત્ય રમે;
નહિ શીખવાનું ઘણું તમને, શિખ્યું તે ભૂલતાં નથી,
સુખમાં જીવન ગાળવા તમને, રીત કોણ ગયું કથી ? ૩

૧ ચંદ્રમાની પેઠે કવિના હૃદયસાગરને હલાવનાર. ૨ ચંદ્રમાની
પેઠે પારકું તેજ વહેરનાર નહિ પણ સ્વયંજ્યોતિ પ્રેરણા પ્રુદ્ધિવાળાં-
અર્થાત્ self made. ૩ નિષ્પાપ.

રે મીઠાં, મુજને કહો, શાં પુન્ય કીધાં છે તમે ?
 અથવા હશે ગત^૧—જન્મમાં તપ કેટલાંક તપ્યાં તમે ?
 કે વધુ અક્ષલવાન અમ કરતાં, જરૂર હશે તમે ?
 સાચું કહો સુખ ચેનમાં શાથી સદા શોભ્યાં તમે ? ૪
 ઘર બાંધતાં ગાયા કરો છો, ગાઓ ચારો લાવતાં,
 આલે ઉડતાં, ખેસતાં, ગીત ગાઓ છો મન લાવતાં;
 હરદમ સુરક્ષિત^૨ શિશુ પેઠે, કિલ્ખલાટ કરો તમે,
 સંસારના ઊના પવન તમ—^૩વતી કોણ કહો ખમે ? ૫
 ચડતી પછી પડતી, ઉદય ને ^{૪-૫}અસ્ત, જગમાં ચાલતાં,
 સ્થિર નહિ એક સ્થિતિ સદા એ બોધ અમને આલતાં;
^૬જ્યાં સમય સાથે ભેટતાં, હારી ગયા શાણુ સહુ,
 દરકાર વણુ તદ્દપિ તમોને, નિત્ય ફરતાં હું ^૭લહું ! ૬
 લાંબા વિચારો નર કરે, પણ શાંતિ તેને નવ થતી,
 વણુ—વિચારે ઓ બહાલડાં, છે એક ‘નિશ્ચય તમ મતિ;
 ખોદતાં ઊંડા ખોપ નરને આજ ‘તક નહિ કંઈ મળ્યું,
 શાથી તમે નિજ જન્મથી, ફળ ચાખતાં આવ્યાં ગળ્યું ? ૭

૧ પૂર્વ જન્મમાં. ૨ સારી પેઠે રક્ષાયેલાં બાળકો કે જેના ઉપર
 માબાપ રૂપી છત્ર મોજૂદ છે એવાં. ૩ તમારી વતી—તમારે બદલે.
 ૪ આ શબ્દો પ્રથમના શબ્દોને બળ આપતા હોવાથી પુનરુક્તિ દોષ
 થતો નથી. ૫ ઉદય ને અસ્ત એ આલતાં ક્રિયાપદનો કર્તા છે.
 ૬ જે જગતમાં. ૭ નજરમાં લડી છું. અર્થાત્ દેખું છું. ૮ એક
 નિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ—(વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ રેકહ કરુનન્દન ગીતા.
 અધ્યાય બીજો) ૯ આજ સુધી.

કે' છે, જગતમાં માનવીનું જીવન ઉત્તમ છે સહુ,
 પ્રત્યક્ષ આજ પ્રમાણુ જોતાં, સત્ય એ કયમ હું કહું ?
 દિલમાં સુખી જે નથી તેને કોણુ નર-ઉત્તમ કહે ?
 વ્યાધિનો પર્વત છાતી માથે, કેમ દિલ સુખમાં રહે ? ૮
 વ્યાધિ નથી કરતો જરા, તેને જનાવર જન કહે,
 વ્યાધિનું બહોરી બૈતરૂં, કુણુ તથાપિ ^૧કાંદો લહે ?
 રે મીઠડાં ! તેથી હું માનું, મધુર જીવન તમ તણું,
 કહોની મળે એ શી રીતે, ^૨વિનવી વહાલાં, વળી લણું. ૯
^૩ચાહે મને જગ સહુ હસે, ચાહે મને ભોળો લણે,
 ચાહે વિચારો માહ્યરને હવાઈ ખ્યાલો ગણે;
 મારી તમાચો ભલે સુખને લાલ તેઓ રાખતા !
 દેખું ન માનવ કોઈ સુખનો સ્વાદ સાચો ચાખતા ! ૧૦
 વિદ્યા, વિવેકો, નીતિ, રીતિ, અમારે શિખવી પડે,
 દુષ્પાપ્ય બૈલવની અમોને, લાલચો પ્રતિપળ નડે;
 વળી લેદ છોટા ને વડાનો, માન ને અપમાન છે,
 માથું ખિચાડું આ ખરે, ખટપટ તણુંજ મકાન છે ! ૧૧
 ચોરી, દગલખાજ, જૂઠાણાંના પ્રસંગો આવતા,
 મતલેદમાં બૂલી અમે ટંટા લડાઈ મચાવતા;
 સાડું અને નરસું સમજવામાં વખત વીતે ઘણો,
 કંગાળ કિસ્સો જાણવો, અમ લાખ^૪-મતિ માનવ તણો. ૧૨

૧ કાંદો કાઢવો, એટલે લાભ ખાટવો. ૨ વિનતિ કરીને. ૩
 અગર જો. ૪ “સોમત સડસડી, લાખમત લડખડી” એ લોકવાર્તા
 યાદ કરવી.

હુંકું, અનિશ્ચિત, અને નિર્જળ, તમારું જીવન લલે,
સંતોષ, શાંતિ, સરળતાની મિઠાશ દ્યો છો પ્રતિ પળે;
દુઃખ-પાપ-આધિ-ઉપાધિના, કડવા જમાના જીવવા,
એથી ભલું હુંકું જીવન, શાંતિ-મુધા છે જ્યાં પિવા ? ૧૩

મીઠી તમારી મંડળીમાં, મહાલવું મુજને ગમે,
અંભિઅશનને પટુ પાંજરેથી મોકળું થાવું ગમે;
નિષ્કપટ હસતું જોઈ જગને સદા હરખાવું ગમે,
ભીડી ભીડી તમ સાથ, મંગળ દેશમાં જીવું ગમે. ૧૪

ક્યારે ખિચારાં માનવી કંગાળિયતથી છૂટશે ?
ક્યારે તમારી પેઠ આનંદમાં ખળના લૂંટશે ?
ક્યારે દૃઢ્યના તાપ એના, શમી સર્વ જશે, કહો ?
ક્યારે સમાનપણની દાલત દિવ્ય પ્રાપ્ત થશે અહો ? ૧૫

(ઉત્તર)

કૃત્રિમ સાધનમાં નથી સુખ, એ સમજતાં શીખશે,
ધૈર્ય તણી ઇચ્છા વિષે, સંતોષ ધરતાં શીખશે;
અટપટા એટીકેટનાં બંધન તડોતડ તૂટશે,
ત્યારે ખિચારાં માનવી, કંગાલિયતથી છૂટશે ? ૧૬

૧ જે જીવનમાં શાંતિરૂપ અમૃત પિવા મળે તે જીવન હુંકું હોય
તોપણ જોહેતર છે. ૨ Ambition-મહત્વાકાંક્ષા. ૩ etiquette
ઉપર ઉપરનો વિવેક.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
અર્પણ પત્રિકા	૩
પ્રસ્તાવના.	૪
ઉપોદ્ધાત	૫
પ્રાર્થના	૧૩
મંગળકાવ્ય.	૧૪
ગઝલમાં શુલતાન	૧૫
વિભુ-વાક્ય.	૧૬

નૈતિક-કાવ્ય.

નીતિ વિષે	૧૭
“અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે.” ૧૮	
ખુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક ૧૯	
પરોપકાર	૨૦
ખુશામતથી રાજી થનારને ૨૧	
“યુવાની તો દિવાની છે.” ૨૨	
“નહિ સાહસ કરો કોઈ.” ૨૩	
સોનેરી શીખામણ.	૨૪
“જનુની જણુ તો જણુ	
જન એવા.”	૨૫
“જનુની ના જણુજે જન	
એવા.”	૨૬
“અમારા કંથના માટે.” ૨૭	
“પતિવૃત પ્રાણથી ખ્યાઈ.” ૨૮	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઇશ્કનો અન્તમ.	૩૦
“શયતાન કે સદ્દે ? ” ૩૧	
સદ્ગ વિષે. ...	૩૨
નિંદાખોરને અર્પણ.	૩૩
કુટિલ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન	
કરવા વિષે.	૩૪
વ્યભિચારી વિષે	૩૫
વ્યભિચારી સ્ત્રી પ્રત્યે	૩૬
વ્યભિચાર વિષે....	૩૭
યુવાની વિકાર	૩૮
અદેખા વિષે	૪૦
અપંગોની યાચના.	૪૧
ઐક્યતા....	૪૨
કઠણ હૃદયવાળા ધનવાન ૪૩	
ધનવાન અભિમાની સગાને	
ઠપકો	૪૩
જેવા દેવ તેવી પૂજા.....	૪૪
“એવી દયાને શું કરે?” ૪૫	
ઢાંગી ધર્મશુરુતું ધર્તીંગ. ૪૭	
ઢાંગી વૈરાગીને	૫૦
યોગીને આમંત્રણ.	૫૧
“ઝખ મારવા.” ૫૨	
કન્યાવિક્રય વિષે	૫૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ક્રોધ વિષે.	૫૫
“તે દુનિયાના દેવતા.”	૫૫
ઝેવડા મંડળીના મેનેજરની	
આમંત્રણ પત્રિકા. ...	૫૬
બાળલક્ષ્મ વિષે....	૫૮
“તું શું કરે ?”	૫૯
“તો શું ?”	૬૦
લંબાકુની બીડી વિષે.....	૬૧
દારૂના દોષ વિષે.	૬૧
દારૂના દુર્ગુણ વિષે.	૬૨
મધપાન નહિ કરવા વિષે	૬૩
મિત્રતા ઉપર દૃષ્ટાંત	૬૩
વચન પાળવા વિષે.	૬૪
વિવેકબ્રહ્મ નહિ થવા વિષે.	૬૫
ગર્વ વિષે....	૬૬
“તો શું થયું ?”	૬૬
યોગી કે ઢાંગી ?	૬૮
કન્યાવિક્રયનો-“કબાલો”	૬૯
શૃંગારિક-કાવ્ય.	
પુણ્યવાનનેજ મળે.	૭૧
“અલખેલું ઐવન આવેછે.”	૭૨
“મોહક મુરલી.”	૭૩
“મનહર મુરલી.”	૭૩
“વનમાં વાંસલડી વાગે છે.”	૭૪
કૃષ્ણની બાળલીલા.	૭૫

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ગોપીની ક્રિયાદ.	૭૫
રાધા વિયોગી કૃષ્ણ.	૭૬
હોળી વિષે.	૭૬
ખ્યારને આવકાર.	૭૭
“અહાહા ! આજ છેહોળી”	૭૮
પ્રેમચેષ્ટા.	૭૯
“બંસી બજાનેવાલા”	૮૦
પ્રિયાના રૂપની પ્રશંસા	૮૧
વીરહી વામાનું ખટકતુનું	
અવલોકન.	૮૨
અલૌકિક ખ્યારમાં મસ્તાન	૮૪
“બક્ષાપર જક્ષા.”	૮૫
સ્ત્રીમાં વશીકરણ છે.....	૮૭
“પાનની બીડી.”	૮૮
કનૈયાની-બંસી....	૯૦
વૈરાગ્ય-કાવ્ય.	
વૈરાગ્ય વિચાર.....	૯૧
“પીવાદે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી”	૯૨
મસ્તાન ફકીર	૯૩
વૈરાગી થતાનો સંસારી	
સાથે સંવાદ	૯૪
મનને ઉપદેશ	૯૬
જીવ હંસ પ્રત્યે	૯૮
પદ-બ્રહ્મ થયેલો લૌકિક	
ખ્યાર.	૯૮

વિષય. પૃષ્ઠ.

ત્યાગીના વિચાર ૧૦૧

માયાનો તિરસ્કાર. ૧૦૧

“બસ એક દિને મરવું જ ખરે” ૧૦૨

“પલકમાં પ્રાણ જાવાનો.” ૧૦૩

મન સમજ ! ૧૦૪

મરણ પથારી પર પશ્ચાતાપ ૧૦૬

પસ્તાવો ૧૦૭

બ્રમરના દૃષ્ટાંતથી મનને

શીખામણ ૧૦૮

સાથે શું લઈ જઈશ ? ૧૦૯

ભૂલેલા ભમરાને. ૧૧૦

ઉન્મત્ત થયેલા જીવ-હંસને

ઠપકો ૧૧૧

મહારી દુર્બુદ્ધિ કાંપા ! ૧૧૨

હિ નાથ મહેને તારો ! ૧૧૩

“મહારી નજર પહોંચે નહિ” ૧૧૪

જાગ્યો કોણ ? ૧૧૫

શું ગ્રહણ કરશે ? ૧૧૫

દુઃખોદ્ગાર ! ૧૧૬

સંપૂર્ણ સુખી કોઈ નથી. ૧૧૭

રામનામ રટવા વિષે. ૧૧૮

“છતાં જગનાથ ના જોયા” ૧૧૮

“નકામી જીવગી એવી.” ૧૧૯

“અમારું સગું ના કોઈ” ૧૨૨

વિષય. પૃષ્ઠ.

ફરિયાદ.... ૧૨૩

મનને શીખામણ ૧૨૫

મન પ્રત્યે ! ૧૨૬

જીવડા જાગીને જો ! ૧૨૭

“રે રે ! તથાપિ તુજને

નવ ભાન આવ્યું.” ૧૨૮

“ગાડું અધવચ અટક્યું” ૧૨૯

“કયમ ચાલશે.” ૧૩૦

તહમારો અને અમારો પંથ

ન્યારો છે. ૧૩૧

પ્રસ્તાવિક કાવ્ય.

કર્મની વિચિત્રતા ૧૩૩

કુદરતને ! ૧૩૪

દાનો કે દિવાનો ? ૧૩૫

મહારી મીઠી કોયલનું મોહોત ! ૧૩૭

“જાગી એ નોકરી કરવી” ૧૩૮

કિસ્મતનો આંક ! ૧૪૦

ચાલૂ જમાનાનો સુધારો. ૧૪૧

સુધરેલાનો સંતાપ ૧૪૩

પરપોટા પેઢીના મેનેજરની

મનોભાવના..... ૧૪૫

પરપોટા બેંકના મેનેજરનો

ભવિષ્યમાં ભૂસ્કો. ૧૪૭

“કુંકાયો વા દેવાળાનો” ૧૫૦

વિષય.	પૃષ્ઠ.
વાંઢાની વિનંતી.	૧૫૨
“મમ કર્મ કાં આ”વું ઘડયું” ૧૫૪	
બેવફા ભરથારને !	૧૫૬
પરીક્ષા વિના નકામું....	૧૫૭
પેટ વિષે	૧૫૯
નિદ્રાને વિનંતી	૧૬૦
ગરજ વિષે.	૧૬૧
સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ.	૧૬૨
અંતરનો દાહ.	૧૬૩
દ્વિજ દુર્દશા....	૧૬૪
“મનહરણુ માતા નવમરો” ૧૬૬	
સહુથી સરસ કોણ ?....	૧૬૭
હું આજસુ કે, તું ?... ૧૬૯	
બેમાં જૂઠો કોણ ?	૧૭૦
દલાલી વિષે.	૧૭૧
ચોપાટીની દહેર !	૧૭૨
ગાયોનો પોકાર !	૧૭૩
ગૌરક્ષા કરો !....	૧૭૪
“ધનરાજસવારી આવેછે” ૧૭૫	
વર્ષાઋતુનું વર્ણન.	૧૭૬
“ચમત્કારે નમસ્કાર !” ૧૭૭	
“ભૂંગળ વિનાની ભવાઈ” ૧૭૮	
કર્કશાનો કંથ !	૧૮૦
મુંબઈની ધર્મી શેઠાણી ! ૧૮૨	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
એક અદેખા કવિનું કલ્પાંત ! ૧૮૪	
ખુશામત !	૧૮૫
ગ્રીષ્મઋતુની પીડા !	૧૮૭
“ક્ષયરાજ સવારી આવેછે” ૧૮૮	
પારસી ભાઈઓને સાલ	
મુબારક.	૧૯૦
પારસી ખિરાદરને લગ્નની	
મુબારકબાદી	૧૯૧
પારસી ખુઆને નવજોતની	
ભલી દુઆ !	૧૯૧
પારસી ખુચીને નવજોતની	
ભલી દુઆ !	૧૯૨
દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યા-	
ગ્રંહની લડત !	૧૯૩
સ્વલોગ આપનારા સત્યા-	
ગ્રંહીઓ !	૧૯૬
ગોખલે અને ગાંધી.	૧૯૭
પત્નિ પ્રેમ પરીક્ષા.	૧૯૯
ટોળક બંધુને સવિનય	
વિનંતિ	૨૦૫
કેંક વર્ષે નિદ્રામાંથી જાગત	
થયેલું બાળક....	૨૦૯
હળધરવાસનો ગરબો....	૨૧૧

વિષય. પૃષ્ઠ.

શહેનશાહ જ્યોર્જનું હીં-

દમાં આગમન. ૨૧૪

નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ

ભલે પધારે ! ૨૧૫

રાજ્યાભિષેકનો શુભદિવસ ૨૧૭

“યુવાની શું ગઈ ચાલી?” ૨૧૯

એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ૨૨૦

માફી અને સલામ !.... ૨૨૩

નૂતન વર્ષે-હીંદદેવીની શુ-

ભાશિષ ૨૨૪

કથા-કાવ્ય.

નિર્ભાંગી નિર્મળા ૨૨૫

બ્રહ્મહત્યા ! યાને આપ-

ધાત કે ખૂન ? ૨૫૫

સ્તુતિ-કાવ્ય.

હળધરવાસમાં મહાદેવ

પારાસુરના શુભ સ્થાનનું

સ્મરણ. ૨૮૬

પ્રાર્થના. ૨૮૭

સનમની સ્તુતિ. ૨૮૮

ગણપતિની સ્તુતિ. ૨૮૯

સરસ્વતિની સ્તુતિ. ૨૯૦

ઈશ્વરની સ્તુતિ.... ૨૯૧

મોહનની માયાની સ્તુતિ ! ૨૯૨

સૂર્યની સ્તુતિ ! ૨૯૩

વિષય. પૃષ્ઠ.

સાગરની સ્તુતિ ! ૨૯૩

પ્રભુ સ્તુતિ ! ૨૯૪

સ્તુતિ ! ૨૯૫

મહાદેવનો ગરબો ! ૨૯૬

શિવ સ્તુતિ ! ૨૯૭

શંકરના ગુણનું ગાન ! ૨૯૮

અંબિકા સ્તુતિ. ૨૯૯

હનુમાનની સ્તુતિ ! ૨૯૯

ગુરૂ સ્તુતિ ! ૩૦૦

રણછોડજીની સ્તુતિ ! ૩૦૧

સર્વની સાથે પ્રભુસ્તુતિ ! ૩૦૨

ગોવિંદના ગુણનું જ્ઞાન ! ૩૦૩

પ્રભુ સ્તુતિ ! ૩૦૪

પ્રભુને વિનંતી ! ૩૦૪

પ્રાતઃકાળમાં પ્રભુની પ્રાર્થના ! ૩૦૫

ડાકોરના રણછોડજી વિષે ! ૩૦૬

એક અરજ ! ૩૦૭

ભવ દરિયેથી ઉગારો ! ૩૦૮

પ્રાર્થનાષ્ટક ! ૩૦૯

ઈશ્વરની અદ્ભુત રચના ! ૩૧૦

આરતી ! ૩૧૧

ધરના ગાંડા અને બહારના

ડાહ્યા ! ૩૧૨

રા. “નરમણિ”નાં કાવ્ય. ૩૧૩

ખાસ વાંચવા લાયક પુસ્તકો. સચિત્ર સંગીત મંગળમય.

લેખક:-“ મણિકાન્ત.”

નવિન ગઝલોના વધારા સુધારા સાથે છઠ્ઠી આવૃત્તિ છપા-
ધને બહાર પડી છે. ચાર સુંદર ચિત્રો તથા ત્રણ રંગમાં ચિત્ર-
યુક્ત આર્ટપેપરનું મનોહર પુઠું. કી. રૂ. ૦-૫-૦.

સોજીતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

સચિત્ર નિર્ભાગી નિર્મળા.

લેખક:-“ મણિકાન્ત.”

પ્રેમકથાના સુધારા વધારા સાથે ચોથી આવૃત્તિ છપાધને
બહાર પડી છે. સુંદર આર્ટપેપરનું ચિત્રવાળું પુઠું તથા, નાયક,
નાયિકાના ભાવમય ચિત્રોયુક્ત લગભગ ૭૦ પેજનું મનોહર
પુસ્તક કી. રૂ. ૦-૪-૦.

સોજીતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

બહારે વસંત.

લેખક, “વસંત” ની ગઝલો તેમજ તેમનાં બીજાં રસ-
મય, ભાવનામય તથા બોધક કાવ્યોનો સંગ્રહ કી. રૂ. ૦-૪-૦

સોજીતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

